

Επισκόπηση των σημαντικότερων ποινικών αποφάσεων του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου για το διάστημα από Σεπτέμβριο 2021 έως Σεπτέμβριο 2022

Επιμέλεια:

Εμμανουήλ Αποστολάκης, Δικηγόρος, Υπ. Δ.Ν. ΕΚΠΑ

Δημήτριος Βούλγαρης, Δικηγόρος, Δ.Ν.

Νικόλαος Γανιάρης, Δικηγόρος, Υπ. Δ.Ν. ΕΚΠΑ

Άννα Οικονόμου, Δικηγόρος, Υπ. Δ.Ν., Επιστ. Συνεργάτις, Νομική Σχολή Βόννης

Δημήτριος Τσιλίκης, Υπ. Δ.Ν., Επιστ. Συνεργάτης, Νομική Σχολή Χαϊδελβέργης

Κωνσταντίνος Χατζόπουλος, Δικηγόρος, Υπ. Δ.Ν. ΕΚΠΑ

Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (ΕΔΔΑ), Στρασβούργο

Στην παρούσα στήλη παρατίθενται εν περιλήψει επιλεγμένες αποφάσεις ποινικού ενδιαφέροντος του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, οι οποίες εξεδόθησαν κατά το διάστημα από Σεπτέμβριο 2021 έως Σεπτέμβριο 2022. Κριτήριο επιλογής αποτελεί η σημασία της εκάστοτε απόφασης εξ' επόμεως θεωρητικού ή πρακτικού ενδιαφέροντος για την ελληνική έννομη τάξη. Η επιλογή των αποφάσεων γίνεται κατά κύριο λόγο πρωτογενώς, δηλαδή από την ιστοσελίδα του Δικαστηρίου, ενώ η κατηγοριοποίησή τους ακολουθεί κατά βάση την δομή της ελληνικής ποινικής έννομης τάξης (ουσιαστικό ποινικό δίκαιο, ποινική δικονομία, σωφρονιστική). Σε κάθε περίληψη παρουσιάζονται εν συντομία τα απαραίτητα για την κατανόηση της απόφασης πραγματικά περιστατικά και οι κρίσιμοι νομικοί συλλογισμοί, με παραπομπή στον εκάστοτε αριθμό της οικείας σκέυσης. Επίσης, παρατίθεται πάντοτε ο σχετικός σύνδεσμος της απόφασης, ώστε να δίνεται η δυνατότητα στον αναγνώστη να ανατρέξει απ' ευθείας στο πρωτότυπο κείμενο.

A. Ουσιαστικό Ποινικό Δίκαιο

1. Γενικό ποινικό δίκαιο

Αρχή νομιμότητας (nullum crimen nulla poena sine lege) – Γνωμοδότηση ΕΔΔΑ επί ερωτήματος υποβληθέντος από εθνικό δικαστήριο (άρθρο 1 του 16ου Πρωτοκόλλου ΕΣΔΑ) – Παραγραφή βασανιστηρίων (άρθρο 3 ΕΣΔΑ) – Συμβατότητα της “αναβίωσης” του χρόνου παραγραφής και κατά συνέπεια της επανεκκίνησης της ποινικής διαδικασίας με το άρθρο 7 ΕΣΔΑ – Αρμοδιότητα εθνικού δικαστή η διαπίστωση τού αν η “αναβίωση” του χρόνου παραγραφής επιβάλλεται από τους κανόνες διεθνούς δικαίου που ισχύουν στην εσωτερική έννομη τάξη (ΕΔΔΑ, γνωμοδότηση της 26.4.2022, κατόπιν αιτήσεως του Ακυρωτικού Δικαστηρίου της Αρμενίας, τμήμα ευρείας συνθέσεως, αριθμ. αιτ. Ρ16-2021-001)

Στο πλαίσιο της διαδικασίας γνωμοδότησης προς τα εθνικά δικαστήρια σύμφωνα με το άρθρο 1 του 16ου Πρωτοκόλλου ΕΣΔΑ, το ΕΔΔΑ κλήθηκε να απαντήσει στο υποβληθέν από το Ακυρωτικό Δικαστήριο της Αρμενίας ερώτημα περί του αν είναι συμβατή με το άρθρο 7 ΕΣΔΑ η μη εφαρμογή των διατάξεων περί παραγραφής στην περίπτωση βασανιστηρίων ή αδικημάτων που εξομοιούνται με τέτοια, κατ’ επίκλησιν πηγών διεθνούς δικαίου, παρότι κατά την εθνική νομοθεσία δεν καταλείπεται περιθώριο για μη εφαρμογή των διατάξεων περί παραγραφής (σκέψη 10). Προκειμένου να απαντήσει στο ως άνω ερώτημα το ΕΔΔΑ συνόψισε τις βασικές αρχές σχετικά με την απαγόρευση βασανιστηρίων (άρθρο 3 ΕΣΔΑ) και την αρχή της νομιμότητας (άρθρο 7 ΕΣΔΑ). Επεσήμανε δε ότι ο ρόλος του στην εν λόγω διαδικασία έγκειται απλώς στο να παρέχει στο εθνικό δικαστήριο καθοδήγηση επί υποθέσεων που εκκρεμούν ενώπιόν του, με αιώτερο σκοπό τη διασφάλιση των κατοχυρούμενων στην ΕΣΔΑ δικαιωμάτων και την ενίσχυση της εφαρμογής της (σκέψεις 53-55).

Σε συνέχεια προηγούμενων σημαντικών αποφάσεών του, το Δικαστήριο επιβεβαίωσε κατ’ αρχάς ότι η απαγόρευση των βασανιστηρίων συνιστά “ius cogens” ή επιτακτικό κανόνα του διεθνούς δικαίου (σκέψη 59).

Αναφορικά με τις απορρέουσες από το άρθρο 3 ΕΣΔΑ διαδικαστικές υποχρεώσεις των κρατών, τα τελευταία δεν συμμορφώνονται προς αυτές, όταν η παρέλευση του κρίσιμου χρόνου για την παραγραφή οφείλεται αφενός μεν στην παράλειψη των εθνικών αρχών να δράσουν άμεσα και να επιδείξουν τη δέουσα επιμέλεια (σκέψη 61), αφετέρου δε στον χαρακτηρισμό της επίμαχης συμπεριφοράς όχι ως βασανιστηρίων αλλά ως αδικήματος ήσσονος βαρύτητας, με συνεπακόλουθο τον συντομότερο χρόνο παραγραφής τους (σκέψη 62). Αντιθέτως, από τη νομολογία του Δικαστηρίου δεν μπορεί να προκύψει ότι στην περίπτωση των βασανιστηρίων το κράτος υποχρεούται να μην εφαρμόσει τις διατάξεις περί παραγραφής και κατ’ αποτέλεσμα να θεωρήσει τον χρόνο της συμπληρωθείσας παραγραφής ως μη διανυθέντα, αφού κάτι τέτοιο θα μπορούσε να εγείρει ζητήματα σχετικά με την ασφάλεια δικαίου και να συνιστά παραβίαση του άρθρου 7 ΕΣΔΑ (σκέψη 66).

Πράγματι, ενώ η διά νόμου παράταση του χρόνου παραγραφής του αδικήματος πριν τη συμπλήρωση του κρίσιμου χρόνου δεν συνεπάγεται παραβίαση του άρθρου 7 ΕΣΔΑ, αφού ο χρόνος παραγραφής δεν μπορεί να θεωρηθεί ουσιώδες στοιχείο για τον ορισμό της αξιόποινης συμπεριφοράς ούτε της κύρωσης (σκέψεις 74-75), η “αναβίωση” του χρόνου παραγραφής αποτελεί διαφορετική περίπτωση. Η “αναβίωση” του χρόνου παραγραφής, υπό την έννοια της θεώρησης του χρόνου της συμπληρωθείσας παραγραφής ως μη διανυθέντος, με αποτέλεσμα την επανεκκίνηση της ποινικής διαδικασίας, είναι ασύμβατη με τις αρχές της ασφάλειας δικαίου και της προβλεψιμότητας των ποινικών κανόνων, ως εκ τούτου δε αντίθετη προς το άρθρο 7 ΕΣΔΑ (σκέψεις 76-77).

Κατόπιν τούτων, η απάντηση του ΕΔΔΑ στο υποβληθέν από το Ακυρωτικό Δικαστήριο της Αρμενίας ερώτημα έχει ως εξής: Εφόσον έχει συμπληρωθεί κατά το εθνικό δίκαιο ο χρόνος παραγραφής κάποιου αδικήματος (εν προκειμένω: βασανιστηρίων), η “αναβίωση” της ποινικής δίωξης για το αδίκημα αυτό αντίκειται στο άρθρο 7 ΕΣΔΑ. Εναπόκειται πρωτίστως στο εθνικό δικαστήριο να καθορίσει αν οι κανόνες του διεθνούς δικαίου που ισχύουν στην εσωτερική έννομη τάξη μπορούν να παράσχουν επαρκώς σαφή και προ-

βλέψιμη νομική βάση, κατά την έννοια του άρθρου 7 ΕΣΔΑ, ώστε να μπορεί να θεωρηθεί ότι το εν λόγω αδίκημα δεν υπόκειται σε παραγραφή.

Αρχή νομιμότητας (nullum crimen nulla poena sine lege) – Καταδίκη για εγκλήματα πολέμου βάσει λευκού ποινικού νόμου ο οποίος συμπληρώνεται από εθμικό διεθνές δίκαιο (ΕΔΔΑ, απόφ. της 20.1.2022, Milanković κατά Κροατίας, αριθμ. αιτ. 33351/20)

Ο προσφεύγων ήταν υποδιοικητής του αστυνομικού τμήματος της περιοχής Sisak-Moslavina κατά το διάστημα από τον Αύγουστο του 1991 μέχρι τον Ιούνιο του 1992, ενώ ειδικότερα κατά το διάστημα από 18.7.1991 έως 1.10.1991 ήταν διοικητής όλων των αστυνομικών δυνάμεων στην ευρύτερη περιοχή Sisak και Banovina. Υπενθυμίζεται ότι την 25.6.1991 η Κροατία προέβη ως κράτος σε δήλωση ανεξαρτησίας, η ισχύς ωστόσο της δήλωσης αυτής αναβλήθηκε για τις 8.10.1991. Τη 15.1.1992 η Κροατία αναγνωρίστηκε από τα τότε 12 κράτη-μέλη της ΕΟΚ και έξι περαιτέρω κράτη ως ανεξάρτητο κράτος.

Το έτος 2013 ο προσφεύγων καταδικάστηκε από τα δικαστήρια της Κροατίας για εγκλήματα πολέμου σε 23 περιπτώσεις. Ειδικότερα, κατά τα κροατικά δικαστήρια, ο προσφεύγων είχε παραγγείλει την τέλεση τριών εγκλημάτων κατά αμάχων πολιτών και είχε συμμετάσχει προσωπικά στην τέλεση δύο περαιτέρω εγκλημάτων. Ως προς τις υπόλοιπες δεκαοκτώ περιπτώσεις, η καταδίκη του προσφεύγοντος αφορούσε στην παράλειψή του να παρεμποδίσει την τέλεση εγκλημάτων πολέμου, ως όφειλε και μπορούσε εκ της θέσεώς του. Η καταδίκη του προσφεύγοντος στηρίχθηκε στα άρθρα 120 παρ. 1 και 122 του κροατΠΚ, ο οποίος ήταν σε ισχύ από την 1.7.1977 έως 31.12.1997. Οι διατάξεις αυτές προέβλεπαν ποινή κάθειρξης τουλάχιστον πέντε ετών για όποιον κατά παράβαση των κανόνων του διεθνούς δικαίου παραγγέλλει τη θανάτωση, τον βασανισμό ή την απάνθρωπη μεταχείριση πολιτών (άρθρο 120 παρ. 1) ή κρατουμένων (άρθρο 122) ή προβαίνει ο ίδιος σε τέτοια πράξη. Σύμφωνα με το Συνταγματικό Δικαστήριο της Κροατίας κατά τον χρόνο τέλεσης των εγκλημάτων από τον προσφεύγοντα η ευθύνη των διοικητών (command responsibility) για εγκλήματα πολέμου των υφισταμένων τους προβλεπόταν ήδη στο

Πρόσθετο Πρωτόκολλο της Συνθήκης της Γενεύης ως προς διεθνείς ένοπλες συγκρούσεις (άρθρο 87), προκειμένου δε περί μη-διεθνών (εμφυλίων) ενόπλων συγκρούσεων –όπως εν προκειμένω– αποτελούσε κατά τον κρίσιμο εν προκειμένω χρόνο εθμικό διεθνές δίκαιο, και συνεπώς η καταδίκη βάσει των οικείων ποινικών διατάξεων δεν ήταν αντίθετη προς την αρχή nullum crimen nulla poena sine lege.

Σύμφωνα με το ΕΔΔΑ, και σε συνέχεια προηγούμενης νομολογίας του (ΕΔΔΑ, απόφ. της 17.5.2010, Κοποπον κατά Λετονίας, αριθμ. αιτ. 36376/04, σκέψη 187), κρίσιμο εν προκειμένω ήταν εάν η καταδίκη του προσφεύγοντος είχε επαρκή νομική βάση και εάν κατά τον επίμαχο χρόνο ο προσφεύγων μπορούσε να προβλέψει ότι η παράλειψή του να αποτρέψει τα εγκλήματα πολέμου που τέλεσαν οι μονάδες που ήταν υπό τις εντολές του θα θεμελιώνει ποινική του ευθύνη (σκέψη 51). Κατά το Δικαστήριο, οι προϋποθέσεις αυτές εν προκειμένω πληρούνται. Η ευθύνη των διοικητών για εγκλήματα πολέμου που τελούν οι υφιστάμενοί τους στο πλαίσιο εμφυλίων ενόπλων συγκρούσεων συνιστούσε κατά το έτος 1991 κανόνα εθμικού διεθνούς δικαίου, όπως άλλωστε έχει αναγνωριστεί και από το Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο για την πρώην Γιουγκοσλαβία (ΔΠΔΓ, απόφ. της 12.11.2002, IT-01-47, υπόθ. Hadžihasanović και λοιποί). Βεβαίως, η αναγνώριση του κανόνα αυτού από το Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο για την πρώην Γιουγκοσλαβία όσον αφορά στις εμφυλίες συγκρούσεις συνιστά μεν εξέλιξη μεταγενέστερη, ωστόσο, ήδη κατά τον επίμαχο χρόνο ήταν επαρκώς προβλέψιμο ότι ο κανόνας αυτός, ο οποίος ίσχυε για τις διεθνείς συγκρούσεις, μπορούσε να εφαρμοστεί και επί εμφυλίων συγκρούσεων. Ουδείς λόγος υφίσταται ο οποίος θα μπορούσε να αποκλείσει την εφαρμογή του κανόνα αυτού κατά τον κρίσιμο εν προκειμένω χρόνο στις περιπτώσεις εμφυλίων συγκρούσεων. Κατά συνέπεια, ο κανόνας αυτός ήταν προβλέψιμος και κατ'επέκτασιν δεν υφίσταται παραβίαση του άρθρου 7 ΕΣΔΑ (σκέψεις 54-62).

2. Ειδικό Ποινικό Δίκαιο

Παραβίαση μέτρων για την πρόληψη ασθενειών (COVID-19) – Καθολική απαγόρευση δημόσιων συναθροίσεων – Εθνική νομοθεσία που προβλέπει ποινικές κυρώσεις για την παραβίαση των μέτρων – Έλεγχος αναλογικότητας – Ελευθερία του συνέρχεται – Παραβίαση άρθρου 11 ΕΣΔΑ – Παραπομπή στο τμήμα ευρείας σύνθεσης του ΕΔΔΑ (ΕΔΔΑ, απόφ. της 15.3.2022, Communauté genevoise d'action syndicale -CGAS- κατά Ελβετίας, αριθμ. αιτ. 218821/20, με μειοψηφία)

Η απόφαση αποτελεί -εξ όσων είναι δυνατόν να διαπιστωθεί- την πρώτη καταδίκη για παραβίαση της ΕΣΔΑ, αναφορικά με εθνικά μέτρα που επιβάλλονται με σκοπό την προστασία του κοινωνικού συνόλου από τον COVID-19. Το τρίτο τμήμα του ΕΔΔΑ με οριακή πλειοψηφία (4-3) καταδίκασε την Ελβετία για παραβίαση του άρθρου 11 ΕΣΔΑ (ελευθερία του συνέρχεται). Η υπόθεση, ωστόσο, έχει παραπεμφθεί προς κρίση στο τμήμα ευρείας συνθέσεως του ΕΔΔΑ, το οποίο και θα αποφασίσει οριστικώς για την παραβίαση ή μη της ΕΣΔΑ.

Κατά την πρώτη φάση του κορονοϊού, επεβλήθησαν στην Ελβετία με κανονισμό του Ομοσπονδιακού Συμβουλίου ("Bundesrat") αυστηρά περιοριστικά μέτρα με σκοπό τον περιορισμό του κινδύνου διάδοσης του ιού και την καταπολέμηση της πανδημίας. Μεταξύ αυτών προβλέφθηκε και η καθολική απαγόρευση δημόσιων συναθροίσεων. Πλην των περιπτώσεων που τιμωρούνταν βαρύτερα από τον ελβετικό ΠΚ, η εκ προθέσεως παραβίαση των μέτρων αποτελούσε ποινικό αδίκημα με επαπειλούμενη ποινή φυλάκισης μέχρι τρία έτη ή χρηματική ποινή (βλ. σκέψη 9). Το προσφεύγον, ένα εργατικό συνδικάτο από τη Γενεύη, προσέφυγε στο ΕΔΔΑ επικαλούμενο τον περιορισμό της άσκησης της ελευθερίας συναθροίσεων, καθώς η νομοθεσία τού απαγόρευε να διοργανώσει συγκέντρωση για την εργατική Πρωτομαγιά του 2020 και μάλιστα χωρίς τη δυνατότητα να μπορεί να προσβάλει δικαστικά την απαγόρευση συναθροίσεων, αφού επρόκειτο για πράξη του Ομοσπονδιακού Συμβουλίου.

Ως προς το διαδικαστικό σκέλος, το ΕΔΔΑ απέρριψε την αντίθετη επιχειρηματολογία της ελβετικής κυ-

βέρνησης και δέχτηκε τον ισχυρισμό ότι η επίμαχη ρύθμιση δεν μπορούσε να προσβληθεί δικαστικά με ένα αποτελεσματικό ένδικο βοήθημα (σκέψεις 59-60). Περαιτέρω, το Δικαστήριο εξέτασε το επιβαλλόμενο μέτρο υπό το φως της αρχής της αναλογικότητας, και ειδικότερα έλεγξε την αναγκαιότητα επιβολής ενός τέτοιου μέτρου του σε μια δημοκρατική κοινωνία (άρθρο 11 παρ. 2 ΕΣΔΑ). Σύμφωνα με το ΕΔΔΑ, δεν αμφισβητείται μεν το ευρύ περιθώριο που έχουν τα κράτη να αντιδρούν άμεσα και αποτελεσματικά σε γεγονότα όπως αυτά της πανδημίας. Έκρινε όμως την καθολική απαγόρευση συναθροίσεων για χρονικό διάστημα 2,5 μηνών ως ένα ιδιαίτερα δραστικό μέτρο ("mesure radicale": βλ. σκέψεις 85, 91). Σε σχέση με την επαπειλούμενη ποινική κύρωση, το ΕΔΔΑ, πρώτον, έκρινε ότι οι ποινικές κυρώσεις απαιτούν ειδική αιτιολόγηση και ότι οι ειρηνικές διαδηλώσεις πρέπει κατ' αρχήν να μην είναι αξιόποινες· δεύτερον, έκρινε ότι η επαπειλούμενη κύρωση είναι τόσο αυστηρή, ώστε έχει αποτρεπτικό αποτέλεσμα (σκέψη 89).

Τέλος, το Δικαστήριο, ενόψει της φύσης του επιβαλλόμενου μέτρου της καθολικής απαγόρευσης και της διάρκειάς του για σημαντικό χρονικό διάστημα (2,5 μηνών), σε συνδυασμό με τη σοβαρότητα των επαπειλούμενων κυρώσεων και την έλλειψη δικαστικού ελέγχου επανεκτίμησης της κατάστασης κατά την εξέλιξη της πανδημίας, έκρινε τον περιορισμό της ελευθερίας συνάθροισης μη αναγκαίο σε μια δημοκρατική κοινωνία (σκέψεις 91-92). Κατά τούτο, διαπιστώθηκε παραβίαση του άρθρου 11 ΕΣΔΑ.

Κατά τη μειοψηφία τριών δικαστών, ωστόσο, το Δικαστήριο θα έπρεπε να καταλήξει σε διαφορετική κρίση τόσο ως προς το διαδικαστικό σκέλος, αφού το προσφεύγον δεν είχε ασκήσει κανένα ένδικο βοήθημα στην Ελβετία, όσο και ως προς την ουσία, και συγκεκριμένα για δύο λόγους: Αφενός μεν διότι ο έλεγχος αναλογικότητας του μέτρου εκ μέρους της πλειοψηφίας ήταν αφηρημένος, αφετέρου δε διότι η αναγνώριση εν προκειμένω παραβίασης του άρθρου 11 ΕΣΔΑ έρχεται σε αντίθεση με το ευρύ περιθώριο που διαθέτουν τα κράτη ως προς τη λήψη μέτρων για την αντιμετώπιση της πανδημίας. Προς επίρρωση της τελευταίας αυτής διαπίστωσης, οι μειοψηφούντες δικαστές αναφέρθηκαν σε προηγούμενες αποφάσεις του

Δικαστηρίου, σύμφωνα με τις οποίες άλλοι περιορισμοί δικαιωμάτων κατά την περίοδο της πανδημίας (δικαίωμα στην ιδιωτική ζωή, ελευθερία λόγου, δικαίωμα στην εκπαίδευση) κρίθηκαν σύμφωνοι με την ΕΣΔΑ. Η έλλειψη δικαστικού ελέγχου των περιοριστικών μέτρων οφείλεται δε, σύμφωνα με τη μειοψηφία, στην έλλειψη άσκησης ένδικου βοηθήματος από το προσφεύγον (βλ. ιδίως σκέψεις 10-14 της μειοψηφίας των δικαστών Ravarani, Seibert-Fohr και Roosma). Το τμήμα ευρείας συνθέσεως του ΕΔΔΑ καλείται πλέον να αποφανθεί οριστικά επί της προσφυγής.

Υποβοήθηση σε αυτοχειριασμό – Δικαιολογημένη και αναλογική καταδίκη και επιβολή ποινής φυλάκισης σε ιατρό, ο οποίος, πέραν της δημοσίευσης οδηγού αυτοκτονίας στο διαδίκτυο, παρείχε βοήθεια και εξατομικευμένες συμβουλές σε συγκεκριμένα άτομα που επιθυμούσαν να αυτοκτονήσουν – Έλλειψη ευρωπαϊκού consensus ως προς το επιτρεπτό ή μη της υποβοήθησης σε αυτοχειριασμό – Μη παραβίαση του άρθρου 10 ΕΣΔΑ (ΕΔΔΑ, απόφ. της 12.4.2022, Lings κατά Δανίας, αριθμ. αιτ. 15136/20)

Στην απόφαση Lings κατά Δανίας το ΕΔΔΑ εξέτασε το συμβατό της καταδίκης για υποβοήθηση σε αυτοχειριασμό με την κατοχυρούμενη στο άρθρο 10 ΕΣΔΑ ελευθερία έκφρασης. Ύστερα από σύντομη ιστορική επισκόπηση της ποινικοποίησης της υποβοήθησης σε αυτοχειριασμό στη Δανία (άρθρο 240 δανΠΚ) (σκέψεις 18-24) και δικαιοσυγκριτική εξέταση περί του αξιοποιήσιμου της υποβοήθησης σε αυτοχειριασμό και της ευθανασίας στα Κράτη-Μέλη του Συμβουλίου της Ευρώπης (σκέψεις 26-32), το Δικαστήριο επιβεβαίωσε εκ νέου την πάγια νομολογία του σχετικά με τα όρια της ελευθερίας της έκφρασης (σκέψεις 41-44): Προκειμένου περί ζητημάτων που άπτονται της ηθικής, στα οποία συγκαταλέγονται όσα αφορούν στη φύση της ανθρώπινης ζωής, οι εθνικές αρχές διαθέτουν ευρύ περιθώριο εκτίμησης των περιορισμών της ελευθερίας της έκφρασης. Καθοριστικής σημασίας στο πλαίσιο αυτό είναι τόσο η ποιότητα του κοινοβουλευτικού και δικαστικού ελέγχου της αναγκαιότητας του περιοριστικού της ελευθερίας του λόγου μέτρου –εν προκειμένω της ποινικοποίησης της επίμαχης συμπεριφοράς– όσο και η ύπαρξη ή η απουσία κοινής βάσης

μεταξύ των εθνικών νομοθεσιών των κρατών-μελών του Συμβουλίου (ευρωπαϊκό consensus).

Στο πλαίσιο ελέγχου της αναγκαιότητας του περιορισμού της ελευθερίας έκφρασης εντός μιας δημοκρατικής κοινωνίας (άρθρο 10 παρ. 2 ΕΣΔΑ), το ΕΔΔΑ έκρινε ως ακολούθως: Αφενός μεν από το άρθρο 2 ΕΣΔΑ απορρέει η υποχρέωση των κρατών να προστατεύουν την ανθρώπινη ζωή ακόμα και όταν αυτή απειλείται από τον ίδιο τον φορέα της, εφόσον τούτος δεν δρα ελεύθερα και με επίγνωση των πράξεών του (σκέψη 49· βλ. και ΕΔΔΑ, απόφ. της 20.11.2011, Haas κατά Ελβετίας, αριθμ. αιτ. 31322/07, σκέψη 54)· αφετέρου δε στο άρθρο 8 ΕΣΔΑ κατοχυρώνεται, μεταξύ άλλων, η ελευθερία του ατόμου να αποφασίζει ελεύθερα για το πώς και το πότε θα θέσει τέλος στη ζωή του, εφόσον αποφασίζει ελεύθερα και είναι σε θέση να πράττει σύμφωνα με την επιλογή του αυτή (σκέψη 50· βλ. και ΕΔΔΑ, απόφ. της 19.7.2012, Koch κατά Γερμανίας, αριθμ. αιτ. 497/09, σκέψεις 51-52, ΕΔΔΑ, απόφ. της 14.5.2013, Gross κατά Ελβετίας, αριθμ. αιτ. 67810/10, σκέψεις 58-60). Στο πεδίο της ελευθερίας της έκφρασης κατ' άρθρον 10 ΕΣΔΑ, ωστόσο, εμπίπτει μόνον η ελευθερία παροχής γενικών πληροφοριών σχετικά με τον αυτοχειριασμό, και όχι οποιασδήποτε άλλης μορφής συνδρομή σε πρόσωπο που επιθυμεί να αυτοκτονήσει (σκέψη 52).

Υπό το φως των περιστατικών της συγκεκριμένης υπόθεσης, αντικείμενο ελέγχου συμβατότητας ή μη με το άρθρο 10 ΕΣΔΑ δεν αποτελεί η ποινικοποίηση της υποβοήθησης σε αυτοχειριασμό εν γένει, αλλά η καταδίκη του προσώπου για υποβοήθηση σε αυτοχειριασμό στη συγκεκριμένη υπόθεση (σκέψεις 46-47). Κατά τούτο, η μεν δημοσίευση από τον προσφεύγοντα οδηγού αυτοκτονίας στο διαδίκτυο, στον οποίο παρέχονταν γενικές μόνον πληροφορίες σχετικά με τον αυτοχειριασμό, προστατεύεται πλήρως από την ελευθερία της έκφρασης, η δε συνδρομή σε αυτοχειριασμό υπό τη μορφή εξασφάλισης των αναγκαίων φαρμακευτικών ουσιών, όπως συνέβη εν μέρει στην επίμαχη υπόθεση, υπερβαίνει καταφανώς την προβληματική της ελευθερίας της έκφρασης και δεν εμπίπτει στο άρθρο 10 ΕΣΔΑ (σκέψεις 45 και 54). Αντιθέτως, η παροχή συγκεκριμένων πληροφοριών και καθοδήγησης σε συγκεκριμένο πρόσωπο εκ μέρους του προσφεύγοντος

μέσω ηλεκτρονικής αλληλογραφίας, με σκοπό την επιτυχή έκβαση της προσπάθειας αυτοκτονίας, αποτελεί ζήτημα επίπτον στο άρθρο 10 ΕΣΔΑ. Η καταδίκη του προσφεύγοντος για την παροχή αυτού του είδους συνδρομής και η επιβολή της συγκεκριμένης ποινής (φυλάκιση με αναστολή) αποτελεί –λαμβανομένων υπόψιν των ανωτέρω αναφερόμενων κριτηρίων (σκέψεις 41-44)– αναγκαίο κατ’ άρθρον 10 παρ. 2 ΕΣΔΑ μέτρο περιορισμού της ελευθερίας της έκφρασης σε μια δημοκρατική κοινωνία και είναι συμβατή με την ΕΣΔΑ (σκέψεις 57-60).

Δυσφήμιση – Παραβίαση της ελευθερίας της έκφρασης (ΕΔΔΑ, απόφ. της 22.9.2022, Kitsos κατά Ελλάδας, αριθμ. αιτ. 21793/14)

Η Kitsos κατά Ελλάδας αποτελεί την τελευταία από μια σειρά αποφάσεων του ΕΔΔΑ τα τελευταία έτη, με τις οποίες τίθεται το ζήτημα αν με την καταδίκη για έγκλημα κατά της τιμής κατά τον ελληνικό Ποινικό Κώδικα (21ο Κεφάλαιο του Ειδικού Μέρους του ελλΠΚ) από τα εθνικά δικαστήρια παραβιάζεται η ελευθερία της έκφρασης κατά το άρθρο 10 ΕΣΔΑ (βλ. ενδεικτικά ΕΔΔΑ, απόφ. της 25.6.2021, Matalas κατά Ελλάδας, αριθμ. αιτ. 1864/18, ΕΔΔΑ, απόφ. της 5.2.2021, Balaskas κατά Ελλάδας, αριθμ. αιτ. 73087/17, ΕΔΔΑ, απόφ. της 28.9.2018, Paraskevoropoulos κατά Ελλάδας, αριθμ. αιτ. 64184/11). Αυτήν τη φορά εξετάστηκε η καταδίκη του προσφεύγοντος το 2012 από τα εθνικά δικαστήρια για το έγκλημα της δυσφήμισης (άρθρο 362 ελλΠΚ).

Ο προσφεύγων, εμφανιζόμενος στην τηλεόραση το 2005, κατηγορήσε τους Θ.Γ. και Μ.Β., μέλη του συμβουλίου δικαστικής συμπαράστασης του Β.Π., ότι με το “σατανικό σχέδιό” τους έθεσαν τον τελευταίο σε δικαστική συμπαράσταση, προκειμένου να πάρουν την περιουσία του έναντι τιμήματος ευτελούς αξίας, τους αποκάλεσε δε “απατεώνες”. Το 2007 οι Θ.Γ. και Μ.Β. παύθηκαν από την ιδιότητά τους ως δικαστικοί συμπαράστατες, επειδή αντάλλαξαν μέρος της περιουσίας του Β.Π. έναντι τιμήματος χαμηλότερου από τη μισή αξία του, καταδικάσθηκαν δε για υπεξαίρεση λόγω των ενεργειών τους.

Το Δικαστήριο έκρινε ότι με την καταδίκη του προσφεύγοντος για το έγκλημα της δυσφήμισης υπήρξε

παραβίαση του άρθρου 10 ΕΣΔΑ. Αρχικά, αναγνώρισε ότι οι ισχυρισμοί του προσφεύγοντος θα μπορούσαν πράγματι να βλάψουν τη φήμη των Θ.Γ. και Μ.Β. (σκέψ. 11). Επεσήμανε, όμως, ότι η θεώρηση των ισχυρισμών του προσφεύγοντος από τα ελληνικά δικαστήρια ως ισχυρισμών περί γεγονότων και μάλιστα αναληθών ήταν ανατιολόγητη, με δεδομένο ότι επρόκειτο για δηλώσεις σχετικές με γεγονότα αληθή, όπως κρίθηκαν από τα ελληνικά δικαστήρια, καθώς και για αξιολογικές κρίσεις με γεγονотικό πυρήνα (σκέψ. 11). Κατά τούτο, το Δικαστήριο ακολούθησε προηγούμενη νομολογία του, κατά την οποία τα εθνικά δικαστήρια θα πρέπει να αιτιολογούν επαρκώς τον χαρακτηρισμό δηλώσεων ως αξιολογικών κρίσεων (που δεν επιδέχονται απόδειξη) ή γεγονότων, καθώς και να κρίνουν αν υπάρχει επαρκής πραγματική βάση στις δηλώσεις αυτές (βλ. ΕΔΔΑ, Matalas κατά Ελλάδας, ό.π., σκέψ. 53· γενικότερα, για τη θεμελιώδους για το Δικαστήριο σημασία διάκριση μεταξύ αξιολογικών κρίσεων και γεγονότων βλ. ΕΔΔΑ, απόφ. της 16.11.2020, Tolmachev κατά Ρωσίας, αριθμ. αιτ. 42182/11, σκέψ. 50). Περαιτέρω, κρίσιμο κατά το ΕΔΔΑ θεωρήθηκε ότι τα ελληνικά δικαστήρια, εξετάζοντας μεμονωμένα τους χαρακτηρισμούς που χρησιμοποίησε ο προσφεύγων, αγνόησαν το συνολικό πλαίσιο της συνέντευξης και τη συμβολή του προσφεύγοντος στην ενημέρωση του κοινού ως προς ένα ζήτημα δημοσίου ενδιαφέροντος, αφού ο Β.Π. ήταν πρόσωπο γνωστό στην Κύπρο, και άρα ήταν αναμενόμενη η άσκηση δημόσιας κριτικής (σκέψ. 12· για τα κριτήρια επί τη βάση των οποίων ένα ζήτημα μπορεί να χαρακτηριστεί ως “δημοσίου ενδιαφέροντος” βλ. από προηγούμενη νομολογία την ΕΔΔΑ, απόφ. της 10.11.2015, Couderc and Hachette Filipacchi Associés κατά Γαλλίας [GC], αριθμ. αιτ. 40454/07, σκέψ. 103). Η σημασία χαρακτηρισμού ενός ζητήματος ως “δημοσίου ενδιαφέροντος” είναι κρίσιμη, διότι σε μια τέτοια περίπτωση, κατά την πάγια νομολογία του Δικαστηρίου, υπάρχει μικρό περιθώριο εφαρμογής περιορισμών στην ελευθερία της έκφρασης (βλ. σχετικά ΕΔΔΑ, Balaskas κατά Ελλάδας, ό.π., σκέψ. 42, με περαιτέρω παραπομπές στη νομολογία του Δικαστηρίου). Τέλος, ακολουθώντας και πάλι προηγούμενη πάγια νομολογία του, με βάση την οποία η επιβολή ποινής φυλάκισης σε υποθέσεις

δυσφήμισης είναι συμβατή με την ελευθερία της έκφρασης μόνον εάν συντρέχουν εξαιρετικές περιστάσεις (ΕΔΔΑ, Balaskas κατά Ελλάδα, ό.π., σκέψ. 61, ΕΔΔΑ, Paraskevopoulos κατά Ελλάδα, ό.π., σκέψ. 42), το Δικαστήριο θεώρησε ότι η επιβολή αυτής της ποινής εν προκειμένω ήταν –ελλείπει τέτοιων περιστάσεων– αδικαιολόγητη (σκέψ. 12).

Φθορά ξένης ιδιοκτησίας και “χουλιγκανισμός” – Η βαφή μνημείου (graffiti) σε ένδειξη πολιτικής διαμαρτυρίας δεν συνιστά βλάβη του μνημείου (ΕΔΔΑ, απόφ. της 30.11.2021, Genov και Sarbinska κατά Βουλγαρίας, αριθμ. αιτ. 52358/15, με μειοψηφία)

Οι δύο προσφεύγοντες, από κοινού με ακόμη τέσσερα άτομα, συνελήφθησαν τον Νοέμβριο του 2013 με την κατηγορία ότι έβαψαν κατά τη διάρκεια εκτεταμένων αντικυβερνητικών διαδηλώσεων στη Βουλγαρία, ένα μνημείο, αποτελούμενο από επτά φιγούρες που αναπαρίσταναν αντιστασιακούς αγωνιστές του Βουλγαρικού Κομμουνιστικού Κόμματος. Συγκεκριμένα, φέρεται να χρωμάτισαν το μνημείο και να έγραψαν επ’ αυτού ένα αντικυβερνητικό σύνθημα. Αμφότεροι οι προσφεύγοντες είχαν έντονη πολιτική δράση και ήταν μέλη της οργάνωσης που συντόνιζε τις διαδηλώσεις. Κατά των προσφευγόντων ασκήθηκε δίωξη για το αδίκημα του «χουλιγκανισμού». Το πρωτοβάθμιο δικαστήριο τους αθώωσε, ελλείπει επαρκών αποδεικτικών στοιχείων, αλλά και για τον λόγο ότι, σε κάθε περίπτωση, τυχόν καταδίκη τους θα ήταν αντίθετη προς την ελευθερία έκφρασης και θα συνιστούσε κατ’ ουσίαν χρήση της ποινικής καταστολής για πολιτικούς σκοπούς. Η εισαγγελική αρχή άσκησε έφεση κατά της αθωωτικής απόφασης, ωστόσο ο εισαγγελέας της έδρας ενώπιον του δευτεροβάθμιου δικαστηρίου πρότεινε την αθώωση των κατηγορουμένων, θεωρώντας την πρωτόδικη απόφαση ορθή. Παρά ταύτα, το δευτεροβάθμιο δικαστήριο καταδίκασε, κατά πλειοψηφία, τους κατηγορουμένους, απορρίπτοντας τους ισχυρισμούς τους περί ελευθερίας της εκφράσεως. Επέβαλε, όμως, διοικητικά πρόστιμα, ύψους περίπου 767 ευρώ, και όχι ποινές.

Κατά το ΕΔΔΑ, το κρίσιμο ερώτημα εν προκειμένω είναι εάν η ποινική καταδίκη των κατηγορουμένων για τη συγκεκριμένη πράξη είναι αναγκαία στο πλαίσιο

μιας δημοκρατικής κοινωνίας. Σύμφωνα και με προηγούμενη νομολογία του Δικαστηρίου (ΕΔΔΑ, απόφ. της 6.4.2021, Handzhiyski κατά Βουλγαρίας, αριθμ. αιτ. 10783/14, σκέψη 53), η επιβολή αναλογικών ποινών σε περιπτώσεις καταστροφής ή φθοράς (“destroy or damage”) μνημείων μπορεί να θεωρηθεί αναγκαία υπό την ανωτέρω έννοια, ακόμη και εάν το κίνητρο για την τέλεση της συγκεκριμένης πράξης ήταν θεμιτό (σκέψη 75). Αυτό, όμως, δεν ισχύει προκειμένου περί πράξεων, οι οποίες, αν και είναι ικανές να βεβηλώσουν (“profaning”) ένα μνημείο, δεν το φθείρουν (σκέψη 76). Ο ψεκασμός ενός μνημείου με χρώμα (“spray-painting”), θίγει μεν την όψη τού μνημείου και η αφαίρεση του χρώματος συνεπάγεται κόστος και κόπο, ωστόσο, πρόκειται για κάτι πλήρως αναστρέψιμο, και όχι για βλάβη τέτοιας φύσεως, ώστε να παύει το μνημείο να αποτελεί μέρος της πολιτισμικής κληρονομιάς μιας χώρας. Εν προκειμένω, μάλιστα, τα εθνικά δικαστήρια δεν επιδίκασαν αποζημίωση υπέρ του Δημοσίου, ούτε προσκομίστηκαν από την Κυβέρνηση αποδεικτικά στοιχεία σχετικά με το κόστος αφαίρεσης των χρωμάτων. Συνεπώς, η πράξη των αιτούντων δεν μπορεί να χαρακτηριστεί ως “βλάβη” (“damage”). Ως προς το κατά πόσον η ποινική καταδίκη των κατηγορουμένων ήταν εν προκειμένω αναγκαία, το ΕΔΔΑ έλαβε επίσης υπ’ όψιν του: α) ότι η πράξη των προσφευγόντων δεν ήταν χυδαία ή υπερβολικά προσβλητική, β) ότι το κίνητρο ήταν αμιγώς πολιτικό και δεν υπήρχε πρόθεση περιφρόνησης θεμελιωδών κοινωνικών αξιών, όπως συμβαίνει, επί παραδείγματι, προκειμένου περί βεβηλώσεως ταφικών μνημείων (σκέψη 82), γ) ότι το συγκεκριμένο μνημείο δεν έχαιρε καθολικού σεβασμού στη χώρα, αλλά αντιθέτως η πολιτισμική του αξία ήταν αμφιλεγόμενη (σκέψη 83).

Σύμφωνα με τη μειοψηφούσα άποψη του δικαστή Faris Vehanović (Βοσνία-Ερζεγοβίνη), το γεγονός ότι κανείς διαφωνεί προς τις αξίες που αντιπροσωπεύει ένα μνημείο δεν δικαιολογεί τη φθορά του. Αρμόδιες για να κρίνουν αν ένα μνημείο πρέπει να εξακολουθεί να υφίσταται ή όχι είναι αποκλειστικά οι κρατικές αρχές. Καθ’ όσον δε υφίσταται το μνημείο, είναι αναγκαίο να ενεργεί κανείς σύμφωνα με τον νόμο, ενώ οι κρατικές αρχές έχουν καθήκον να το προστατεύουν.

3. Ειδικοί Ποινικοί Νόμοι

Χρήση πυροβόλων όπλων από αστυνομικούς κατά τη σύλληψη – Μη αναγκαιότητα θανατηφόρας αστυνομικής βίας – Ελλιπής σχεδιασμός αστυνομικής επιχείρησης – Παραβίαση ουσιαστικού και διαδικαστικού σκέλους άρθρου 2 ΕΣΔΑ (ΕΔΔΑ, απόφ. της 30.11.2022, Ράρνυ κατά Ρουμανίας, αριθμ. αιτ. 13326/18)

Στην υπόθεση Ράρνυ κατά Ρουμανίας το ΕΔΔΑ εξέτασε τις προϋποθέσεις που πρέπει να πληρούνται ώστε να μην παραβιάζεται το άρθρο 2 παρ. 2 ΕΣΔΑ, όταν κατά τη σύλληψη υπόπτου από τις αστυνομικές αρχές επέρχεται ο θάνατός του. Το ζήτημα τέθηκε λόγω της προσφυγής της συζύγου του θανόντος, τον οποίον η αστυνομία πυροβόλησε στο κεφάλι κατά την επιχείρηση σύλληψής του, θεωρώντας εσφαλμένα ότι πρόκειται για άλλο (επικίνδυνο) πρόσωπο.

Το Δικαστήριο επανέλαβε (ΕΔΔΑ, απόφ. της 23.5.2010, Wasilewska και Kalucka κατά Πολωνίας, αριθμ. αιτ. 28975/04 και 33406/04, σκέψ. 42, ΕΔΔΑ, απόφ. της 27.9.1995, McCann κ.λπ. κατά Η.Β., αριθμ. αιτ. 18984/91, σκέψ. 148-149) ότι η άσκηση βίας θα πρέπει να είναι αυστηρώς ανάλογη με τον επιδιωκόμενο σκοπό, ο οποίος θα πρέπει να συνάδει με το άρθρο 2 παρ. 2 ΕΣΔΑ (σκέψ. 72). Για την αξιολόγηση αυτή, κρίσιμες είναι οι περιστάσεις της υπόθεσης, όπως είναι για παράδειγμα η φύση του εγκλήματος που φέρεται να έχει διαπράξει ο ύποπτος και η επικινδυνότητα του τελευταίου (σκέψ. 73). Το Δικαστήριο ανέδειξε ακόμη την ανάγκη να ρυθμίζονται οι αστυνομικές επιχειρήσεις από διατάξεις του εθνικού δικαίου, προκειμένου να αποφεύγεται η αυθαιρεσία και η κατάχρηση εξουσίας, αλλά και τα ατυχήματα που οδηγούν σε θάνατο, εφόσον αυτά είναι δυνατόν να αποφευχθούν (σκέψ. 73-74· αντίστοιχες σκέψεις είχε κάνει το Δικαστήριο μεταξύ άλλων και στην ΕΔΔΑ, απόφ. της 20.12.2004, Makaratzis κατά Ελλάδα, αριθμ. αιτ. 50385/99, σκέψ. 58). Επιπλέον, πέρα από την εξέταση της νομιμότητας της ασκηθείσας βίας, πρέπει να εξετάζεται αν η επιχείρηση της αστυνομίας ήταν σχεδιασμένη και ελεγχόμενη κατά τρόπο τέτοιο, ώστε να μειώνεται στο ελάχιστο δυνατό η καταφυγή σε θανατηφόρα βία ή η πρόκληση θανατηφόρου ατυχήματος (σκέψ. 75-

76· και στο σημείο αυτό το Δικαστήριο επανέλαβε τις σκέψεις προηγούμενων αποφάσεων – βλ. ενδεικτικά ΕΔΔΑ, Makaratzis κατά Ελλάδα, ό.π., σκέψ. 60).

Στη συγκεκριμένη περίπτωση, το Δικαστήριο έκρινε ότι υπήρξε παραβίαση του άρθρου 2 ΕΣΔΑ κατά το ουσιαστικό σκέλος (σκέψ. 88). Η κρίση αυτή βασίστηκε στις αμφιβολίες του Δικαστηρίου ως προς τα ευρήματα των εθνικών αρχών, με βάση τα οποία οι αστυνομικοί βρίσκονταν σε κίνδυνο λόγω της προσπάθειας διαφυγής του υπόπτου, ο δε πυροβολισμός οφειλόταν σε ακούσια εκπυροσοκρότηση, προκληθείσα από το ότι η πόρτα του αυτοκινήτου χτύπησε τον αγκώνα του αστυνομικού (σκέψ. 80-82). Βασίστηκε, επίσης, στον ελλιπή σχεδιασμό και έλεγχο της αστυνομικής επιχείρησης· λόγω των ελλείψεων αυτών δεν μπορούσε να θεωρηθεί ότι ο θάνατος του υπόπτου ήταν απολύτως αναγκαίο μέσο για την επίτευξη του επιδιωκόμενου σκοπού (σκέψ. 87). Βαρύνουσα σημασία για το Δικαστήριο είχαν, μεταξύ άλλων, το σφάλμα των αστυνομικών αρχών ως προς την ταυτοποίηση του υπόπτου, η ύπαρξη αμφιβολιών ως προς το αν οι αστυνομικοί δήλωσαν την ιδιότητά τους στον ύποπτο, προτού αυτός επιχειρήσει να διαφύγει με το αυτοκίνητό του, η έλλειψη ασθενοφόρου, παρά τη δεδομένη επικινδυνότητα της επιχείρησης, καθώς και η αδυναμία της Κυβέρνησης να εξηγήσει αν τέθηκε πράγματι σε εφαρμογή ένα επαρκές νομοθετικό και διοικητικό πλαίσιο για την προστασία των πολιτών από αυθαιρεσίες και κατάχρηση βίας (σκέψ. 84-86).

Παραβίαση υπήρξε κατά το Δικαστήριο και ως προς το διαδικαστικό σκέλος του άρθρου 2 ΕΣΔΑ (σκέψ. 98). Το ΕΔΔΑ, αφού επανέλαβε τις γενικές αρχές που πρέπει να διέπουν την έρευνα, προκειμένου αυτή να κριθεί ως αποτελεσματική (σκέψ. 91, με παραπομπές σε προηγούμενες αποφάσεις), θεμελίωσε εν προκειμένω την κρίση του ιδίως στην υπερβολική διάρκεια της έρευνας από τις εθνικές αρχές (11 έτη), καθώς και στην έλλειψη εις βάθος έρευνας, αφού δεν διερευνήθηκε το ζήτημα του ελλιπούς σχεδιασμού και ελέγχου της επιχείρησης (σκέψ. 96-98).

B. Δικονομικό Ποινικό Δίκαιο

1. Θεμελιώδεις αρχές ποινικής δίκης και δικαιώματα κατηγορουμένου

Αμεροληψία δικαστηρίου και τεκμήριο αθωότητας – Παραβίαση των αρχών λόγω καταδίκης κατηγορουμένου από δικαστήριο το οποίο είχε προηγουμένως εγκρίνει συμφωνίες ποινικής διαπραγμάτευσης συγκατηγορουμένων του στην ίδια υπόθεση (ΕΔΔΑ, απόφ. της 25.11.2021, Mucha κατά Σλοβακίας, αριθμ. αιτ. 63703/19)

Ο προσφεύγων κατηγορείτο από κοινού με ακόμη οκτώ άτομα για σύσταση εγκληματικής οργάνωσης και ένταξη σε αυτήν. Κατά τη διάρκεια της ποινικής διαδικασίας η υπόθεση χωρίστηκε για τους οκτώ συγκατηγορουμένους του, καθώς ήταν πρόθυμοι να προβούν σε ποινική διαπραγμάτευση. Η ποινική διαπραγμάτευση κατέληξε σε συμφωνία, με την οποία οι συγκατηγορούμενοι του προσφεύγοντος αποδέχονταν την ενοχή τους. Οι συμφωνίες ποινικής διαπραγμάτευσης επικυρώθηκαν βάσει τριών βουλευμάτων, εκδοθέντων από το ίδιο Συμβούλιο, και οι οκτώ συγκατηγορούμενοι του προσφεύγοντος καταδικάστηκαν στις συμφωνηθείσες ποινές. Στις συμφωνίες και τα αντίστοιχα καταδικαστικά βουλεύματα γινόταν ρητή αναφορά στον ρόλο και σε συγκεκριμένες ενέργειες του προσφεύγοντος στο πλαίσιο της εγκληματικής οργάνωσης. Στη συνέχεια, ο προσφεύγων καταδικάστηκε, κατόπιν ακροαματικής διαδικασίας, σε ποινή είκοσι τριών ετών από δικαστήριο το οποίο είχε την ίδια ακριβώς σύνθεση με το συμβούλιο εκείνο που είχε προηγουμένως εγκρίνει τις συμφωνίες ποινικής διαπραγμάτευσης και είχε επιβάλει τις ποινές στους οκτώ συγκατηγορούμενους του προσφεύγοντος. Το εθνικό δικαστήριο αιτιολόγησε την καταδικαστική του κρίση, αναφερόμενο ρητώς στις συμφωνίες που συνήφθησαν στο πλαίσιο της ποινικής διαπραγμάτευσης.

Το ΕΔΔΑ έκρινε ότι εν προκειμένω υπήρξε παραβίαση τόσο του τεκμηρίου αθωότητας όσο και του δικαιώματος του κατηγορουμένου για εκδίκηση της υπόθεσής του από αμερόληπτο δικαστήριο. Ως προς το τεκμήριο αθωότητας, εκρίθη ότι, προκειμένου περί υποθέσεως

η οποία αφορά περισσότερους κατηγορουμένους και η οποία χωρίζεται ως προς ορισμένους εξ αυτών, το αρχικώς επιλαμβανόμενο δικαστήριο δύναται να αξιολογεί την ενοχή και των προσώπων εκείνων που θα δικασθούν αργότερα και να θέτει ως βάση για την κρίση του τη δράση των προσώπων αυτών, τούτο όμως μόνον στον βαθμό που είναι απολύτως απαραίτητο για την αιτιολόγηση της απόφασής του στη συγκεκριμένη περίπτωση. Επίσης, θα πρέπει η διατύπωση της απόφασης να είναι τέτοια, ώστε να αποφεύγεται το ενδεχόμενο προκατάληψης ως προς την ενοχή των τρίτων αυτών προσώπων (σκέψη 58· βλ. σχετικώς και ΕΔΔΑ, απόφ. της 27.2.2014, Karaman κατά Γερμανίας, αριθμ. αιτ. 17103/10, σκέψη 65, ΔΕΕ, απόφ. της 18.3.2021, Pometon v. Commission, C-440/19, σκέψη 63). Οι προϋποθέσεις αυτές δεν είχαν τηρηθεί εν προκειμένω. Οι αποφάσεις επικύρωσης των συμφωνιών διαπραγμάτευσης περιελάμβαναν ιδιαίτερα λεπτομερείς και προσωπικές αναφορές στη δράση του προσφεύγοντος, πέραν του αναγκαίου μέτρου, και δη χωρίς να αφήνεται ανοιχτό το ενδεχόμενο αθώωσής του στο μέλλον. Δεδομένου δε ότι επρόκειτο για το ίδιο δικαστήριο που αποφάσισε μεταγενέστερα επί της ενοχής του προσφεύγοντος, η διατύπωση αυτή των προηγούμενων αποφάσεων δικαιολογούσε κατά τρόπο αντικειμενικό αμφιβολίες ως προς την αμεροληψία του δικαστηρίου που έκρινε επί της υποθέσεως του προσφεύγοντος, με αποτέλεσμα πέραν του τεκμηρίου αθωότητας να προσβάλλεται και το δικαίωμα του κατηγορουμένου για εκδίκηση της υπόθεσής του από αμερόληπτο δικαστήριο (σκέψεις 48 και 63 επ., ιδίως δε σκέψη 66).

Αρχή ne bis in idem – Διοικητικά πρόστιμα για παραβιάσεις διατάξεων πολεοδομικού δικαίου και ποινική καταδίκη – Κριτήρια παραβίασης του άρθρου 4 του 7ου Πρωτοκόλλου ΕΣΔΑ στην περίπτωση δυαδικών διαδικασιών και κυρώσεων για την ίδια παράβαση (bis) – Παραβίαση εν μέρει του άρθρου 4 του 7ου Πρωτοκόλλου ΕΣΔΑ (ΕΔΔΑ, απόφ. της 16.6.2022, Γουλανδρής και Βαρδινογιάννη κατά Ελλάδας, αριθμ. αιτ. 1735/13)

Στην απόφαση Γουλανδρής και Βαρδινογιάννη κατά Ελλάδας το ΕΔΔΑ εξέτασε τη συμβατότητα της σω-

ρευτικής επιβολής διοικητικών προστίμων (άρθρο 17 παρ. 1-3 Ν. 1337/1983) και ποινικών κυρώσεων (άρθρο 17 παρ. 8 Ν. 1337/1983) για την ανέγερση και τη διατήρηση αυθαίρετης κατασκευής στον προσφεύγοντα και στην προσφεύγουσα. Ζήτημα παραβίασης του άρθρου 4 του 7ου Πρωτοκόλλου ΕΣΔΑ ως προς τον προσφεύγοντα ανέκυψε εκ της σωρεύσεως διοικητικού προστίμου και χρηματικής ποινής λόγω ανέγερσης και διατήρησης αυθαίρετης κατασκευής. Αντιθέτως, ως προς την προσφεύγουσα η παραβίαση του άρθρου 4 του 7ου Πρωτοκόλλου ΕΣΔΑ εξετάστηκε μόνον υπό το πρίσμα της σωρευτικής επιβολής σε αυτήν του διοικητικού προστίμου και χρηματικής ποινής λόγω διατήρησης αυθαίρετης κατασκευής (σκέψεις 33-36).

Το Δικαστήριο υπενθύμισε την πάγια νομολογία του, όπως αυτή συνοψίσθηκε στην απόφαση ευρείας συνθέσεως Α και Β κατά Νορβηγίας (ΕΔΔΑ, απόφ. της 15.11.2016, Α και Β κατά Νορβηγίας [τμήμα ευρείας συνθέσεως], αριθμ. αιτ. 24130/11, σκέψεις 122-123): Παρότι από το άρθρο 4 του 7ου Πρωτοκόλλου ΕΣΔΑ δεν απορρέει απαγόρευση προς τα κράτη να προβλέπουν στα εθνικά τους συστήματα παράλληλα στάδια νομικής ανταπόκρισης στην ίδια παράβαση από διαφορετικές αρχές και για διαφορετικούς σκοπούς, πρέπει εντούτοις να εξετάζεται κάθε φορά αν οι δύο διαδικασίες είναι προϊόν ενός ολοκληρωμένου συστήματος που διευκολύνει την αντιμετώπιση των διαφόρων πτυχών της παράβασης με προβλέψιμο και αναλογικό τρόπο, αποτελώντας ένα συνεκτικό σύνολο ή αν, αντιθέτως, συνεπάγεται, επί της ουσίας ή κατ' αποτέλεσμα, διπλή ποινική δίωξη εις βάρος του καθ' ου (σκέψη 50). Σύμφωνα μάλιστα με τα κριτήρια Engel, πέραν του νομικού χαρακτηρισμού της επίμαχης παράβασης στο εθνικό δίκαιο, καθοριστικής σημασίας για την κατάφαση του ποινικού χαρακτήρα μιας κύρωσης είναι η ίδια η φύση της παράβασης, καθώς και ο βαθμός αυστηρότητας της επαπειλούμενης κύρωσης (σκέψη 52).

Κατά τον έλεγχο της συμβατότητας της ύπαρξης διπλών διαδικασιών με το άρθρο 4 του 7ου Πρωτοκόλλου ΕΣΔΑ (bis) εναπόκειται στο κράτος να αποδείξει ότι οι δύο διαδικασίες υπήρξαν «αρκούντως στενά συνδεδεμένες ως προς την ουσία και τον χρόνο», δη-

λαδή ότι έχουν συνδυαστεί με ολοκληρωμένο τρόπο, ώστε να αποτελούν ένα συνεκτικό σύνολο. Προς τούτο απαιτείται αφενός μεν οι επιδιωκόμενοι σε κάθε διαδικασία σκοποί και τα χρησιμοποιούμενα μέσα να είναι στην ουσία συμπληρωματικά και να συνδέονται ως προς τον χρόνο, αφετέρου δε οι πιθανές συνέπειες του διπλασιασμού της διαδικασίας να είναι αναλογικές και προβλέψιμες για τον καθ' ου (σκέψη 54· βλ. και ΕΔΔΑ, απόφ. της 15.11.2016, Α και Β κατά Νορβηγίας [τμήμα ευρείας συνθέσεως], αριθμ. αιτ. 24130/11, σκέψη 131). Σημαντικοί παράγοντες του ελέγχου τέτοιας αρκούντως στενής σχέσης ως προς την ουσία είναι οι εξής (σκέψη 54· βλ. και ΕΔΔΑ, απόφ. της 15.11.2016, Α και Β κατά Νορβηγίας [τμήμα ευρείας συνθέσεως], αριθμ. αιτ. 24130/11, σκέψεις 131-132):

- κατά πόσον με τις διαφορετικές διαδικασίες επιδιώκονται συμπληρωματικοί σκοποί και συνεπώς αντιμετωπίζονται, όχι μόνο in abstracto αλλά και in concreto, διαφορετικές πτυχές της επίμαχης παράβασης;
- κατά πόσον η δυαδικότητα των σχετικών διαδικασιών ήταν προβλέψιμη συνέπεια της ίδιας παράβασης (idem), τόσο βάσει νόμου όσο και στην πράξη;
- κατά πόσον οι σχετικές διαδικασίες διεξήχθησαν με τέτοιο τρόπο, ώστε να αποφεύγεται κατά το δυνατόν οποιαδήποτε πρόσθετη επιβάρυνση του καθ' ου, και ειδικότερα ως προς τη συλλογή και την εκτίμηση των αποδεικτικών στοιχείων, ιδίως μέσω επαρκούς αλληλεπίδρασης μεταξύ των διαφόρων αρμοδίων αρχών, προκειμένου να καταδείξουν ότι η διαπίστωση πραγματικών περιστατικών στη μία διαδικασία αξιοποιείται και στην άλλη;
- και, προ παντός, κατά πόσον η κύρωση που επιβάλλεται στο πλαίσιο της διαδικασίας που κατέστη αμετάκλητη πρώτη ελήφθη υπόψιν στη διαδικασία που κατέστη αμετάκλητη τελευταία, ούτως ώστε να αποφευχθεί η υπερβολική επιβάρυνση του καθ' ου. Αυτός ο τελευταίος κίνδυνος είναι λιγότερο πιθανό να ανακύψει όταν εφαρμόζεται κάποιος αντισταθμιστικός μηχανισμός, προκειμένου να διασφαλισθεί ότι το συνολικό ύψος των επιβαλλόμενων κυρώσεων είναι αναλογικό.

Εν προκειμένω, το Δικαστήριο διαπίστωσε κατ' αρχάς τον τιμωρητικό και αποτρεπτικό χαρακτήρα των διοικητικών προστίμων ανέγερσης και διατήρησης

αυθαίρετης κατασκευής. Δεδομένου ότι το μεν πρώτο επιβάλλεται ανεξαρτήτως της αποκατάστασης της νομιμότητας και της επαναφοράς των πραγμάτων στην προτέρα κατάσταση διά της κατεδαφίσεως του αυθαιρέτου, το δε δεύτερο μπορεί να καταλήξει ιδιαίτερος επαχθές λόγω της κατ' έτος επαύξησής του, όσο ο καθ' ου εμμένει στη διατήρηση του αυθαιρέτου (σκέψεις 57-60), προκύπτει ότι οι διοικητικές κατά το εθνικό δίκαιο διαδικασίες επιβολής των εν λόγω προστίμων είναι στην πραγματικότητα “ποινικής” φύσεως κατά την έννοια του άρθρου 4 του 7ου Πρωτοκόλλου ΕΣΔΑ (σκέψη 63).

Περαιτέρω, επειδή η “αμετάκλητη καταδίκη/αθώωση” αποτελεί αυτόνομη έννοια της Σύμβασης (βλ. [ΕΔΔΑ, απόφ. της 10.2.2009, Sergey Zolotukhin \[τμήμα ευρείας συνθέσεως\]](#), αριθμ. αιτ. 14939/03, σκέψεις 54-57· [ΕΔΔΑ, απόφ. της 15.11.2016, Α και Β κατά Νορβηγίας \[τμήμα ευρείας συνθέσεως\]](#), αριθμ. αιτ. 24130/11, σκέψεις 139, 148) και δεν προϋποθέτει κατ' αναγκαιότητα την παρέμβαση δικαστηρίου (βλ. [ΕΔΔΑ, απόφ. της 8.7.2019, Mihalache κατά Ρουμανίας \[τμήμα ευρείας συνθέσεως\]](#), αριθμ. αιτ. 54012/10, σκέψεις 93-95), κρίσιμη για τη συνδρομή της εν λόγω προϋπόθεσης είναι η ύπαρξη δεδικασμένου (“res judicata”, σκέψεις 64-65· βλ. και [ΕΔΔΑ, απόφ. της 10.2.2009, Sergey Zolotukhin \[τμήμα ευρείας συνθέσεως\]](#), αριθμ. αιτ. 14939/03, σκέψεις 107-108). Προκειμένου περί διοικητικών προστίμων απαιτείται η απόφαση επιβολής του προστίμου να έχει καταστεί απρόσβλητη είτε λόγω εξάντλησης των προβλεπόμενων ενδίκων βοηθημάτων είτε –όπως ακριβώς συνέβη στην επίμαχη υπόθεση (σκέψεις 66-67)– λόγω παρέλευσης της προθεσμίας ασκήσεώς τους (σκέψη 65· βλ. και [ΕΔΔΑ, απόφ. της 14.4.2010, Tsonyo Tsonen κατά Βουλγαρίας \[No. 2\]](#), αριθμ. αιτ. 2376/03, σκέψεις 53-54, 56).

Στο πλαίσιο εξέτασης της ταυτότητας της παράβασης (idem), υπό την έννοια της ταυτότητας των πραγματικών περιστατικών στις δύο διαδικασίες (σκέψη 68· βλ. και [ΕΔΔΑ, απόφ. της 10.2.2009, Sergey Zolotukhin \[τμήμα ευρείας συνθέσεως\]](#), αριθμ. αιτ. 14939/03, σκέψεις 78-84), το ΕΔΔΑ έκρινε ότι τα πραγματικά περιστατικά της διοικητικής και της ποινικής διαδικασίας ταυτίζονταν μόνον εν μέρει, δηλαδή μόνον ως προς το σκέλος της ανέγερσης της αυθαίρετης κα-

τασκευής· ως προς το σκέλος της διατήρησής της το Δικαστήριο κατέληξε στο ότι τα πραγματικά περιστατικά τής κάθε διαδικασίας αφορούσαν σε διαφορετικό χρονικό πλαίσιο, ως εκ τούτου δε ήταν μεταξύ τους διακριτά. Για τον λόγο αυτόν, διαπίστωσε ότι ως προς το σκέλος της διατήρησης της αυθαίρετης κατασκευής δεν παραβιάστηκε το άρθρο 4 του 7ου Πρωτοκόλλου ΕΣΔΑ για κανέναν προσφεύγοντα (σκέψεις 71-72).

Εστιάζοντας, τέλος, στη δυαδικότητα της διαδικασίας (bis) για την επιβολή κύρωσης στον προσφεύγοντα λόγω της ανέγερσης της αυθαίρετης κατασκευής, το Δικαστήριο αναγνώρισε αρχικώς ότι οι επιδιωκόμενοι μέσω της διοικητικής διαδικασίας σκοποί ήσαν συμπληρωματικοί των επιδιωκόμενων μέσω της ποινικής διαδικασίας σκοπών και αφορούσαν αποκλειστικά στη μη συμμόρφωση του προσφεύγοντα προς τις πολεοδομικές απαιτήσεις, χωρίς να φέρουν στιγματιστικό χαρακτήρα (σκέψη 74). Η δυαδικότητα της διαδικασίας, επιπλέον, ήταν προβλέψιμη συνέπεια της πολεοδομικής παράβασης τόσο βάσει της οικείας νομοθεσίας όσο και της ακολουθούμενης πρακτικής, ο δε προσφεύγων μπορούσε να γνωρίζει την πιθανότητα ποινικής δίωξής του, ακόμα και αν τούτη δεν μνημονεύοταν στη διοικητική απόφαση επιβολής προστίμου (σκέψη 75).

Αναφορικά με το κριτήριο του τρόπου διεξαγωγής των δύο διαδικασιών, το ΕΔΔΑ διαπίστωσε ότι δεν κατεβλήθη η μέγιστη δυνατή προσπάθεια, ώστε να αποφευχθεί η υπέρμετρη επιβάρυνση του καθ' ου. Και τούτο διότι οι επίμαχες κυρώσεις λόγω ανέγερσης αυθαιρέτου επεβλήθησαν από διαφορετικές αρχές και στο πλαίσιο διακριτών διαδικασιών, χωρίς μάλιστα στη μεταγενέστερη ποινική διαδικασία να προκύπτει ότι ελήφθησαν υπόψιν τα αποδεικτικά στοιχεία που συνελέγησαν και αξιολογήθηκαν στην προγενέστερη διοικητική, καθεμιά εξ αυτών δε κατέστη αμετάκλητη ανεξαρτήτως της άλλης (σκέψη 76). Η δυαδικότητα της διαδικασίας απέβη, επιπλέον, εις βάρος της αναλογικότητας της συνολικής τιμώρησης του καθ' ου, αφού η προγενέστερη επιβολή διοικητικού προστίμου δεν αξιολογήθηκε από το ποινικό δικαστήριο ως στοιχείο υπέρ της επιβολής μικρότερης χρηματικής ποινής, αλλά αντιθέτως ως στοιχείο θεμελίωσης της ποινικής ευθύνης του καθ' ου (σκέψη 77). Η διαβεβαίω-

ση του ποινικού δικαστηρίου περί λήψεως υπόψιν της οικονομικής καταστάσεως του καθ' ου δεν σημαίνει, εξάλλου, ότι εντός της ποινικής δίκης υπήρξε μέρημα υπέρ της εξασφάλισης μιας συνολικά ανάλογης προς την παράβαση τιμώρησης (σκέψεις 77-78).

Υπό το πρίσμα, τέλος, του κριτηρίου της χρονικής σύνδεσης των δύο διαδικασιών, το Δικαστήριο διαπίστωσε ότι οι δύο διαδικασίες δεν υπήρξαν αρκούντως στενά συνδεδεμένες ως προς τον χρόνο, αφού η ποινική διαδικασία έλαβε χώρα πολύ μετά τη διοικητική και τη συνακόλουθη αμετάκλητη επιβολή του διοικητικού προστίμου (σκέψη 79).

Κατόπιν τούτων, παρά την κατάφαση της συμπληρωματικότητας των επιδιωκόμενων σε κάθε διαδικασία σκοπών και της προβλεψιμότητας των συνεπειών της επίμαχης παράβασης (ανέγερση αυθαίρετης κατασκευής), το ΕΔΔΑ διαπίστωσε παραβίαση του άρθρου 4 του 7ου Πρωτοκόλλου ΕΣΔΑ ως προς τον προσφεύγοντα, διότι η διοικητική και η ποινική διαδικασία δεν συνδέονταν αρκούντως χρονικά και επί της ουσίας, ώστε να μπορούν να ιδωθούν ως τμήματα ενός ενιαίου συστήματος κυρώσεων κατά το ελληνικό πολεοδομικό δίκαιο. Αντιθέτως μάλιστα, η διπλή τιμώρηση του προσφεύγοντος επέφερε σε αυτόν δυσανάλογη ζημία τόσο λόγω της διπλής επιβολής κύρωσης όσο και λόγω της δυαδικότητας των διαδικασιών, οι οποίες δεν αποτελούσαν στην προκειμένη υπόθεση συνεκτικό και αναλογικό σύνολο (σκέψεις 80-81).

Αρχή ne bis in idem – Επιβολή προληπτικής κράτησης έπειτα από έκτιση ποινής στερητικής της ελευθερίας (ΕΔΔΑ, απόφ. της 2.11.2021, W.A. κατά Ελβετίας, αριθμ. αιτ. 38958/16)

Ο προσφεύγων είχε καταδικαστεί το έτος 1993 από το Δικαστήριο Ενόρκων της Ζυρίχης σε είκοσι έτη κάθειρξης για τα εγκλήματα της ανθρωποκτονίας εκ προθέσεως και της διακεκριμένης ανθρωποκτονίας. Συγκεκριμένα, κρίθηκε ότι ο προσφεύγων είχε τελήσει κατά το έτος 1983 ανθρωποκτονία με ιδιαίτερη σκληρότητα, ενώ το έτος 1990 είχε παρακινήσει τη σύντροφό του να σκοτώσει μια γνωστή τους και έπειτα διαμέλισε το πτώμα της. Σε αμφότερες τις περιπτώσεις ο προσφεύγων είχε κριθεί ως ελαττωμένου καταλογισμού, κατάσταση η οποία οφειλόταν σε ψυχικές

διαταραχές αλλά και σε κατανάλωση αλκοόλ. Λόγω του ύψους της επιβληθείσας στερητικής της ελευθερίας ποινής, το εθνικό δικαστήριο έκρινε τότε σκόπιμο να μην επιβάλει επιπρόσθετα ως μέτρο ασφαλείας την προληπτική κράτηση του προσφεύγοντος, η οποία άλλωστε συνήθως δεν διαρκούσε περισσότερο από πέντε έτη.

Ο προσφεύγων ολοκλήρωσε την έκτιση της ποινής του στις 8.10.2010. Ωστόσο, προηγουμένως, το έτος 2009, είχε υποβληθεί αίτημα από την αρμόδια εισαγγελία περί προληπτικής κρατήσεώς του. Στο πλαίσιο αυτό εξεδόθη, επίσης το έτος 2009, νέα ψυχιατρική πραγματογνωμοσύνη. Με βάση νέες μεθόδους, οι οποίες δεν υφίσταντο κατά τον χρόνο που έλαβε χώρα η εκδίκαση της υπόθεσης το 1993, διαπιστώθηκε ότι ο προσφεύγων δεν ήταν υπό την επήρεια αλκοόλ κατά την τέλεση των πράξεων, αλλά έπασχε από αντικοινωνική διαταραχή προσωπικότητας (dissocial personality disorder) και ψυχοπάθεια, ασθένειες μη ιάσιμες, με αποτέλεσμα να υφίσταται ιδιαίτερα υψηλός κίνδυνος τέλεσης εκ μέρους του νέων σοβαρών εγκλημάτων. Τα δεδομένα αυτά δεν τα γνώριζαν οι ένορκοι ούτε ήταν δυνατόν να τα γνωρίζουν κατά τον χρόνο εκδίκασης της υπόθεσης. Βάσει των νέων αυτών δεδομένων, αποφασίστηκε η έναρξη νέας διαδικασίας σε βάρος του προσφεύγοντος, ο οποίος στο μεταξύ κρατείτο προσωρινώς. Αντικείμενο της νέας διαδικασίας ήταν αποκλειστικά η επιπρόσθετη επιβολή προληπτικής κράτησης, η οποία πράγματι διετάχθη το έτος 2013. Η επιβολή προληπτικής κράτησης έπειτα από την έκδοση αμετάκλητης απόφασης για τα ίδια πραγματικά περιστατικά κατέστη δυνατή κατά το ελβετικό δίκαιο με νόμο ο οποίος εξεδόθη το 2007, ήτοι μετά την τέλεση της πράξης και μετά την αμετάκλητη καταδίκη του προσφεύγοντος.

Ο προσφεύγων επικαλέστηκε ενώπιον του ΕΔΔΑ παραβίαση των άρθρων 5 και 7 ΕΣΔΑ, καθώς και του άρθρου 4 του 7ου Πρωτοκόλλου ΕΣΔΑ. Ως προς το άρθρο 5 ΕΣΔΑ, και συγκεκριμένα ως προς την παρ. 1 στοιχ. α' της συγκεκριμένης διάταξης, το ΕΔΔΑ έκρινε –όπως και με προηγούμενες αποφάσεις του (ΕΔΔΑ, απόφ. της 17.12.2009, M. κατά Γερμανίας, αριθμ. αιτ. 19359/04, σκέψη 88, ΕΔΔΑ, απόφ. της 21.10.2013, Del Río Prada κατά Ισπανίας, αριθμ. αιτ. 42750/09,

σκέψη 124)– ότι η στέρηση της ελευθερίας προσώπου συνεπεία καταδίκης σημαίνει ότι θα πρέπει να υφίσταται αιτιώδης σύνδεσμος μεταξύ καταδίκης και στέρησης της ελευθερίας. Ως καταδίκη νοείται δε η απόφαση με την οποία διαγιγνώσκεται ενοχή (σκέψη 34). Επιβολή προληπτικής κράτησης έπειτα από την έκδοση της καταδικαστικής απόφασης είναι δυνατή, μόνον εφόσον η διαδικασία εκκινεί εκ νέου με την έννοια ότι η υπόθεση επανεξετάζεται και επανελέγχεται η ενοχή του κατηγορουμένου (σκέψη 42). Εν προκειμένω, ως «καταδίκη» μπορεί να νοηθεί μόνον η απόφαση του έτους 1993, η οποία όμως δεν ήταν εκείνη που οδήγησε αιτιώδως στην επιβολή της προληπτικής κράτησης του προσφεύγοντος (σκέψη 44), και συνεπώς η επιβολή στερητικής της ελευθερίας ποινής δεν μπορεί να δικαιολογηθεί εν προκειμένω βάσει του άρθρου 5 παρ. 1 στοιχ. α' ΕΣΔΑ.

Περαιτέρω, η εφαρμογή του στοιχ. ε' της ίδιας παραγράφου (κράτηση «φρενοβλαβών») είναι δυνατή, μόνον εφόσον η κράτηση λαμβάνει χώρα σε νοσοκομείο, κλινική ή άλλο κατάλληλο ίδρυμα (σκέψη 37). Εν προκειμένω, η προληπτική κράτηση του προσφεύγοντος έλαβε χώρα σε φυλακή, και συνεπώς ούτε το άρθρο 5 παρ. 1 στοιχ. ε' ΕΣΔΑ τυγχάνει εφαρμογής. Βάσει αυτών, η κράτηση του προσφεύγοντος δεν δικαιολογείται από καμία διάταξη του άρθρου 5 ΕΣΔΑ, και συνεπώς υπήρξε παραβίαση της συγκεκριμένης διάταξης.

Περαιτέρω, το ΕΔΔΑ διαπίστωσε εν προκειμένω παραβίαση και του άρθρου 7 ΕΣΔΑ, καθώς έκρινε ότι δεν ήταν επιτρεπτή η επιβολή προληπτικής κράτησης με βάση μεταγενέστερο του χρόνου τέλεσης της πράξης νόμου. Κάτι τέτοιο παραβιάζει την αρχή nullum crimen nulla poena sine lege, αφού κατά τον χρόνο τέλεσης της πράξης δεν ήταν δυνατή η επιβολή προληπτικής κράτησης έπειτα από την έκδοση αμετάκλητης απόφασης (σκέψη 58).

Ως προς το ζήτημα του ne bis in idem, θα έπρεπε, σύμφωνα με το ΕΔΔΑ να διαπιστωθεί εάν εν προκειμένω πρόκειται για έναρξη νέας (δεύτερης) διαδικασίας, η οποία απαγορεύεται κατά την παρ. 1 του άρθρου 4 του 7ου Πρωτοκόλλου ΕΣΔΑ, ή για επανάληψη της δίκης, η οποία επιτρέπεται υπό τις προϋποθέσεις της παρ. 2 του ίδιου άρθρου, και συγκεκριμένα εφόσον υφίστα-

νται νέες αποδείξεις. Ως νέες αποδείξεις, οι οποίες δικαιολογούν την επανάληψη της δίκης, νοούνται και συνθήκες οι οποίες υφίσταντο μεν κατά τον χρόνο εκδίκασης της υπόθεσης, αλλά δεν ήταν γνωστές στους δικαστές κατά την εκδίκαση της υπόθεσης και έγιναν γνωστές μεταγενέστερα (σκέψη 68). Θα πρέπει, όμως, οι συνθήκες αυτές να είναι τόσο σημαντικές, ώστε να κρίνεται ότι θα μπορούσαν να επηρεάσουν την έκβαση της δίκης. Επίσης, για επανάληψη της δίκης μπορεί να γίνει λόγος μόνον όταν ακυρώνεται η προηγούμενη απόφαση και επανεξετάζεται η υπόθεση από την αρχή. Εν προκειμένω, η νέα διαδικασία δεν στηρίχθηκε σε νέα στοιχεία που επηρέαζαν τη φύση των εγκλημάτων του προσφεύγοντος ή την ενοχή του, ενώ δεν υπήρξε (ούτε επρόκειτο να λάβει χώρα) επανέλεγχος της ενοχής του. Συνεπώς, δεν μπορεί να γίνει λόγος για επιτρεπτή επανάληψη της δίκης με αποτέλεσμα να υφίσταται παραβίαση του άρθρου 4 του 7ου Πρωτοκόλλου ΕΣΔΑ (σκέψη 71).

Δικαίωμα διορισμού συνηγόρου και επικοινωνίας με αυτόν - Προσωρινή κράτηση σε καθεστώς πλήρους απομόνωσης - Απαγόρευση επικοινωνίας με συνήγορο της επιλογής του κατηγορουμένου καθώς και με τον διορισμένο από τον κατάλογο της νομικής βοήθειας συνήγορο - Λήψη υπόψιν από το δικαστήριο αυτοενοχοποιητικών δηλώσεων του κατηγορουμένου, οι οποίες ελήφθησαν παρά την αντίθεση του διορισμένου συνηγόρου - Παραβίαση του δικαιώματος σε δίκαιη δίκη (ΕΔΔΑ, απόφ. 18.1.2022, Atristain Gorosabel κατά Ισπανίας, αριθμ. αιτ. 15508/15)

Στην Atristain Gorosabel κατά Ισπανίας το ΕΔΔΑ ασχολήθηκε με το δικαίωμα διορισμού και επικοινωνίας με συνήγορο κατά το στάδιο της προδικασίας και με την επίδραση που έχει στο δικαίωμα σε δίκαιη δίκη σύμφωνα με το άρθρο 6 παρ. 1 και 3 εδ. γ' ΕΣΔΑ.

Ειδικότερα, σύμφωνα με τα γενόμενα δεκτά πραγματικά περιστατικά, ο Atristain Gorosabel κρατήθηκε προσωρινά σε πλήρη απομόνωση κατόπιν σχετικής απόφασης του ανακριτή. Εις βάρος του είχε ασκηθεί ποινική δίωξη για τα αδικήματα της ένταξης σε τρομοκρατική οργάνωση και της κατοχής εκρηκτικών υλών. Επειδή, όμως, ο ίδιος κρατείτο σε καθεστώς πλήρους

απομόνωσης, δεν του επιτράπη να διορίσει και να επικοινωνήσει με συνήγορο της επιλογής του. Αντιθέτως, διορίστηκε για την υπεράσπισή του συνήγορος από τον κατάλογο της νομικής βοήθειας, χωρίς όμως ο τελευταίος να μπορέσει να επικοινωνήσει με τον κατηγορούμενο. Ακολούθως, ο προσφεύγων υπέδειξε με δήλωσή του στις αστυνομικές αρχές τα σημεία, στα οποία φυλάσσονταν κρηκτικές ύλες και άλλα μέσα τέλεσης εγκληματικών πράξεων, παρά τη ρητή αντίθεση τού διορισμένου από τη νομική βοήθεια και παρόντος κατά τη λήψη της κατάθεσης συνηγόρου. Η δήλωση αυτή ελήφθη υπόψιν από το εθνικό δικαστήριο, το οποίο τον καταδίκασε σε ποινή δεκαεπτά ετών για τα αδικήματα της ένταξης σε τρομοκρατική οργάνωση και της κατοχής κρηκτικών υλών.

Σύμφωνα με το ΕΔΔΑ, το πεδίο εφαρμογής του άρθρου 6 ΕΣΔΑ δεν περιορίζεται στην επ' ακροατηρίω διαδικασία. Συγκεκριμένα, το Δικαστήριο έκρινε ότι ιδίως η διάταξη της παρ. 3 του άρθρου 6 ΕΣΔΑ εφαρμόζεται και κατά το στάδιο της προδικασίας, όταν η εξέλιξη της υπόθεσης στο ακροατήριο μπορεί να επηρεαστεί σημαντικά από πλημμέλειες που έχουν λάβει χώρα σε προηγούμενο στάδιο (βλ. σκέψη 40).

Περαιτέρω, το Δικαστήριο έκρινε ότι ο κατηγορούμενος θα πρέπει να έχει πρόσβαση σε συνήγορο, κατά το άρθρο 6 παρ. 1 ΕΣΔΑ, ήδη από τη στιγμή κατά την οποία τού αποδίδεται ποινική κατηγορία και σε κάθε περίπτωση από τη σύλληψή του (βλ. σκέψη 41).

Εν προκειμένω, το ΕΔΔΑ απεφάνθη ότι δεν υπήρξε επαρκής αιτιολογία για το γεγονός ότι απαγορεύτηκε στον κατηγορούμενο να συμβουλευτεί και να διορίσει συνήγορο της επιλογής του. Κρίνοντας δε συνολικά τόσο την προδικασία όσο και την επ' ακροατηρίω διαδικασία κατά του Atristain Gorosabel, το ΕΔΔΑ κατέληξε ότι η αυτοενοχοποιητική δήλωσή του αποτέλεσε σημαντικό αποδεικτικό στοιχείο για την καταδίκη του και ότι το ποινικό δικαστήριο δεν έλαβε υπόψιν το γεγονός ότι απαγορεύτηκε στον διορισμένο από τον κατάλογο νομικής βοήθειας συνήγορο να επικοινωνήσει με τον κατηγορούμενο προτού ο τελευταίος προβεί στη δήλωση αυτή. Με το ως άνω σκεπτικό το Δικαστήριο έκρινε ομόφωνα ότι υπήρξε παραβίαση των άρθρων 6 παρ. 1 και 3 εδ. γ' ΕΣΔΑ.

Δικαίωμα σιωπής κατά την οικειοθελή εξέταση από όργανο της δικαστικής αστυνομίας – Δικαίωμα διακοπής της εξέτασης – Εφαρμογή άρθρου 6 ΕΣΔΑ – Παράλειψη ενημέρωσης για το δικαίωμα σιωπής – Μη παράσταση με συνήγορο – Αποδεικτική βαρύτητα των δηλώσεων – Δίκαιη διαδικασία στο σύνολό της – Μη παραβίαση των άρθρων 6 παρ. 1, 3 ΕΣΔΑ (ΕΔΔΑ, απόφ. της 28.4.2022, Dubois κατά Γαλλίας, αριθμ. αιτ. 52833/19, με μειοψηφία)

Η υπόθεση αφορά σε διενεργούμενη από όργανο της δικαστικής αστυνομίας οικειοθελή εξέταση ("audition libre"), κατά την οποία ο προσφεύγων δεν ενημερώθηκε για το δικαίωμα σιωπής ούτε παραστάθηκε με συνήγορο· επικαλέστηκε ενώπιον του ΕΔΔΑ παραβίαση των άρθρων 6 παρ. 1 και 3 ΕΣΔΑ. Το Δικαστήριο δέχθηκε μεν την εφαρμογή του άρθρου 6 ΕΣΔΑ και για το εν λόγω στάδιο, απέρριψε ωστόσο την προσφυγή.

Ο προσφεύγων εξετάστηκε οικειοθελώς από όργανο της δικαστικής αστυνομίας σε αστυνομικό τμήμα, έπειτα από καταγγελίες ότι ασκούσε παράνομα το επάγγελμα του οδοντιάτρου-χειρουργού. Κατά τη διάρκεια της εξέτασης ενημερώθηκε για τις καταγγελίες εις βάρος του καθώς και ότι μπορεί ανά πάσα στιγμή να αποχωρήσει από την εξέταση. Ο προσφεύγων συναίνεσε στην οικειοθελή εξέτασή του. Δεν παραστάθηκε ωστόσο με δικηγόρο, ούτε ενημερώθηκε για το δικαίωμα σιωπής. Εν συνεχεία αποδέχτηκε τα γεγονότα που αναφέρονταν στις καταγγελίες. Τα δικαστήρια της ουσίας δεν δέχτηκαν τους ισχυρισμούς του για παραβίαση των δικαιωμάτων του κατά την ΕΣΔΑ, τον καταδίκασαν σε ποινή φυλάκισης και του απαγόρευσαν την άσκηση του οδοντιατρικού επαγγέλματος. Το Ακυρωτικό Δικαστήριο της Γαλλίας (Cour de cassation) απέρριψε το ένδικο μέσο του προσφεύγοντος.

Το ΕΔΔΑ εξέτασε το καθεστώς της οικειοθελούς εξέτασης κατά το γαλλικό ποινικοδικονομικό δίκαιο και την αντίστοιχη δικονομική θέση των εξεταζόμενων προσώπων υπό το φως του άρθρου 6 ΕΣΔΑ. Κατά πρώτον, σύμφωνα με το ΕΔΔΑ ένα πρόσωπο που θεωρείται ύποπτο τέλεσης πράξης αποκτά την ιδιότητα του κατηγορουμένου κατά την έννοια του άρθρου 6 ΕΣΔΑ όταν καλείται και εξετάζεται από τα αστυνομικά όργανα, ακόμα και αν η εξέτασή του έλαβε χώρα

χωρίς εξαναγκασμό (σκέψη 45). Το γεγονός ότι κατά την οικειοθελή εξέταση ο εξεταζόμενος έχει δικαίωμα διακοπής αυτής δεν αναιρεί ότι το πρόσωπο αυτό εξετάζεται από ανακριτικά όργανα. Επίσης, με το πέρας της οικειοθελούς εξέτασης τα όργανα της δικαστικής αστυνομίας διαθέτουν αποδεικτικό υλικό που επιβεβαιώνει ή διαψεύδει τις υποψίες, όπως αντιστοίχως συμβαίνει και σε άλλα στάδια της διαδικασίας στα οποία ισχύουν αδιαμφισβήτητα οι εγγυήσεις του άρθρου 6 ΕΣΔΑ, λ.χ. κατά την εξέταση που λαμβάνει χώρα υπό το καθεστώς κράτησης από τα όργανα της δικαστικής αστυνομίας (“garde à vue”) κατά το γαλλικό δίκαιο (βλ. σκέψεις 39 επ., 45). Στην εν λόγω υπόθεση, ο προσφεύγων εξετάστηκε οικειοθελώς για μία ώρα και είκοσι τρία λεπτά, αφού προηγουμένως είχε ενημερωθεί ότι εξετάζεται για τον λόγο ότι ασκούσε παράνομα το επάγγελμα του οδοντίατρου (σκέψη 46). Με τις σκέψεις αυτές το Δικαστήριο κατέληξε στο συμπέρασμα ότι, παρά το γεγονός πως ο προσφεύγων μπορούσε να εγκαταλείψει την εξέταση οποτεδήποτε, εν τοις πράγμασι βρέθηκε σε παρόμοια θέση με εκείνη του υπόπτου υπό κράτηση, χωρίς παράσταση με συνήγορο (σκέψη 70).

Περαιτέρω, κατά τον επίμαχο χρόνο της κατάθεσης, το νομοθετικό πλαίσιο της οικειοθελούς εξέτασης προέβλεπε μόνον το δικαίωμα σιωπής. Αντιθέτως, δεν είχε τεθεί σε ισχύ η πρόβλεψη για δικαίωμα παράστασης με συνήγορο κατά το στάδιο της οικειοθελούς εξέτασης. Ακόμα, όμως, και ως προς το δικαίωμα σιωπής, τα εθνικά δικαστήρια δεν εξασφάλισαν την αποτελεσματική εφαρμογή του (σκέψεις 72, 74). Εν συνεχεία, το ΕΔΔΑ εξέτασε το ερώτημα αν ο νομοθετικός αυτός περιορισμός και η στέρηση του δικαιώματος σιωπής επηρέασαν τον δίκαιο χαρακτήρα της διαδικασίας στο σύνολό της, με βάση τα συναφή κριτήρια της νομολογίας του (βλ. τις αποφάσεις του τμήματος ευρείας συνθέσεως ΕΔΔΑ, απόφ. της 13.9.2016, Ibrahim κ.α. κατά Ηνωμένου Βασιλείου, αριθμ. αιτ. 50541/08 κ.ά., σκέψη 274· απόφ. της 12.5.2017, Simeonovi κατά Βουλγαρίας, αριθμ. αιτ. 21980/04, σκέψη 120· απόφ. 9.11.2018, Beuze κατά Βελγίου, αριθμ. αιτ. 71409/10, σκέψη 150), και αν, περαιτέρω, ο περιορισμός των δικαιωμάτων του προσφεύγοντος εξισορροπήθηκε με κάποιον τρόπο, ώστε τελικώς η διαδικασία συνολι-

κά να παραμείνει δίκαιη (σκέψεις 72, 82). Κατά τον έλεγχο αυτόν, το Δικαστήριο αναγνώρισε ότι ο προσφεύγων προέβη σε αυτοενοχοποιητικές δηλώσεις στο βαθμό που κατέθεσε στην οικειοθελή εξέτασή του γεγονότα συναφή με την τέλεση διαφόρων συμπεριφορών που συνιστούν την πράξη για την οποία κατηγορήθηκε (σκέψη 81).

Εντούτοις, το Δικαστήριο κατέληξε στο συμπέρασμα ότι δεν υφίσταται παραβίαση της ΕΣΔΑ, αφού οι δηλώσεις του προσφεύγοντος στο στάδιο της οικειοθελούς εξέτασης δεν έπαιξαν αποφασιστικό, παρά μόνον επικουρικό ρόλο (“tôle accessoire”), για την καταδικαστική κρίση, όπως προέκυψε από το αιτιολογικό της απόφασης (σκέψεις 88, 90-91). Η διαδικασία στο σύνολό της υπήρξε επίσης δίκαιη, αφού στον προσφεύγοντα δόθηκε η δυνατότητα μετά το στάδιο της οικειοθελούς εξέτασης, να ασκήσει τα δικαιώματά του, ώστε να επανορθωθούν τα προγενέστερα σφάλματα.

Στην απόφαση μειοψήφησε η δικαστής Μουκου-Βίκστρόμ, η οποία αμφισβήτησε τον επουσιώδη ρόλο της κατάθεσης κατά την οικειοθελή εξέταση για τον σχηματισμό της δικανικής πεποιθήσης του εθνικού δικαστηρίου. Κατά τη μειοψηφία (βλ. δύο τελευταίες σκέψεις χωρίς αριθμηση), για τον σημαντικό –αν όχι αποφασιστικό– ρόλο των αυτοενοχοποιητικών δηλώσεων στο συγκεκριμένο στάδιο, συνηγορεί το γεγονός ότι οι δηλώσεις αυτές συμπεριελήφθησαν στο αιτιολογικό της καταδικαστικής απόφασης. Εν πάση περιπτώσει, από μόνο το γεγονός ότι ελήφθησαν υπόψιν και άλλα αποδεικτικά στοιχεία δεν συνάγεται, σύμφωνα με τη μειοψηφία, το συμπέρασμα ότι οι δηλώσεις κατά την οικειοθελή εξέταση δεν έπαιξαν αποφασιστικό ρόλο για την καταδίκη.

Δικαίωμα σιωπής κατά την οικειοθελή εξέταση από όργανο της δικαστικής αστυνομίας – Δικαίωμα διακοπής της εξέτασης – Εφαρμογή άρθρου 6 ΕΣΔΑ – Έλλειψη ενημέρωσης για το δικαίωμα σιωπής – Μη παράσταση με συνήγορο – Απουσία διερμηνέα – Αποδεικτική βαρύτητα των οικειοθελών δηλώσεων – Μη δίκαιη διαδικασία στο σύνολό της – Παραβίαση των άρθρων 6 παρ. 1, 3 ΕΣΔΑ (ΕΔΔΑ, απόφ. της 28.4.2022, Wang κατά Γαλλίας, αριθμ. αιτ. 83700/17)

Πολλά από τα ζητήματα της προαναφερθείσας απόφασης Dubois, τέθηκαν και στη δεύτερη απόφαση που δημοσιεύτηκε την ίδια μέρα (Wang κατά Γαλλίας) με αντικείμενο τη στέρηση δικαιωμάτων κατά τη διεξαγωγή οικειοθελούς εξέτασης. Η προσφεύγουσα, όπως και στην προαναφερόμενη υπόθεση, δεν ενημερώθηκε κατά το στάδιο της οικειοθελούς εξέτασής της από όργανο της δικαστικής αστυνομίας για το δικαίωμα σιωπής ούτε εκπροσωπήθηκε από δικηγόρο. Επιπλέον, παρότι αλλοδαπή (πολίτης Κίνας) και ενώ δεν γνώριζε σε ικανοποιητικό βαθμό τη γαλλική γλώσσα δεν έλαβε υποστήριξη από διερμηνέα. Η εξέταση αφορούσε σε ενδεχόμενη παράνομη άσκηση ιατρικών πράξεων, καθώς η προσφεύγουσα χρησιμοποιούσε την τεχνική του βελονισμού. Τελικώς, καταδικάστηκε τελεσίδικα για παράνομη άσκηση του ιατρικού επαγγέλματος (χρηματική ποινή 500 ευρώ με αναστολή). Το γαλλικό ακυρωτικό απέρριψε το ένδικο μέσο της.

Το ΕΔΔΑ, σ' αντίθεση με την Dubois, καταδίκασε ομόφωνα τη Γαλλία για παραβίαση των άρθρων 6 παρ. 1 και 3 ΕΣΔΑ. Το Δικαστήριο έκρινε τις δηλώσεις της προσφεύγουσας κατά την οικειοθελή εξέταση, ελλείψει ενημέρωσης για το δικαίωμα σιωπής της, αυτοενοχοποιητικές, παρά το γεγονός ότι η προσφεύγουσα και στα επόμενα στάδια της ποινικής δίκης επέμεινε στις ίδιες δηλώσεις (σκέψη 84). Το γεγονός ότι η προσφεύγουσα παραστάθηκε με συνήγορο και διερμηνέα στον πρώτο και στον δεύτερο βαθμό, αλλά και ενώπιον του ακυρωτικού, δεν στάθηκε ικανό για να αντισταθμίσει τα ελαττώματα της διαδικασίας στο στάδιο της οικειοθελούς εξέτασης (βλ. σκέψεις 85-86). Το ΕΔΔΑ έκρινε πως οι δηλώσεις στο τελευταίο στάδιο αποτέλεσαν αναπόσπαστο κομμάτι της αποδεικτικής διαδικασίας που οδήγησε στην καταδίκη, και σε συνδυασμό με την απουσία διερμηνέα και την έλλειψη ενημέρωσης για το δικαίωμα σιωπής που οδήγησε σε αυτοενοχοποίηση, συνηγορούν στο ότι η διαδικασία στο σύνολο της δεν υπήρξε δίκαιη (σκέψεις 88-90).

2. Θύμα – Αποτελεσματικότητα ερευνών

Παράλειψη διερεύνησης υπόθεσης ενδοοικογενειακής βίας τελεσθείσας από αστυνομικό – Παραβίαση άρθρων 2 και 14 ΕΣΔΑ (ΕΔΔΑ, απόφ. της 10.2.2022,

A και B κατά Γεωργίας, αριθμ. αιτ. 73975/16

Η υπόθεση A και B κατά Γεωργίας αφορά την παράλειψη των αστυνομικών και δικαστικών αρχών της Γεωργίας να ερευνήσουν περιστατικά ενδοοικογενειακής βίας και απειλής που τελείτο συστηματικά από αστυνομικό εις βάρος της συζύγου του. Η τελευταία είχε υποβάλει μήνυση κατά του συζύγου της ενώπιον του Εισαγγελέα, ο οποίος όμως, αφού έλαβε καταθέσεις από τα μέρη, δεν θεώρησε αναγκαία την ποινική διερεύνηση της υπόθεσης, κατόπιν δήλωσης του συζύγου ότι δεν θα επαναληφθούν παρόμοιες συμπεριφορές. Επιπλέον, η ίδια υπέβαλε αίτημα λήψης πειθαρχικών μέτρων κατά του συζύγου της ενώπιον του Γενικού Επιθεωρητή του Υπουργείου Εσωτερικών. Ακολούθως, ο σύζυγός της την πυροβόλησε με το υπηρεσιακό του όπλο με αποτέλεσμα τον θάνατό της.

Το Δικαστήριο έκρινε ότι η αδράνεια των αρμόδιων αρχών επέτρεψε την κλιμάκωση της ενδοοικογενειακής βίας κατά της συζύγου και εν τέλει τη θανάτωσή της. Παραπέμποντας στην απόφαση Tkhelidze κατά Γεωργίας (βλ. ΕΔΔΑ, απόφ. της 8.7.2021, αριθμ. αιτ. 33056/17, σκέψεις 48-51), το ΕΔΔΑ έκρινε ότι η παράλειψη του κράτους να προστατεύσει τις γυναίκες από την ενδοοικογενειακή βία παραβιάζει το δικαίωμα της ισότητας. Αυτή η μορφή διάκρισης λαμβάνει χώρα, όταν η αδράνεια των αρχών δεν συνιστά «απλή καθυστέρηση» στην αντιμετώπιση αλλά ανοχή έως επιδοκιμασία της ενδοοικογενειακής βίας (βλ. σκέψεις 40-42).

Σύμφωνα με το ΕΔΔΑ, στην προκειμένη περίπτωση ουδέποτε ξεκίνησε κάποια πειθαρχική έρευνα εις βάρος των οργάνων (ιδίως των αστυνομικών) που παρέλειψαν να λάβουν τα αναγκαία μέτρα για τη διερεύνηση των καταγγελλθέντων περιστατικών. Στη συγκεκριμένη, μάλιστα, περίπτωση το ΕΔΔΑ τόνισε ότι το γεγονός ότι ο δράστης ήταν αστυνομικός καθιστούσε ακόμα πιο επιτακτική την ανάγκη για αποτελεσματική διερεύνηση της κλιμακούμενης ενδοοικογενειακής βίας. Περαιτέρω, ελήφθη επιβαρυντικά υπόψιν από το Δικαστήριο το γεγονός ότι επιτράπηκε στον δράστη-αστυνομικό να είναι παρών κατά τη μαρτυρική εξέταση του θύματος.

Με το ως άνω σκεπτικό το Δικαστήριο απεφάνθη ομόφωνα ότι υπήρξε παραβίαση των άρθρων 2 και 14 ΕΣΔΑ.

Παράλειψη διερεύνησης υπόθεσης ενδοοικογενειακής βίας – Θετικές υποχρεώσεις του κράτους απορρέουσες από το άρθρο 2 ΕΣΔΑ – Μη λήψη επαρκών προληπτικών μέτρων από τις εθνικές αρχές για την προστασία της ζωής ατόμου που βρισκόταν σε κίνδυνο – Ανθρωποκτονία της συζύγου από τον εν διαστάσει σύζυγό της – Παραβίαση του άρθρου 2 ΕΣΔΑ (ΕΔΔΑ, απόφ. της 22.3.2022, Υ. κ.λπ. κατά Βουλγαρίας, αριθμ. αιτ. 9077/18)

Στο επίκεντρο της απόφασης Υ.κ.λπ. κατά Βουλγαρίας βρίσκεται το ερώτημα κατά πόσον οι βουλγαρικές αρχές αντεπεξήλθαν στην απορρέουσα από το άρθρο 2 ΕΣΔΑ θετική υποχρέωση των κρατών-μελών προς λήψη μέτρων προστασίας της ανθρώπινης ζωής, δεδομένου ότι η θανούσα είχε απευθυνθεί επανειλημμένως μέσα σε διάστημα εννέα μηνών προτού δολοφονηθεί από τον εν διαστάσει σύζυγό της στις αρχές, προκειμένου να καταγγείλει εκδηλώσεις βίας εκ μέρους του εις βάρος της.

Αναφερόμενο στην προηγούμενη νομολογία του σχετικά με τις απορρέουσες από το άρθρο 2 ΕΣΔΑ θετικές υποχρεώσεις των κρατών (βλ. ΕΔΔΑ, απόφ. της 28.10.1998, Osman κατά Ηνωμένου Βασιλείου, αριθμ. αιτ. 23452/94, σκέψεις 115-116), το ΕΔΔΑ έκρινε ότι, εφόσον οι εθνικές αρχές γνωρίζουν ή οφείλουν να γνωρίζουν την ύπαρξη πραγματικού και άμεσου κινδύνου για τη ζωή κάποιου προσώπου από την εγκληματική δράση τρίτου, υποχρεούνται να λαμβάνουν μέτρα, στο πλαίσιο των αρμοδιοτήτων τους, τα οποία ευλόγως αναμένεται να αποτρέψουν τον κίνδυνο αυτόν (σκέψη 89). Ειδικότερα μάλιστα, στο πλαίσιο της ενδοοικογενειακής βίας το περιεχόμενο του εν λόγω καθήκοντος μπορεί να συνοψισθεί ως εξής (σκέψη 89· βλ. και ΕΔΔΑ, απόφ. της 15.6.2021, Kurt κατά Αυστρίας [τμήμα ευρείας συνθέσεως], αριθμ. αιτ. 62903/15, σκέψεις 157-189):

- α) Οι αρχές οφείλουν να ανταποκρίνονται αμέσως στις καταγγελίες για ενδοοικογενειακή βία.
- β) Όταν οι εν λόγω καταγγελίες περιέλθουν εις γνώσιν τους, οι αρχές οφείλουν να ελέγχουν αν υπάρχει πραγματικός και άμεσος κίνδυνος για τη ζωή του θύματος, διενεργώντας αυτόνομη, προληπτική και ολοκληρωμένη αξιολόγηση του κινδύνου (“autonomous, proactive and comprehensive risk assessment”). Κατά

την αξιολόγηση αυτή πρέπει να λαμβάνεται ιδιαίτερος υπόψιν το ειδικό πλαίσιο της ενδοοικογενειακής βίας.

γ) Εάν από την αξιολόγηση του κινδύνου προκύπτει ότι υφίσταται πραγματικός και άμεσος κίνδυνος για τη ζωή του θύματος ενδοοικογενειακής βίας, οι αρχές οφείλουν να λαμβάνουν προληπτικά επιχειρησιακά μέτρα (“preventive operational measures”) για την αποτροπή αυτού του κινδύνου. Τα μέτρα αυτά πρέπει να είναι επαρκή και αναλογικά προς το εκτιμώμενο επίπεδο του κινδύνου.

Ύστερα από λεπτομερή εξέταση των ως άνω κριτηρίων, υπό το φως των πραγματικών περιστατικών της συγκεκριμένης υπόθεσης, το ΕΔΔΑ διαπίστωσε ολιγωρία των βουλγαρικών αρχών αναφορικά με τις καταγγελίες της θανούσας, παντελή έλλειψη της αξιολόγησης του κινδύνου για τη ζωή της, πλήρη απουσία προληπτικών μέτρων, ως εκ τούτου δε παραβίαση του άρθρου 2 ΕΣΔΑ.

Πιο συγκεκριμένα, από τα μνημονευόμενα στην απόφαση περιστατικά, τα οποία μέσα σε διάστημα εννέα μηνών περιήλθαν είτε εγγράφως είτε προφορικά εις γνώσιν των βουλγαρικών αρχών, οι τελευταίες έδρασαν άμεσα μόνον μία φορά, και δη προκειμένου να ενημερώσουν ως προς την αναρμοδιότητά τους να αποφασίσουν για την έκβαση της διένεξης μεταξύ της θανούσας και του εν διαστάσει συζύγου της αναφορικά με το αν ο τελευταίος μπορεί να πραγματοποιήσει περίπατο με τα κοινά τέκνα τους. Ως προς τις λοιπές καταγγελίες της θανούσας, ήτοι εκείνες που αφορούσαν στην έμμονη καταδίωξη (stalking) και την επαναλαμβανόμενη παρακολούθησή της εκ μέρους του εν διαστάσει συζύγου της, την εκστόμιση απειλών σχετικά με τη ζωή της όταν ετίθετο υπό συζήτηση η προοπτική διαζυγίου (ιδίως ενόψει της οπλοκατοχής του τελευταίου), τη φθορά των λάστιχων του αυτοκινήτου της και την παραβίαση εκ μέρους του εν διαστάσει συζύγου της των ασφαλιστικών μέτρων ως προς την επιτρεπόμενη απόσταση μεταξύ τους, την επιβολή των οποίων είχε αιτηθεί κατά το επίμαχο χρονικό διάστημα η θανούσα, οι βουλγαρικές αρχές επέδειξαν πλήρη αδιαφορία (σκέψεις 90-97).

Αναφορικά με την ποιότητα της διενεργηθείσας αξιολόγησης του κινδύνου υπό τις συγκεκριμένες περιστάσεις, το Δικαστήριο διαπίστωσε ότι οι βουλγαρικές

αστυνομικές αρχές δεν προέβησαν ούτε σε βασική καταγραφή των ενεργειών τους από τις οποίες θα μπορούσε να προκύψει ότι έλαβε χώρα κάποια υποτυπώδης αξιολόγηση κινδύνου (σκέψη 98). Αλλά ακόμα και αν ήθελε υποτεθεί ότι η αξιολόγηση κινδύνου έλαβε χώρα ανεπίσημα, η εκτίμηση αυτή δεν ήταν αυτόνομη, προληπτική ή ολοκληρωμένη, κατά τα κριτήρια του ΕΔΔΑ. Οι βουλγαρικές αρχές δεν έδωσαν τη δέουσα προσοχή στις απειλές κατά της ζωής της, παρά τις έγγραφες καταγγελίες της θανούσας και παρότι είχαν στη διάθεσή τους επαρκή στοιχεία προς τούτο (φθορά λάστιχων αυτοκινήτου της θανούσας, οπλοκατοχή του απειλούντος), ούτε επιπλέον ερεύνησαν τη νομιμότητα της οπλοκατοχής (στη μεταγενέστερη ποινική δίκη αποδείχθηκε ότι η άδεια κατοχής όπλου του δράστη είχε λήξει προ δεκαετίας), ούτε τέλος μερίμνησαν για την ορθή εποπτεία της τήρησης των ασφαλιστικών μέτρων εκ μέρους του δράστη. Οι αστυνομικοί υπάλληλοι που επελήφθησαν της υποθέσεως σε όλα τα επιμέρους στάδια αυτής δεν φαίνεται να ήσαν πρόθυμοι ή σε θέση να αξιολογήσουν επαρκώς την ύπαρξη και τη σοβαρότητα του κινδύνου για τη ζωή της καταγγέλλουσας, ιδίως εντός του πλαισίου της ενδοοικογενειακής βίας, καίτοι ο κίνδυνος αυτός προέκυπτε εμφανώς από τα επιμέρους στοιχεία που είχαν στη διάθεσή τους (σκέψεις 99-105).

Κατά τον έλεγχο της επάρκειας των προληπτικών μέτρων που έλαβε το κράτος προκειμένου να αποτρέψει τον κίνδυνο ζωής για το θύμα, το ΕΔΔΑ διαπίστωσε ότι το μόνο μέτρο που ελήφθη στην προκειμένη υπόθεση ήταν τα ασφαλιστικά μέτρα που επέβαλε το αρμόδιο βουλγαρικό δικαστήριο, τα οποία ωστόσο εξαιτίας της αδιαφορίας των βουλγαρικών αστυνομικών αρχών να επιβλέψουν και να επιβάλουν την εφαρμογή τους, κατέστησαν κενά περιεχομένου (σκέψη 106). Αν και δεν εμπίπτει στην αρμοδιότητα του Δικαστηρίου να προσδιορίσει τα μέτρα στη λήψη των οποίων το κράτος θα μπορούσε να είχε προβεί, το ΕΔΔΑ τόνισε ότι τα στοιχεία στην επίμαχη υπόθεση παρείχαν επαρκή βάση, ώστε οι βουλγαρικές αρχές να υποχρεούνται, σύμφωνα με το βουλγαρικό δίκαιο να εξετάσουν την τυχόν παραβίαση της νομοθεσίας περί όπλων και την παραβίαση των επιβληθέντων ασφαλιστικών μέτρων εκ μέρους του δράστη, καθώς και το ενδεχόμενο θέ-

σης του θύματος υπό αστυνομική προστασία. Δεδομένου ότι οι βουλγαρικές αρχές παρέλειψαν να λάβουν οποιοδήποτε προληπτικό μέτρο σε αυτή την κατεύθυνση, το Δικαστήριο θεώρησε ότι παρέλκει πλήρως η περαιτέρω εξέταση τού κατά πόσον η απουσία νομοθετικού καθεστώτος για την ποινικοποίηση της έμμονης καταδίωξης (stalking) και της ενδοοικογενειακής βίας συνετέλεσε στην επίδειξη αδιαφορίας εκ μέρους των αρχών (σκέψεις 107-110).

Επισκοπώντας, τέλος, τα κριτήρια παραβίασης του άρθρου 14 ΕΣΔΑ (βλ. ΕΔΔΑ, απόφ. της 9.6.2009, Οruz κατά Τουρκίας, αριθμ. αιτ. 33401/02, σκέψεις 184-191· ΕΔΔΑ, απόφ. της 9.7.2019, Volodina κατά Ρωσίας, αριθμ. αιτ. 41261/17, σκέψεις 109-114), το Δικαστήριο κατέληξε στο συμπέρασμα ότι η αποτυχία των βουλγαρικών αρχών να προστατεύσουν τη ζωή της θανούσας δεν οφείλεται σε διακριτική μεταχείριση λόγω φύλου εκ μέρους τους τόσο στη συγκεκριμένη περίπτωση όσο και εν γένει κατά τον χειρισμό παρόμοιων υποθέσεων (σκέψεις 122 επ.).

Ανεπάρκεια διερεύνησης υπόθεσης αστυνομικής βίας – Αξιοπιστία ΕΔΕ κατά αστυνομικών – Παραβίαση άρθρου 3 ΕΣΔΑ ως προς το διαδικαστικό σκέλος (ΕΔΔΑ, απόφ. της 7.10.2022, Torosian κατά Ελλάδας, αριθμ. αιτ. 48195/17)

Στην υπόθεση Torosian κατά Ελλάδας εξετάστηκε κυρίως αν ήταν αποτελεσματική η έρευνα που διεξήχθη στο πλαίσιο ποινικής και διοικητικής διαδικασίας εις βάρος αστυνομικών κατόπιν καταγγελιών του προσφεύγοντος ότι υπέστη κακομεταχείριση από αυτούς κατά τη σύλληψη και την ανάκρισή του (βλ. σχετικά με την απόφαση και την ΕγκΕισΑΠ 1/2023). Συγκεκριμένα, ο προσφεύγων κατήγγειλε ότι υπέστη σωματικές βλάβες και απειλή σεξουαλικής επίθεσης κατά την ανάκρισή του από τους αστυνομικούς, προκειμένου να ομολογήσει την ενοχή του για το έγκλημα της ένοπλης ληστείας, για το οποίο συνελήφθη. Ο προσφεύγων, κατόπιν υποβολής εγκλήσεως κατά παντός υπευθύνου, μεταφέρθηκε για ιατρικές εξετάσεις κατά τις οποίες δεν προέκυψε κάποια σημαντική βλάβη της υγείας του (σκέψ. 27). Ωστόσο, επτά ημέρες αργότερα (κατά τις οποίες ο προσφεύγων βρισκόταν στη φυλακή) μεταφέρθηκε στο νοσοκομείο με διάτρηση στομά-

χου, κρίθηκε δε ότι έπρεπε να υποβληθεί σε χειρουργική επέμβαση (σκέψ. 29).

Το Δικαστήριο έκρινε ότι η διεξαγωγή της ποινικής και της διοικητικής έρευνας εις βάρος των αστυνομικών ήταν ανεπαρκής, και άρα ότι παραβιάστηκε το άρθρο 3 ΕΣΔΑ ως προς το διαδικαστικό σκέλος, δηλαδή ως προς την υποχρέωση των εθνικών αρχών να διερευνούν κατά τρόπο αποτελεσματικό τυχόν εύλογους ισχυρισμούς ατόμων περί βασανισμού ή απάνθρωπης και εξευτελιστικής μεταχείρισής τους (σκέψ. 86, 66 επ.). Στην απόφαση γίνεται αναφορά στα κριτήρια που πρέπει να πληρούνται, προκειμένου η σχετική έρευνα να κριθεί ως αποτελεσματική: Εκείνοι που διεξάγουν την έρευνα πρέπει να απολαύουν πραγματικής ανεξαρτησίας σε σχέση με τους διερευνώμενους, πρέπει να υπάρχει δυνατότητα αφενός ταυτοποίησης και τιμώρησης των υπευθύνων και αφετέρου αποτελεσματικής συμμετοχής του θύματος στη διαδικασία, και τέλος η έρευνα πρέπει να είναι ενδεδειγμένη, υπό την έννοια ότι οι αρχές οφείλουν να καταβάλλουν σοβαρή προσπάθεια να ανακαλύψουν τι πραγματικά συνέβη (σκέψ. 70-74). Στη συγκεκριμένη περίπτωση, το Δικαστήριο έκρινε ότι συνέτρεχαν στοιχεία που έθεταν εν αμφιβόλω τον ανεξάρτητο και ενδεδειγμένο χαρακτήρα των ερευνών (σκέψ. 79). Σε σχέση με τον ανεξάρτητο χαρακτήρα των ερευνών, το Δικαστήριο σημείωσε, με αναφορά και σε προηγούμενη νομολογία του (ΕΔΔΑ, απόφ. της 26.7.2018, Andersen κατά Ελλάδας, αριθμ. αιτ. 42660/11, σκέψ. 60), ότι η διερεύνηση της υπόθεσης στο πλαίσιο της διοικητικής εξέτασης ανατέθηκε σε συναδέλφους των διερευνώμενων αστυνομικών, οι οποίοι μάλιστα δεν εποπτεύονταν από κάποια ανεξάρτητη αρχή (σκέψ. 79). Η αποτελεσματικότητα της έρευνας στο πλαίσιο της ποινικής διαδικασίας υπονομεύθηκε, μεταξύ άλλων, από το ότι οι αρχές δεν διερεύνησαν περαιτέρω τα γεγονότα που οδήγησαν στην επιδείνωση της υγείας του προσφεύγοντος από την πρώτη εξέτασή του μέχρι τη διάτρηση στομάχου που υπέστη επτά ημέρες αργότερα, και μάλιστα ενόσω ο τελευταίος βρισκόταν στην φυλακή, δηλαδή υπό τον απόλυτο έλεγχο των εθνικών αρχών (σκέψ. 80-82). Προσέθεσε δε, και πάλι με βάση προηγούμενη νομολογία του (βλ. ΕΔΔΑ, απόφ. της 18.12.2008, Turkan κατά Τουρκίας, αριθμ. αιτ. 33086/04, σκέψ. 42,

ΕΔΔΑ, Andersen κατά Ελλάδας, ό.π., σκέψ. 63), ότι ο προσφεύγων έπρεπε να είχε υποβληθεί σε ιατρική εξέταση προτού τεθεί υπό κράτηση, προκειμένου να διαπιστωθεί αν ήταν σε θέση να ανακριθεί, αλλά και για να καταστεί ευκολότερη η απαλλαγή των αστυνομικών αρχών σε περίπτωση ισχυρισμού του τελευταίου για μεταχείριση αντίθετη προς το άρθρο 3 ΕΣΔΑ (σκέψ. 83).

Το Δικαστήριο έκρινε, ωστόσο, ότι δεν υπήρξε παραβίαση του άρθρου 3 ΕΣΔΑ ως προς το ουσιαστικό σκέλος (σκέψ. 106). Για την κρίση του αυτή, βασίστηκε στην έλλειψη ιατρικών εξετάσεων που να ενισχύουν τους ισχυρισμούς του προσφεύγοντος, καθώς και στο γεγονός ότι η επιδείνωση της υγείας του αντιμετωπίστηκε κατά προτεραιότητα και αποτελεσματικά από επαγγελματίες ιατρούς (σκέψ. 105).

Σε σχέση με το ζήτημα της παραβίασης του άρθρου 3 ΕΣΔΑ ως προς το ουσιαστικό σκέλος μειοψήφησαν οι δικαστές Bošnjak και Sabato. Για την κρίση τους επικεντρώθηκαν στο ερώτημα ποιος έφερε το βάρος απόδειξης. Κατά την άποψή τους, στις περιπτώσεις που τα αμφισβητούμενα γεγονότα είναι γνωστά στις εθνικές αρχές, επειδή αφορούν για παράδειγμα τραυματισμό προσώπου που βρισκόταν υπό τον έλεγχό τους, όπως εν προκειμένω, δημιουργείται ισχυρό τεκμήριο εις βάρος τους. Το εν λόγω τεκμήριο μπορεί δε να πληροί το μέτρο της “απόδειξης πέρα από εύλογες αμφιβολίες”, το οποίο υιοθετεί το ΕΔΔΑ. Με βάση αυτό το σκεπτικό, οι ανωτέρω δικαστές θεώρησαν ότι η Κυβέρνηση ήταν εκείνη που καλείτο να παράσχει μια ικανοποιητική εξήγηση ως προς την επιδείνωση της υγείας του προσφεύγοντος κατά την περίοδο της κράτησής του· ελλείψει τέτοιας εξήγησης, το Δικαστήριο έπρεπε να δεχτεί ότι υπήρξε παραβίαση του άρθρου 3 ΕΣΔΑ και ως προς το ουσιαστικό σκέλος.

Πλημμελής διερεύνηση υπόθεσης ναυαγίου αλιευτικού σκάφους που μετέφερε αλλοδαπούς – Παραβίαση άρθρων 2 και 3 ΕΣΔΑ (ΕΔΔΑ, απόφ. της 7.10.2022, Safi κ.λπ. κατά Ελλάδας, αριθμ. αιτ. 5418/15)

Η υπόθεση Safi κ.λπ. κατά Ελλάδας αφορά το ναύγιο αλιευτικού σκάφους στο οποίο επέβαιναν 27 αλλοδαποί, που έλαβε χώρα το 2014 στο Αιγαίο Πέλαγος,

έξω από το Φαρμακονήσι, και είχε ως αποτέλεσμα τον θάνατο 11 εκ των επιβαινόντων. Το Δικαστήριο αρχικά διερεύνησε τα αίτια της βύθισης του σκάφους, προκειμένου να απαντήσει στο ερώτημα αν υπήρξε παραβίαση του άρθρου 2 ΕΣΔΑ εκ μέρους των ελληνικών αρχών. Κατά την εκδοχή των προσφευγόντων, η βύθιση οφειλόταν στην προσπάθεια επαναπροώθησης εκ μέρους των λιμενικών αρχών, οι οποίες αποπειράθηκαν να ρυμουλκήσουν το σκάφος προς την Τουρκία με υπερβολική ταχύτητα (σκέψ. 9 επ.). Αντιθέτως, η Κυβέρνηση υποστηρίζει ότι τα κυριότερα αίτια της βύθισης ήταν η κακή κατάσταση του σκάφους, σε συνδυασμό με τον πανικό των επιβαινόντων σε αυτό, όταν οι λιμενικές αρχές προσπάθησαν να τους διασώσουν, ρυμουλκώντας το σκάφος προς το Φαρμακονήσι (σκέψ. 28-29). Τα πραγματικά περιστατικά παρέμειναν αδιευκρίνιστα λόγω της ελλιπούς έρευνας εκ μέρους των ελληνικών αρχών, οι οποίες –μεταξύ άλλων– δεν διερεύνησαν τους ισχυρισμούς των προσφευγόντων ότι οι καταθέσεις τους ως προς το συμβάν παραποιήθηκαν, ούτε το ζήτημα της αξιοπιστίας των διερωτηθέντων, ενώ είναι αμφίβολο αν οι προσφεύγοντες είχαν τη δυνατότητα να συμμετάσχουν στη διαδικασία της έρευνας (σκέψ. 123 επ.). Συνεπώς, το Δικαστήριο έκρινε ότι υπήρξε παραβίαση του άρθρου 2 ως προς το διαδικαστικό σκέλος (σκέψ. 128).

Το Δικαστήριο ασχολήθηκε περαιτέρω με το ερώτημα αν οι ελληνικές αρχές έλαβαν κατάλληλα μέτρα για τη διασφάλιση των ζωών των προσφευγόντων και των συγγενών τους. Επισήμανε ότι οι εθνικές αρχές δεν μπορούν να διασώζουν κάθε άνθρωπο που βρίσκεται σε κίνδυνο στη θάλασσα και ότι πρέπει να κρίνονται από τα μέσα που χρησιμοποιούν και όχι εκ του αποτελέσματος (σκέψ. 157). Αναγνώρισε επίσης, επαναλαμβάνοντας προηγούμενη νομολογία του, ότι δεδομένων των δυσκολιών μιας επιχείρησης διάσωσης στη θάλασσα, η ερμηνεία των θετικών μέτρων προστασίας δεν πρέπει να γίνεται κατά τρόπο που να επιβάλλει αφόρητο βάρος στις εθνικές αρχές (σκέψ. 164). Παρόλ' αυτά έκρινε ότι, λόγω σφαλμάτων στην επιχείρηση διάσωσης (ακαταλληλότητα του διασωστικού σκάφους, έλλειψη κλήσης για παροχή βοήθειας, αδικαιολόγητη καθυστέρηση στην ενημέρωση του κέντρου συντονισμού κ.λπ.), οι ελληνικές αρχές δεν

έκαναν ό,τι ευλόγως αναμενόταν από αυτές προκειμένου να διασφαλίσουν τις ζωές των προσφευγόντων και των συγγενών τους (σκέψ. 159 επ., 166). Επομένως, υπήρξε παραβίαση του άρθρου 2 και ως προς την ουσιαστική πτυχή (σκέψ. 167).

Τέλος, το Δικαστήριο ασχολήθηκε με το αν η σωματική έρευνα στην οποία υπεβλήθησαν 12 από τους προσφεύγοντες στο Φαρμακονήσι, μετά τη βύθιση του σκάφους, συνιστούσε απάνθρωπη και εξευτελιστική μεταχείριση, αν δηλαδή υπήρξε παραβίαση του άρθρου 3 ΕΣΔΑ. Δεδομένου αφενός ότι οι εν λόγω προσφεύγοντες υποχρεώθηκαν κατά την έρευνα να αφαιρέσουν τα ρούχα τους, και μάλιστα ο ένας μπροστά στον άλλον, χωρίς να εξηγηθεί από τις ελληνικές αρχές γιατί αυτό ήταν αναγκαίο, και αφετέρου ότι βρίσκονταν ήδη σε υπερβολικά ευάλωτη θέση λόγω της προηγηθείσας βύθισης του σκάφους και του θανάτου συγγενών τους, το Δικαστήριο απάντησε το υπό κρίση ερώτημα καταφατικά (σκέψ. 194 επ.).

3. Ανακριτικές πράξεις – Μέτρα δικονομικού καταναγκασμού

Ειδικές ανακριτικές πράξεις – Διατήρηση δεδομένων ηλεκτρονικών επικοινωνιών – Νομοθετικό πλαίσιο για τη διενέργεια ειδικών ανακριτικών πράξεων – Νομοθετικό πλαίσιο για τη διατήρηση των προσωπικών δεδομένων που δημιουργούνται από τις ηλεκτρονικές επικοινωνίες από τους παρόχους υπηρεσιών ηλεκτρονικών επικοινωνιών και για την πρόσβαση των δημοσίων αρχών σε αυτά – Παραβίαση του άρθρου 8 ΕΣΔΑ (ΕΔΔΑ, απόφ. της 11.1.2022, Ekimdzhiiev και λοιποί κατά Βουλγαρίας, αριθμ. αιτ. 70078/12)

Στην Ekimdzhiiev και λοιποί κατά Βουλγαρίας το ΕΔΔΑ ασχολήθηκε με δύο ζητήματα. Πρώτον, με τη συμβατότητα με το άρθρο 8 ΕΣΔΑ του βουλγαρικού νομοθετικού πλαισίου περί διενέργειας ειδικών ανακριτικών πράξεων, στις οποίες περιλαμβάνονται η καταγραφή δραστηριότητας ή γεγονότων με συσκευές ήχου ή εικόνας, ή με άλλα ειδικά τεχνικά μέσα, οι έρευνες σε οχήματα ή εγκαταστάσεις, η άρση του απορρήτου των επικοινωνιών, η επεξεργασία ψηφιακών δεδομένων, οι ελεγχόμενες μεταφορές και η ανα-

κριτική διείσδυση. Δεύτερον, με τη συμβατότητα με το άρθρο 8 ΕΣΔΑ του βουλγαρικού νομοθετικού πλαισίου που διέπει τη διατήρηση από τους παρόχους ηλεκτρονικών επικοινωνιών των προσωπικών δεδομένων που δημιουργούνται από τις ηλεκτρονικές επικοινωνίες και την πρόσβαση των δημοσίων αρχών σε αυτά. Ιδίως ως προς το πρώτο ζήτημα, επισημαίνεται ότι στο παρελθόν το ΕΔΔΑ είχε κρίνει ότι το προϊσχύσαν βουλγαρικό νομοθετικό πλαίσιο για τη διενέργεια ειδικών ανακριτικών πράξεων δεν ανταποκρίνεται στις επιταγές του άρθρου 8 ΕΣΔΑ (βλ. ΕΔΔΑ, απόφ. της 28.6.2007, Association for European Integration and Human Rights and Ekimdzhiiev, αριθμ. αιτ. 62540/00). Εν προκειμένω, το Δικαστήριο αξιοποίησε τα κριτήρια που έθεσε σε παλαιότερη νομολογία του (βλ. ΕΔΔΑ, απόφ. της 4.12.2015, Zakharov κατά Ρωσίας, αριθμ. αιτ. 47143/06, απόφ. της 25.5.2021, Centrum för Rättvisa κατά Σουηδίας, αριθμ. αιτ. 35252/08) και συγκεκριμένα εξέτασε εάν προβλέπονται αποτελεσματικές εγγυήσεις, με τις οποίες να προστατεύονται τα άτομα από τον κίνδυνο καταχρηστικής εφαρμογής τέτοιων μέτρων και να περιορίζεται η κρατική επέμβαση στο «αναγκαίο σε μια δημοκρατική κοινωνία». Εξάλλου, το ΕΔΔΑ έλαβε υπόψιν την πρόσφατη νομολογία του ΔΕΕ για το ζήτημα της διατήρησης από τους παρόχους υπηρεσιών ηλεκτρονικών επικοινωνιών των προσωπικών δεδομένων που δημιουργούνται κατά την παροχή των σχετικών υπηρεσιών και της πρόσβασης των δημοσίων αρχών σε αυτά (βλ. ΔΕΕ, απόφ. της 8.4.2014, υπόθ. C-293/12 και C-594/12, Digital Rights Ireland, απόφ. της 21.12.2016, υπόθ. C-203/15, C-698/15, Tele2 Sverige and Watson, απόφ. της 2.10.2018, υπόθ. C-207/16, Ministerio Fiscal, απόφ. της 6.10.2020, υπόθ. C-511/18, C-512/18, C-520/18 La Quadrature du Net, απόφ. της 6.10.2020, υπόθ. C-623/17, Privacy International, απόφ. της 2.3.2021, υπόθ. C-746/18, Prokuratuur).

Ειδικότερα, το ΕΔΔΑ εξέτασε τις ακόλουθες παραμέτρους προκειμένου να αποφανθεί εάν το βουλγαρικό νομοθετικό πλαίσιο συμβαδίζει με το άρθρο 8 ΕΣΔΑ: α) την προβλεψιμότητα της διενέργειας ειδικών ανακριτικών πράξεων και της διατήρησης των προσωπικών δεδομένων, ήτοι τη δυνατότητα των πολιτών να γνωρίζουν τα μέτρα που δύνανται να εφαρμοστούν

(βλ. σκέψεις 296-297 και 396), β) τις προϋποθέσεις υπό τις οποίες επιτρέπεται η διενέργεια ειδικών ανακριτικών πράξεων και η πρόσβαση των αρχών σε διατηρούμενα προσωπικά δεδομένα (βλ. σκέψεις 298-304 και 398-399), γ) την αναγκαία χρονική διάρκεια των ειδικών ανακριτικών πράξεων και της διατήρησης των προσωπικών δεδομένων (βλ. σκέψεις 305 και 408), δ) τη διαδικασία με την οποία αποφασίζεται η εφαρμογή των ως άνω μέτρων (βλ. σκέψεις 306-323 και 400-407), ε) τις διαδικασίες αποθήκευσης, διατήρησης και καταστροφής των δεδομένων (βλ. σκέψεις 324-333 και 409), στ) τις αρχές που εποπτεύουν την εφαρμογή των μέτρων και ιδίως την ανεξαρτησία τους (βλ. σκέψεις 334-347 και 410-415), ζ) τους κανόνες για την ενημέρωση των προσώπων για τη διενέργεια ειδικών ανακριτικών πράξεων και για την απόκτηση πρόσβασης των δημοσίων αρχών επί των διατηρούμενων προσωπικών δεδομένων (βλ. σκέψεις 348-351 και 416-417) και η) την ύπαρξη αποτελεσματικού ενδίκου βοηθήματος κατά της εφαρμογής των μέτρων (βλ. σκέψεις 352-355 και 418), θ) τα μέτρα προστασίας των διατηρούμενων προσωπικών δεδομένων (βλ. σκέψη 397). Τέλος, το ΕΔΔΑ εξέτασε και την πρακτική εφαρμογή του βουλγαρικού νομοθετικού πλαισίου, προκειμένου να αξιολογήσει την πραγματική αποτελεσματικότητα των προβλεπόμενων εγγυήσεων.

Εν προκειμένω, το ΕΔΔΑ απεφάνθη ομόφωνα ότι το βουλγαρικό νομοθετικό πλαίσιο για τις ειδικές ανακριτικές πράξεις και για την πρόσβαση των δημοσίων αρχών σε προσωπικά δεδομένα που διατηρούνται από τους παρόχους υπηρεσιών ηλεκτρονικών επικοινωνιών παραβιάζει το άρθρο 8 ΕΣΔΑ.

Συγκαλυμμένη έρευνα – Διάκριση από απαγορευμένη αστυνομική παγίδευση – Παραβίαση της αρχής της δίκαιης δίκης, όταν τα εθνικά δικαστήρια δεν ελέγχουν με επάρκεια την ένσταση του κατηγορουμένου περί αστυνομικής παγιδεύσεως και δεν παρέχουν τη δυνατότητα στον κατηγορούμενο να εξετάσει το συγκαλυμμένα δρών πρόσωπο (ΕΔΔΑ, απόφ. της 16.12.2021, Yakhymovych κατά Ουκρανίας, αριθμ. αιτ. 23476/15, με μειοψηφία)

Στις αρχές του 2012 οι αστυνομικές αρχές της Ουκρανίας πληροφορήθηκαν ότι ο προσφεύγων σκόπευε να

σκοτώσει τον S., λόγω αντιδικίας που είχε μαζί του. Οι πληροφορίες προέρχονταν από τον Ch., φίλο του προσφεύγοντος, ο οποίος ανέφερε στις αστυνομικές αρχές ότι ο προσφεύγων τού είχε ζητήσει επανειλημμένως βοήθεια, προκειμένου να βρεθεί πρόσωπο, το οποίο θα αναλάμβανε να σκοτώσει τον S. Κατόπιν αυτού, οι ουκρανικές αστυνομικές αρχές ανέθεσαν στον ιδιώτη I. (πληροφοριοδότη και καταδικασθέντα κατά το παρελθόν για άλλα αδικήματα) να εμφανιστεί ενώπιον του προσφεύγοντος προκειμένου να αναλάβει τη δολοφονία του S. Πράγματι ο Ch. σύστησε στον προσφεύγοντα τον I., ο οποίος ανέλαβε τη δολοφονία του S. έναντι 180 €. Η κρίσιμη συνομιλία μεταξύ των τριών προσώπων κατεγράφη οπτικοακουστικά. Κατά τη συνομιλία αυτή, η στάση του προσφεύγοντος θα μπορούσε να εκληφθεί ως διστακτική, ενώ αντίθετα ο I. επανειλημμένως δήλωσε στον αιτούντα την άμεση ανάγκη του για χρήματα, προκειμένου να φύγει από την Ουκρανία. Ο προσφεύγων καταδικάστηκε για ηθική αυτουργία σε ανθρωποκτονία και απόπειρα αυτής. Κατά τη διάρκεια της δίκης ο προσφεύγων ζήτησε επανειλημμένως να κληθεί και εξεταστεί ο I., ωστόσο το δικαστήριο απέρριψε το αίτημα με την αιτιολογία ότι ο I. κρατείτο σε φυλακές μακριά από τον τόπο διεξαγωγής της δίκης.

Ως προς τη διάκριση της (επιτρεπτής) συγκαλυμμένης έρευνας ή ανακριτικής διεϊσδυσης από την (απαγορευμένη) αστυνομική παγίδευση, το ΕΔΔΑ προβαίνει σε έλεγχο δύο επιπέδων: πρώτα ουσιαστικής φύσεως (substantive test) και έπειτα διαδικαστικής φύσεως (procedural test). Τα κριτήρια αυτά, τα οποία διαμορφώθηκαν στην πορεία της νομολογίας του Δικαστηρίου (βλ. σχετικά ΕΔΔΑ, απόφ. της 5.2.2008, Ramanauskas κατά Λιθουανίας, αριθμ. αιτ. 74420/01, σκέψεις 49-61, ΕΔΔΑ, απόφ. της 9.6.1998, Teixeira de Castro κατά Πορτογαλίας, αριθμ. αιτ. 25829/94, σκέψεις 35-36), αποτυπώνονται στην απόφαση Bannikova κατά Ρωσίας (ΕΔΔΑ, απόφ. της 4.11.2010, Bannikova κατά Ρωσίας, αριθμ. αιτ. 18757/06, σκέψεις 37-65) και συνοψίζονται στην απόφαση Matanovic κατά Κροατίας (ΕΔΔΑ, απόφ. της 4.4.2017, Matanovic κατά Κροατίας, αριθμ. αιτ. 2742/12, σκέψεις 122-135). Κατά τον ουσιαστικό έλεγχο (“substantive test”), το ΕΔΔΑ εξετάζει αφενός το εάν η δράση των κεκαλυμ-

μένως δρώντων οργάνων ήταν «κατ’ ουσίαν παθητική» (“essentially passive”), αφετέρου τους λόγους και τη διαδικασία διενέργειας της κεκαλυμμένης έρευνας, ήτοι εάν υπήρχαν εκ των προτέρων αντικειμενικά ενδείξεις σε βάρος του κατηγορουμένου, αλλά και εάν το θεσμικό πλαίσιο που διέπει την όλη διαδικασία είναι αρκούντως σαφές και παρέχει επαρκείς εγγυήσεις, ιδίως δε εάν προβλέπεται δικαστική επίβλεψη των κεκαλυμμένως δρώντων οργάνων. Κατά τον διαδικαστικό έλεγχο (“procedural test”) το ΕΔΔΑ εξετάζει τον τρόπο με τον οποίον τα εθνικά δικαστήρια αντιμετώπισαν τυχόν παράπονο του κατηγορουμένου περί αστυνομικής παγίδευσης (σκέψεις 32-45).

Εν προκειμένω, ως προς τον ουσιαστικό έλεγχο, το ΕΔΔΑ διαπίστωσε μεν ότι δεν υπήρξε η απαιτούμενη δικαστική εποπτεία επί της συγκαλυμμένης έρευνας και εξέφρασε αμφιβολίες ως προς το εάν η δράση των κεκαλυμμένως δρώντων οργάνων υπήρξε πράγματι κατ’ ουσίαν παθητική (δεδομένης της διστακτικότητας του προσφεύγοντος και της δήλωσης του I. ότι είχε ανάγκη τα χρήματα), ωστόσο έκρινε ότι δεν ήταν δυνατόν να καταλήξει σε ασφαλές συμπέρασμα (σκέψεις 47-52). Για τον λόγο αυτόν, συνέχισε στον διαδικαστικό έλεγχο. Κατά το ΕΔΔΑ, τα εθνικά δικαστήρια, λόγω ακριβώς των ανωτέρω διαπιστώσεων στο πλαίσιο του ουσιαστικού ελέγχου, όφειλαν να ελέγξουν με ιδιαίτερη προσοχή την ένσταση του προσφεύγοντος περί αστυνομικής παγιδεύσεως. Τούτο, όμως, δεν συνέβη. Ιδιαίτερη σημασία για την κρίση αυτή του ΕΔΔΑ είχε κατ’ αρχάς το γεγονός ότι το αίτημα του προσφεύγοντος περί εξετάσεως του I. επ’ ακροατηρίω απερρίφθη χωρίς ουσιαστικό λόγο (σκέψη 58), δεδομένου ότι η κράτηση του I. σε φυλακές δεν καθιστούσε αδύνατη την εμφάνισή του. Πέραν τούτου, η απόφαση του δικαστηρίου δεν ήταν αρκούντως λεπτομερής ως προς την απόρριψη του ισχυρισμού του προσφεύγοντος περί αστυνομικής παγιδεύσεως, με αποτέλεσμα να μην παρέχεται αντικειμενικά η εντύπωση ότι το δικαστήριο ήλεγξε επαρκώς τον ισχυρισμό αυτόν (σκέψη 60). Αν και κάθε μια από τις ως άνω διαδικαστικές πλημμέλειες δεν συνεπάγεται καθ’ εαυτήν παραβίαση της αρχής της δίκαιης δίκης, ο συνδυασμός τους οδηγεί στο συμπέρασμα αυτό (σκέψη 61), και συνεπώς υπήρξε εν προκειμένω παραβίαση του άρθρου 6 παρ. 1 ΕΣΔΑ.

Στην απόφαση μειοψήφησε η δικαστής Ganna Yudkivska (Ουκρανία), κατά την οποία εν προκειμένω δεν υπήρξε αστυνομική παγίδευση. Την κρίση της αυτή στήριξε αφενός στο γεγονός ότι την πρωτοβουλία για την εύρεση του Ι. την είχε αποκλειστικά ο προσφεύγων, αφετέρου στο ότι η διστακτικότητα του προσφεύγοντος δεν αφορούσε τη δολοφονία του S. καθ' εαυτήν αλλά στις επιμέρους λεπτομέρειες του σχεδίου, και συγκεκριμένα στο εάν θα ήταν αναγκαίο να προσκομίσει ο Ι. αποδείξεις για τον θάνατο του S. Συνεπώς, ο ρόλος των πρακτόρων παρέμεινε κατ' ουσίαν παθητικός, και κατ' επέκταση τα δικαστήρια ορθώς απέρριψαν τον ισχυρισμό του προσφεύγοντος περί αστυνομικής παγιδεύσεως.

Καταγραφή δραστηριότητας ή γεγονότων με συσκευές ήχου ή εικόνας από τις μυστικές υπηρεσίες - Επάρκεια νομοθετικού πλαισίου - Τυχαία καταγραφή του υποκειμένου και διαρροή του ψηφιακού μέσου αποθήκευσης - Πρόσβαση επί των διατηρούμενων δεδομένων (ΕΔΔΑ, απόφ. της 23.6.2022, Hašćák κατά Σλοβακίας, αριθμ. αιτ. 58359/12)

Η υπόθεση Hašćák κατά Σλοβακίας αφορά τη νομιμότητα της καταγραφής δραστηριότητας ή γεγονότων με συσκευές ήχου ή εικόνας από τις μυστικές υπηρεσίες της Σλοβακίας. Το ΕΔΔΑ ασχολήθηκε εν προκειμένω με τα ίδια κατ' ουσίαν πραγματικά περιστατικά με τα οποία είχε ασχοληθεί σε προηγούμενη απόφασή του (ΕΔΔΑ, απόφ. της 20.6.2021, Zoltán Varga κατά Σλοβακίας, αριθμ. αιτ. 58361/12).

Οι μυστικές αρχές της Σλοβακίας είχαν εκδώσει κατά το χρονικό διάστημα από το 2005 έως το 2006 δύο εντάλματα καταγραφής δραστηριότητας, εκ των οποίων το πρώτο αφορούσε τον Zoltán Varga. Δεν διευκρινίστηκε ποτέ ποιον αφορούσε το δεύτερο ένταλμα παρακολούθησης, πιθανολογείτο όμως ότι αφορούσε τον προσφεύγοντα. Με τα ως άνω εντάλματα διετάσσεται η ακουστική καταγραφή δραστηριότητας, ιδίως των συναντήσεων που λάμβαναν χώρα στο διαμέρισμα του Varga. Αργότερα, το 2011 κυκλοφόρησαν στο διαδίκτυο εκτενή αποσπάσματα απομαγνητοφώνησης των συναντήσεων που έλαβαν χώρα στο διαμέρισμα, στα οποία περιλαμβάνονταν αναφορές για διαφθορά υπαλλήλων του δημοσίου τομέα της Σλοβακίας. Τέ-

λος, σε τυχαία, μη σχετιζόμενη με τον προσφεύγοντα, έρευνα σε κατοικία εντοπίστηκε ψηφιακό μέσο αποθήκευσης, στο οποίο περιλαμβάνονταν το ψηφιακό αρχείο των ως άνω απομαγνητοφωνήσεων. Κατόπιν τούτων, ο προσφεύγων αιτήθηκε την καταστροφή οποιουδήποτε αρχείου είχε προκύψει από τη μυστική παρακολούθησή του.

Το ΕΔΔΑ επεσήμανε εκ νέου, παραπέμποντας στα συμπεράσματα της Zoltán Varga κατά Σλοβακίας, τις ελλείψεις του σλοβακικού νομοθετικού πλαισίου για την καταγραφή δραστηριότητας από τις μυστικές υπηρεσίες και κατέληξε ομόφωνα στο συμπέρασμα ότι εν προκειμένω παραβιάστηκε το άρθρο 8 ΕΣΔΑ. Το Δικαστήριο έλαβε κυρίως υπόψιν ότι ο προσφεύγων καταγράφηκε χωρίς ποτέ όμως να διευκρινιστεί ότι το δεύτερο ένταλμα είχε εκδοθεί εις βάρος του. Τούτων δοθέντων δεν μπορούσε να αποκλείσει το ενδεχόμενο η επέμβαση στο δικαίωμα της ιδιωτικής ζωής του προσφεύγοντος να επήλθε κατά τρόπο τυχαίο, χωρίς ο ίδιος να διαθέτει οποιοδήποτε ένδικο μέσο προκειμένου να προστατευθεί. Παράλληλα, ελήφθη επιβαρυντικά υπόψιν η ασάφεια σχετικά με την προέλευση του ψηφιακού μέσου αποθήκευσης που εντοπίστηκε τυχαία (βλ. σκέψεις 94-95). Τέλος, σημειώθηκε ότι ο προσφεύγων, όπως στο παρελθόν ο Varga, στερήθηκαν το δικαίωμα να αποκτήσουν πρόσβαση επί των διατηρούμενων καταγραφών. .

Δικηγορικό απόρρητο - Κατάσχεση εγγράφων και δεδομένων από προσωπικό Η/Υ και τηλέφωνο δικηγόρου (ΕΔΔΑ, απόφ. της 16.11.2021, Särgava κατά Εσθονίας αριθμ. αιτ. 698/19)

Στην υπόθεση Särgava κατά Εσθονίας το ΕΔΔΑ ασχολήθηκε για ακόμη μια φορά με το ζήτημα της άρσης του δικηγορικού απορρήτου σε περιπτώσεις όπου υφίστανται υπόνοιες περί τελέσεως ποινικού αδικήματος σε βάρος του ίδιου του δικηγόρου (βλ. σχετικώς και ΕΔΔΑ, απόφ. της 24.7.2008, André κ.λπ. κατά Γαλλίας, αριθμ. αιτ. 18603/03, σκέψεις 41 επ.). Εν προκειμένω, οι εθνικές αρχές της Εσθονίας, στο πλαίσιο ανάκρισης για τα αδικήματα της εγκληματικής οργάνωσης και νομιμοποίησης εσόδων από εγκληματικές δραστηριότητες, διεξήγαγαν έρευνα στο σπίτι και το γραφείο του δικηγόρου και κατάσχεσαν το κινητό

του τηλέφωνα και τον προσωπικό του υπολογιστή. Το περιεχόμενο των ηλεκτρονικών αυτών συσκευών ερευνήθηκε από τις αστυνομικές αρχές βάσει «λέξεων-κλειδιά».

Το Δικαστήριο έκρινε εν προκειμένω ότι υπήρξε παραβίαση του άρθρου 8 ΕΣΔΑ. Καθοριστικό για την κρίση του αυτή δεν ήταν το ερώτημα εάν πράγματι υπήρξε αποκάλυψη εμπιστευτικών πληροφοριών (βλ. ιδίως σκέψη 109), αλλά αφενός εάν το εθνικό δίκαιο ήταν αρκούντως σαφές ως προς τις περιπτώσεις στις οποίες είναι δυνατή η κάμψη του δικηγορικού απορρήτου (σκέψ. 92-95), και αφετέρου εάν στο εθνικό δίκαιο προβλέπονταν επαρκείς διαδικαστικές εγγυήσεις για την προστασία της εμπιστευτικότητας ως προς την επικοινωνία μεταξύ δικηγόρου και εντολέα (σκέψ. 96 επ.). Το γεγονός ότι η οικεία έρευνα διετάχθη από ανακριτή, καθώς και ότι κατά την έρευνα απαιτείτο η παρουσία του δικηγόρου σε βάρος του οποίου διενεργείτο η έρευνα, δεν συνιστούν επαρκείς εγγυήσεις (σκέψ. 96 και 97). Κατά το Δικαστήριο, ένα τέτοιο θεσμικό πλαίσιο θα πρέπει ιδίως να προβλέπει τον τρόπο με τον οποίον θα ερευνώνται τυχόν ηλεκτρονικά αρχεία και θα διακρίνεται («sifting») το εμπιστευτικό από το μη εμπιστευτικό υλικό (σκέψ. 99).

Δικηγορικό απόρρητο – Παράνομη ακρόαση και λήψη υπόψιν συνομιλίας μεταξύ συνηγόρου και εντολέως ανεξαρτήτως περιεχομένου αυτής – Απόρριψη από το εθνικό δικαστήριο αγωγής με την οποία ζητείται αποζημίωση λόγω παραβίασης του δικηγορικού απορρήτου (ΕΔΔΑ, απόφ. της 16.11.2021, Vasil Vasilev κατά Βουλγαρίας, αριθμ. αιτ. 7610/15)

Στο πλαίσιο ανάκρισης σε βάρος υπουργού της βουλγαρικής Κυβέρνησης διετάχθη η άρση απορρήτου και η παρακολούθηση του κινητού του τηλεφώνου. Μεταξύ άλλων, κατεγράφη η συνομιλία που είχε με συνηγόρο του. Η συνομιλία αφορούσε συνεννόηση σχετικά με συνάντηση συνηγόρου-κατηγορουμένου προκειμένου να λάβουν γνώση υλικού της δικογραφίας. Δεν περιελάμβανε κάποια νομική συμβουλή ούτε είχε ουσιαστικό περιεχόμενο. Η συνομιλία αυτή απομαγνητοφωνήθηκε και αποτέλεσε μέρος της ποινικής δικογραφίας, ενώ το περιεχόμενό της αναπαρήχθη και

κατά την επ’ ακροατηρίω ποινική διαδικασία. Το δικαστήριο αθώωσε τον υπουργό, κρίνοντας –μεταξύ άλλων– ότι η παρακολούθηση του τηλεφώνου ήταν παράνομη, καθώς εγκρίθηκε από κατά τόπον αναρμόδιο εισαγγελέα, και συνεπώς δεν έπρεπε να ληφθεί υπόψιν. Έπειτα από την αθώωση, ο συνήγορος του αθωωθέντος υπουργού επεδίωξε δικαστικά αποζημίωση, λόγω της παραβίασης εκ μέρους των δικωτικών αρχών του δικηγορικού απορρήτου. Η υπόθεση εκδικάστηκε «κεκλεισμένων των θυρών», λόγω ακριβώς του απόρρητου χαρακτήρα της συνομιλίας. Η σχετική αγωγή εντέλει απερρίφθη από τα βουλγαρικά δικαστήρια. Κατόπιν τούτου, ο συνήγορος προσέφυγε ενώπιον του ΕΔΔΑ, επικαλούμενος παραβίαση του άρθρου 8 ΕΣΔΑ, λόγω παραβίασης του δικηγορικού απορρήτου, αλλά και του άρθρου 6 ΕΣΔΑ, λόγω της μη δημόσιας διεξαγωγής της διαδικασίας που αφορούσε στην αποζημίωση.

Ως προς το παραδεκτό της προσφυγής, το ΕΔΔΑ έκρινε (σκέψεις 63-67) ότι η επιδίωξη αποζημίωσης εκ μέρους του συνηγόρου και η αμετάκλητη απόρριψη αυτής από τα βουλγαρικά δικαστήρια συνιστά «εξάντληση εσωτερικών ενδίκων μέσων» υπό την έννοια του άρθρου 35 ΕΣΔΑ. Το επιχείρημα της βουλγαρικής κυβέρνησης ότι ο συνήγορος του κατηγορουμένου δεν προσέβαλε τη διάταξη του εισαγγελέα περί παρακολούθησής ενώπιον ανώτερου εισαγγελικού οργάνου ή ενώπιον δικαστηρίου δεν οδηγεί σε αντίθετο συμπέρασμα, αφού το αίτημα του συνηγόρου αφορούσε τη (μη) αξιοποίηση και την καταστροφή του υλικού και όχι την ίδια την παρακολούθηση (σκέψη 70). Ομοίως, η μη προσβολή του οικείου αποδεικτικού υλικού στο πλαίσιο της ποινικής διαδικασίας δεν μπορεί να εκληφθεί ως «μη εξάντληση» εσωτερικών ενδίκων μέσων, αφού η προσβολή αυτή θα αφορούσε στη δίκαιη διεξαγωγή της ποινικής διαδικασίας σε βάρος του εντολέως του προσφεύγοντος και όχι στην παραβίαση του άρθρου 8 ΕΣΔΑ εις βάρος του ίδιου του προσφεύγοντος συνηγόρου (σκέψη 71). Τέλος, δεν ευσταθεί ούτε το έτερο επιχείρημα της βουλγαρικής κυβέρνησης περί παραλείψεως του προσφεύγοντος συνηγόρου να ζητήσει την καταστροφή του αποδεικτικού υλικού από το ποινικό δικαστήριο, καθώς δεν υφίσταται συγκεκριμένη διάταξη στο βουλγαρικό δίκαιο η οποία να

επιτρέπει σε δικαστήριο να διατάξει την καταστροφή του αποδεικτικού υλικού (σκέψη 72).

Επί της ουσίας της υποθέσεως, το ΕΔΔΑ έκρινε ότι εν προκειμένω υπήρξε παραβίαση του άρθρου 8 ΕΣΔΑ. Όπως έχει ήδη κριθεί (ΕΔΔΑ, απόφ. της 17.12.2020, Saber κατά Νορβηγίας, αριθμ. αιτ. 459/18, σκέψη 51), το απόρρητο της επικοινωνίας συνηγόρου-εντολέως χρήζει αυξημένης προστασίας, και δη βάσει νόμου ο οποίος θα πρέπει να προβλέπει συγκεκριμένες διαδικαστικές εγγυήσεις (σκέψη 89). Τούτο ισχύει ως προς κάθε επικοινωνία, είτε αυτή αφορά στην παροχή νομικών συμβουλών είτε όχι. Δεν υφίσταται κανένας λόγος διαφοροποίησης, βάσει του περιεχομένου της επικοινωνίας (σκέψη 90). Εν προκειμένω, το βουλγαρικό δίκαιο προέβλεπε μιν ότι η συμπτωματική ακρόαση της επικοινωνίας συνηγόρου-εντολέως ή μεταξύ δύο συνηγόρων στο πλαίσιο νομίμως διαταχθείσας παρακολούθησης υπόκειται σε άμεση καταστροφή, χωρίς ωστόσο να είναι σαφές εκ του νόμου πώς ακριβώς θα πρέπει να εφαρμοστεί η διάταξη αυτή στην πράξη. Επί του ζητήματος αυτού είχε εκδοθεί, επίσης, σχετική εισαγγελική εγκύκλιος με την οποία εδίδετο η οδηγία στις βουλγαρικές διοικητικές αρχές να εξαιρούν από το αποδεικτικό υλικό τέτοιου είδους επικοινωνία, εφόσον αυτή «άπτεται της υπερασπίσεως του κατηγορουμένου». Ωστόσο, κατά το ΕΔΔΑ, αφενός είναι αμφίβολο εάν η εσωτερική αυτή εγκύκλιος μπορεί να εκληφθεί ως «νόμος», αφετέρου ούτως ή άλλως δεν πληροί τις απαιτήσεις που απορρέουν από το άρθρο 8 ΕΣΔΑ, αφού καταλείπει στα αρμόδια όργανα ευρύ περιθώριο διακριτικής ευχέρειας ως προς την εφαρμογή της διάταξης, ενώ επιπλέον δεν καλύπτει κάθε επικοινωνία συνηγόρου-εντολέως αλλά μόνον τη σχετική προς την υπεράσπισή του (σκέψεις 92-94).

Ως προς το ζήτημα της δημοσιότητας της δίκης η οποία είχε ως αντικείμενο την αγωγή αποζημίωσης, το ΕΔΔΑ έκρινε κατ' αρχάς ότι τυχόν αδικαιολόγητη διεξαγωγή της δίκης «κεκλεισμένων των θυρών» συνιστά καθ' εαυτήν παραβίαση της αρχής της δίκαιης δίκης και δεν είναι αναγκαίο να διαπιστώνεται ότι η μη δημόσια διαδικασία οδήγησε σε συγκεκριμένη (περαιτέρω) παραβίαση του δικαιώματος σε δίκαιη δίκη (σκέψη 105). Εν προκειμένω, ο απόρρητος χαρακτήρας συγκεκριμένου υλικού της δικογραφίας δεν επαρ-

κούσε για να δικαιολογήσει τη διεξαγωγή της όλης διαδικασίας κεκλεισμένων των θυρών και πολύ περισσότερο τη μη δημόσια απαγγελία της απόφασης (σκέψεις 105 επ. και ιδίως 108 και 117). Κατά συνέπεια, υπήρξε παραβίαση και του άρθρου 6 παρ. 1 ΕΣΔΑ.

4. Αποδείξεις

Μάρτυρες – Κατ' αντιπαράστασιν εξέταση – Ποινική καταδίκη βάσει έγγραφων καταθέσεων μαρτύρων κατηγορίας που δεν εμφανίστηκαν ενώπιον του δικαστηρίου και δεν εξετάστηκαν στην ακροαματική διαδικασία, δίχως να συντρέχει σοβαρός λόγος – Μη λήψη επαρκών αντισταθμιστικών μέτρων από το κράτος – Παραβίαση του άρθρου 6 παρ. 1 και παρ. 3 στοιχ. δ' ΕΣΔΑ (ΕΔΔΑ, απόφ. της 18.1.2022, Faysal Pamuk κατά Τουρκίας, αριθμ. αιτ. 430/13)

Στην υπόθεση Faysal Pamuk κατά Τουρκίας το ΕΔΔΑ εξέτασε αν συνιστά παραβίαση του άρθρου 6 παρ. 1 και παρ. 3 στοιχ. δ' ΕΣΔΑ η καταδίκη του προσφεύγοντος επί τη βάσει προγενέστερων της συλλήψεώς του καταθέσεων τεσσάρων μαρτύρων κατηγορίας, η δυνατότητα κατ' αντιπαράστασιν εξέτασης των οποίων δεν παρασχέθηκε από το εθνικό δικαστήριο.

Στο πλαίσιο αυτό το Δικαστήριο προέβη σε ενδελεχή έλεγχο των κριτηρίων που κατά παγία νομολογία του πρέπει να συντρέχουν για τη μη παραβίαση του άρθρου 6 παρ. 3 στοιχ. δ' ΕΣΔΑ (βλ. ΕΔΔΑ, απόφ. της 15.12.2011, Al-Khawaja και Tahery κατά Ηνωμένου Βασιλείου [τμήμα ευρείας συνθέσεως], αριθμ. αιτ. 26766/05 και 22228/06, σκέψεις 118-147· ΕΔΔΑ, απόφ. της 15.12.2015, Schatschaschwili κατά Γερμανίας [τμήμα ευρείας συνθέσεως], αριθμ. αιτ. 9154/10, σκέψεις 100-131), και ειδικότερα εξέτασε (σκέψη 46):

- (i) αν υπήρχε σοβαρός λόγος για τη μη προσέλευση των μαρτύρων κατηγορίας στη δίκη·
- (ii) αν η καταδίκη στηρίχθηκε αποκλειστικά ή αποφασιστικά (“sole or decisive basis”) σε καταθέσεις μαρτύρων κατηγορίας, τη δυνατότητα εξέτασης των οποίων στερήθηκε ο κατηγορούμενος και
- (iii) αν οι απώλειες που έχει υποστεί το εκ του άρθρου 6 παρ. 3 περ. δ' ΕΣΔΑ υπερασπιστικό δικαίωμα αντισταθμίζονται επαρκώς (“counterbalancing factors”) με την παροχή μιας πρόσφορης και κατάλληλης ευ-

καιρίας για την εξέταση του μάρτυρα κατηγορίας. Το ΕΔΔΑ υπενθύμισε κατ' αρχάς ότι, σύμφωνα με τη νομολογία του, η απόσταση μεταξύ του τόπου διεξαγωγής της δίκης και της κατοικίας του μάρτυρα κατηγορίας δεν συνιστά παράγοντα ικανό να στερήσει από τον κατηγορούμενο το υπερασπιστικό δικαίωμά του προς κατ' αντιπαράστασιν εξέταση του μάρτυρα (βλ. ΕΔΔΑ, απόφ. της 17.11.2020, Süleyman κατά Τουρκίας, αριθμ. αιτ. 59453/10, σκέψη 78). Το γεγονός ότι ο μάρτυρας κατηγορίας κατοικεί (πρβλ. ΕΔΔΑ, απόφ. της 10.4.2012, Gabrielyan κατά Αρμενίας, αριθμ. αιτ. 8088/05, σκέψη 81) ή εκτίει την ποινή του (βλ. ΕΔΔΑ, απόφ. της 10.10.2017, Daştan κατά Τουρκίας, αριθμ. αιτ. 37272/08, σκέψη 24· ΕΔΔΑ, απόφ. της 16.4.2019, Bondar κατά Ουκρανίας, αριθμ. αιτ. 18895/08, σκέψη 76) σε άλλη χώρα ή σε άλλη πόλη από αυτήν της διεξαγωγής της ποινικής δίκης δεν μπορεί να θεωρηθεί σοβαρός λόγος για τη μη προσέλευσή του στη δίκη (σκέψη 54). Πολλώ μάλλον δεν μπορεί να θεωρηθεί σοβαρός λόγος μη προσέλευσης μάρτυρα στη δίκη η άκαμπτη και μηχανική ερμηνεία της εθνικής νομοθεσίας από το εθνικό δικαστήριο, βάσει της οποίας διάταχθηκε η εξέταση των μαρτύρων κατηγορίας από τα δικαστήρια του τόπου εκτίσεως της επιβληθείσας σε αυτούς ποινής εντός της Τουρκίας αντί της εξέτασής τους ενώπιον του δικαστηρίου της επίμαχης υπόθεσης (σκέψεις 53, 55, 58).

Επιπλέον, κατά την εκτίμηση του Δικαστηρίου, οι καταθέσεις των απόντων μαρτύρων κατηγορίας υπήρξαν στην προκειμένη περίπτωση αποφασιστικής σημασίας, καθόσον η καταδίκη του προσφεύγοντος για συμμετοχή σε ένοπλες δραστηριότητες τρομοκρατικής οργάνωσης δεν μπορούσε να στηριχθεί σε κανένα άλλο στοιχείο του φακέλου της δικογραφίας (σκέψεις 59-62).

Στο πλαίσιο, τέλος, του ελέγχου της επάρκειας των αντισταθμιστικών μέτρων που έλαβε το εθνικό δικαστήριο για τη στέρηση της δυνατότητας κατ' αντιπαράστασιν εξέτασης των μαρτύρων κατηγορίας, το ΕΔΔΑ επεσήμανε ότι, προκειμένου να εξασφαλίζεται η δικαιοσύνη της δίκης ως συνόλου, η βαρύτητα που αποδίδεται στα αντισταθμιστικά μέτρα πρέπει να είναι ανάλογη της σημασίας που έχουν οι καταθέσεις των μαρτύρων κατηγορίας για την έκβαση της δίκης

(σκέψη 63· βλ. και ΕΔΔΑ, απόφ. της 15.12.2015, Schatschaschwili κατά Γερμανίας [Τμήμα ευρείας συνθέσεως], αριθμ. αιτ. 9154/10, σκέψη 116). Αφού πρώτα διαπίστωσε τη μη λήψη από το εθνικό δικαστήριο οποιουδήποτε εναλλακτικού μέτρου για την απόκτηση των αποδεικτικών στοιχείων από τους απόντες μάρτυρες (σκέψεις 64-67), το Δικαστήριο επικεντρώθηκε στο κατά πόσον η εξέταση των μαρτύρων κατηγορίας από τα δικαστήρια του τόπου εκτίσεως της επιβληθείσας σε αυτούς ποινής θα μπορούσε να θεωρηθεί επαρκής δικονομική εγγύηση που αντισταθμίζει την κατ' αντιπαράστασιν εξέταση των μαρτύρων (σκέψη 68). Σύμφωνα με το Δικαστήριο από την αρχή της αμεσότητας προκύπτει αφενός μεν ότι η σωστή αξιολόγηση της αξιοπιστίας και της ακρίβειας μιας μαρτυρικής κατάθεσης προϋποθέτει προσωπική επαφή του δικαστή με τον μάρτυρα, η οποία δεν μπορεί να αναπληρωθεί από την απλή ανάγνωση των καταθέσεων του τελευταίου (σκέψη 70· βλ. και ΕΔΔΑ, απόφ. της 10.10.2017, Daştan κατά Τουρκίας, αριθμ. αιτ. 37272/08, σκέψη 33), αφετέρου δε ότι η διαδικασία ταυτοποίησης του κατηγορουμένου και αναγνώρισής του από τον μάρτυρα κατηγορίας αποκτά νόημα, μόνον εφόσον ο μάρτυρας και ο κατηγορούμενος συμπίπτουν ενώπιον του δικαστηρίου (σκέψη 69· βλ. και ΕΔΔΑ, απόφ. της 16.3.2021, Fikret Karahan κατά Τουρκίας, αριθμ. αιτ. 53848/07, σκέψεις 54-55). Κατόπιν τούτων και λαμβανομένου υπόψιν ότι δεν προκύπτει ότι εν προκειμένω τα εθνικά δικαστήρια αξιολόγησαν με ιδιαίτερη προσοχή τα αποδεικτικά στοιχεία από τις καταθέσεις των απόντων μαρτύρων κατηγορίας (σκέψη 72), το ΕΔΔΑ επιβεβαίωσε την παραβίαση του άρθρου 6 παρ. 1 και παρ. 3 στοιχ. δ' ΕΣΔΑ (σκέψεις 75-76).

Μάρτυρες – Αξιοπιστία μαρτυρικών καταθέσεων αστυνομικών σε υπόθεση αντίστασης κατά της αρχής – Άσκηση αστυνομικής βίας – Προηγούμενος φιλικός διακανονισμός προσφεύγοντος και κυβέρνησης – Εναπόθεση του βάρους απόδειξης στον προσφεύγοντα – Παραβίαση άρθρου 6 παρ. 1 ΕΣΔΑ (ΕΔΔΑ, απόφ. της 28.6.2022, Boutafalla κατά Βελγίου, αριθμ. αίτ. 20762/19)

Η απόφαση αφορά σε υπόθεση επίθεσης κατά αστυνομικών και αντίστασης κατά της αρχής στο Βέλγιο. Ο

προσφεύγων καταδικάστηκε τελεσίδικα για αντίσταση κατά αστυνομικών κατά τη σύλληψή του σε επεισόδιο που προκλήθηκε από σύλληψη ενός γνωστού του στον δρόμο. Ενώπιον του ΕΔΔΑ ο προσφεύγων επικαλέστηκε παραβίαση του άρθρου 6 παρ. 1 ΕΣΔΑ και του δικαιώματός του σε δίκαιη δίκη. Συγκεκριμένα, επικαλέστηκε παραβίαση των υπερασπιστικών δικαιωμάτων του, καθώς και μια δυσανάλογη εναπόθεση από το εθνικό δικαστήριο στον ίδιο του βάρους απόδειξης των ισχυρισμών του. Μια σημαντική ιδιαιτερότητα της υπόθεσης είναι ότι ο καταδικασθείς είχε ήδη προσφύγει στα πολιτικά δικαστήρια κατά των αστυνομικών που τον συνέλαβαν για άσκηση ρατσιστικής/ξενοφοβικής βίας και για σωματική βλάβη που είχε ως αποτέλεσμα την αδυναμία του να εργαστεί. Επίσης, προσέφυγε στο ΕΔΔΑ για τα επίμαχα γεγονότα επικαλούμενος ρατσιστική αντιμετώπιση και άσκηση υπέρμετρης βίας από τις αστυνομικές αρχές. Η συγκεκριμένη υπόθεση ολοκληρώθηκε με την έκδοση διάταξης του ΕΔΔΑ που αναγνώρισε φιλικό διακανονισμό (“règlement amiable”) μεταξύ του προσφεύγοντος και της βελγικής κυβέρνησης, αφού ο προσφεύγων αποδέχθηκε προηγούμενη γραπτή δήλωση της τελευταίας ενώπιον του Δικαστηρίου ότι η σύλληψή του από τις βελγικές αστυνομικές αρχές ήταν αντίθετη με την απαγόρευση εξευτελιστικής μεταχείρισης κατ’άρθρο 3 ΕΣΔΑ και ότι θα του καταβληθεί αντίστοιχη αποζημίωση για την ηθική βλάβη του (ΕΔΔΑ, διάταξη της 27.6.2017, Boutaffala κατά Βελγίου, αριθμ. αίτ. 48302/15). Το ΕΔΔΑ, ωστόσο, επεσήμανε στην απόφασή του ότι με την προηγούμενη διάταξή του δεν αποδέχθηκε επί της ουσίας την παραβίαση του άρθρου 3, κάτι που δεν εξέτασε, αλλά απλώς αναγνώρισε τον φιλικό διακανονισμό μεταξύ της βελγικής κυβέρνησης και προσφεύγοντος, περατώνοντας τη διαδικασία ενώπιόν του. Με το σκεπτικό αυτό απέρριψε τον ισχυρισμό του προσφεύγοντος περί παραβίασεως του άρθρου 46 ΕΣΔΑ (υποχρεωτική ισχύς και εκτέλεση οριστικών αποφάσεων του ΕΔΔΑ) από τα βελγικά δικαστήρια στην ποινική διαδικασία για αντίσταση κατά της αρχής (σκέψεις 48-49, 54).

Σε ό,τι αφορά στη δίκη για την αντίσταση κατά της αρχής κατά τη σύλληψη του προσφεύγοντος, το ΕΔΔΑ διαπίστωσε ομόφωνα παραβίαση της ΕΣΔΑ κατά την

εκτίμηση του αποδεικτικού υλικού (άρθρο 6 παρ. 1 ΕΣΔΑ). Κρίσιμο σημείο για τον σχηματισμό της κρίσης αυτής υπήρξε το γεγονός ότι το δευτεροβάθμιο δικαστήριο επικεντρώθηκε αποκλειστικά στις καταθέσεις των αστυνομικών που συμμετείχαν στο επεισόδιο και των συναδέλφων τους που ήταν παρόντες στο συμβάν. Οι τελευταίοι μάλιστα είχαν καταθέσει υπέρ των συναδέλφων τους και στο πλαίσιο της πολιτικής διαδικασίας που είχε κινήσει ο προσφεύγων. Αντιθέτως, το εφετείο δεν έκρινε αξιόπιστες τις καταθέσεις των μαρτύρων υπεράσπισης στη δίκη για την αντίσταση, με επιχείρημα τη γνωριμία τους με τον προσφεύγοντα, ούτε στάθηκε στις δηλώσεις δύο ανεξάρτητων μαρτύρων (σκέψη 84). Το ΕΔΔΑ, στο πλαίσιο εξέτασης του δίκαιου ή μη χαρακτήρα της διαδικασίας στο σύνολό της, έκανε δεκτό ότι οι επιβαρυντικές καταθέσεις προήλθαν από αστυνομικούς που είτε προέβησαν είτε ήσαν παρόντες σε σύλληψη αναγνωρισμένη ως αντίθετη στο άρθρο 3 ΕΣΔΑ (άρθρο 87-88). Ο ισχυρισμός της βελγικής κυβέρνησης ότι δεν προέκυψε σε κανένα στάδιο της εθνικής διαδικασίας πέραν ευλόγου αμφιβολίας η μη άσκηση αντίστασης από τον προσφεύγοντα κρίθηκε από το Δικαστήριο ως απαγορευμένη αντιστροφή του βάρους απόδειξης, αντίθετη στο τεκμήριο αθωότητας του κατηγορουμένου κατ’άρθρον 6 παρ. 2 ΕΣΔΑ (σκέψη 89).

Μάρτυρες – Καταδίκη του κατηγορουμένου χωρίς τη δυνατότητα εξέτασης μαρτύρων, οι οποίοι εξετάστηκαν μόνο στην προδικασία – Παραβίαση άρθρου 6 ΕΣΔΑ (ΕΔΔΑ, απόφ. της 10.5.2022, ΑΙ Αλο κατά Σλοβακίας, αριθμ. αίτ. 32084/19)

Στην υπόθεση ΑΙ Αλο κατά Σλοβακίας το ΕΔΔΑ ασχολήθηκε με το ζήτημα της παραβίασης του άρθρου 6 παρ. 1, 3 στοιχ. δ’ ΕΣΔΑ, λόγω μη παροχής στον κατηγορούμενο της δυνατότητας εξέτασης μαρτύρων κατηγορίας στη δίκη, οι οποίοι είχαν εξετασθεί στην προδικασία. Συγκεκριμένα, ο προσφεύγων καταδικάστηκε στη Σλοβακία για εγκλήματα σχετικά με την παράνομη διακίνηση μεταναστών. Ουσιώδη στοιχεία για την καταδίκη του προήλθαν από τις καταθέσεις των μεταναστών, οι οποίοι εξετάστηκαν κατά την προδικασία, χωρίς να παρίσταται ο κατηγορούμενος (σκέψ. 8), στη συνέχεια δε απελάθηκαν από τη Σλο-

βακία και δεν εμφανίστηκαν στη δίκη.

Το Δικαστήριο αρχικά επανέλαβε τις αρχές που διατύπωσε το Τμήμα Ευρείας Συνθέσεως, στην ΕΔΔΑ, απόφ. της 15.12.2011, Al-Khawaja και Tahery κατά Η.Β., αριθμ. αιτ. 26766/05 και 22228/06, σκέψ. 119-147, οι οποίες διέπουν τη μη εμφάνιση ενός μάρτυρα στη δίκη (σκέψ. 43, με παραπομπή ως προς τη συνοπτική παράθεσή τους στην ΕΔΔΑ, απόφ. της 12.9.2016, Seton κατά Η.Β., αριθμ. αιτ. 55287/10, σκέψ. 58). Οι αρχές αυτές διευκρινίστηκαν αργότερα και πάλι από το Τμήμα Ευρείας Συνθέσεως, στην ΕΔΔΑ, απόφ. της 15.12.2015, Schatschaschwili κατά Γερμανίας, αριθμ. αιτ. 9154/10, σκέψ. 111-131, στην οποία τέθηκαν ορισμένοι αντισταθμιστικοί παράγοντες που επιτρέπουν τη δίκαιη και ορθή αξιολόγηση της αξιοπιστίας των παρεχομένων από τους μάρτυρες αυτούς στοιχείων (σκέψ. 45). Εν προκειμένω, το Δικαστήριο θεώρησε ότι υπήρχαν συγκεκριμένα διαθέσιμα μέσα που θα εξασφάλιζαν την παρουσία των μαρτύρων στη δίκη του προσφεύγοντος και ότι δεν υπήρξε καμία αποδεκτή εξήγηση εκ μέρους των εθνικών αρχών ως προς τη μη καταφυγή στα μέσα αυτά (σκέψ. 53). Οδηγήθηκε έτσι στο συμπέρασμα ότι δεν υπήρχε λόγος να γίνουν δεκτές οι προδικαστικές καταθέσεις των εν λόγω μαρτύρων, οι οποίες μάλιστα ήταν “ουσιώδεις” για την καταδίκη του προσφεύγοντος (σκέψ. 55).

Στη συνέχεια εξέτασε αν συνέτρεχαν αντισταθμιστικοί παράγοντες που θα μπορούσαν να διαφυλάξουν τη δικαιοσύνη της διαδικασίας. Ειδικότερα, τόνισε ότι η μη επίκληση αποδεκτών λόγων για την απουσία ενός μάρτυρα στη δίκη είναι σημαντικός παράγοντας που μπορεί να καθορίσει το αν υπήρξε παραβίαση του άρθρου 6 ΕΣΔΑ, πλην όμως το στοιχείο αυτό μπορεί να αντισταθμιστεί από τη δυνατότητα του κατηγορουμένου να εξετάσει τον μάρτυρα σε προγενέστερο διαδικαστικό στάδιο (σκέψ. 56, με παραπομπές για τις σκέψεις αυτές σε προηγούμενη νομολογία του). Τέθηκε λοιπόν το ζήτημα αν πράγματι υπήρξε παραβίαση του εν λόγω άρθρου, δεδομένου ότι οι εθνικές αρχές είχαν ειδοποιήσει τον προσφεύγοντα για την επικείμενη εξέταση των μαρτύρων στην προδικασία, εκείνος αποφάσισε να μην παραστεί σε αυτήν, η δε απόφασή του θα μπορούσε να θεωρηθεί ως σιωπηρή παραίτη-

ση από το σχετικό δικαίωμα (σκέψ. 57-58). Ωστόσο, κατά το Δικαστήριο, η απόφαση του προσφεύγοντος να μην παραστεί στη συγκεκριμένη εξέταση των μαρτύρων στην προδικασία δεν μπορεί να ερμηνευθεί ως σιωπηρή παραίτηση από το δικαίωμά του ως προς την εν γένει εξέταση των μαρτύρων (σκέψ. 60). Ακόμη, όμως, και αν η συμπεριφορά του ερμηνευόταν ως σιωπηρή παραίτηση, το Δικαστήριο θεώρησε ότι δεν τηρήθηκαν οι απαιτούμενες δικλίδες ασφαλείας (σκέψ. 59). Για την κρίση αυτή βασίστηκε ιδίως στο ότι ο προσφεύγων δεν είχε τη δυνατότητα (λόγω ανεπαρκούς ενημέρωσης και καθοδήγησής του) να προβλέψει κατά τρόπο εύλογο τις συνέπειες της συμπεριφοράς του, όπως είναι για παράδειγμα το ενδεχόμενο αξιοποίησης των προδικαστικών αυτών καταθέσεων αργότερα στη δίκη σε περίπτωση που οι μάρτυρες δεν βρίσκονταν στη διάθεση του δικαστηρίου (σκέψ. 60). Το Δικαστήριο κατέληξε, ελλείψει άλλων αντισταθμιστικών παραγόντων, ότι ο προσφεύγων στερήθηκε τη δυνατότητα εξέτασης μαρτύρων οι καταθέσεις των οποίων ήταν ουσιώδεις για την καταδίκη του, και άρα ότι υπήρξε παραβίαση του άρθρου 6 παρ. 1, 3 στοιχ. δ' ΕΣΔΑ.

5. Έκδοση

Έκδοση σε τρίτες χώρες (Κιργιστάν) – Δίωξη λόγω συγκεκριμένης εθνοτικής καταγωγής – Διαδικασία, αντικείμενο, στάδια, φύση, βάρος απόδειξης και αξιολόγηση του διαθέσιμου υλικού κατά την εκτίμηση κινδύνου (“risk assessment”) απάνθρωπης και εξευτελιστικής μεταχείρισης – Κρίσιμος χρόνος (ex nunc) κατά την εκτίμηση του κινδύνου (ΕΔΔΑ [τμήμα ευρείας συνθέσεως], απόφ. της 29.4.2022, Khasanov και Rakhmanov κατά Ρωσίας, αριθμ. αίτ. 28492/15 και 49975/15)

Η κρατική υποχρέωση έκδοσης κατηγορούμενων ή καταδικασθέντων δεν είναι απόλυτη. Στις συνεκδικαζόμενες προσφυγές των Khasanov και Rakhmanov κατά Ρωσίας, το ΕΔΔΑ ασχολήθηκε με έναν από τους σημαντικότερους λόγους άρνησης στο δικαίωμα της έκδοσης με βάση την ΕΣΔΑ, ήτοι τον κίνδυνο απάνθρωπης και εξευτελιστικής μεταχείρισης στο εκζητούν κράτος. Η μεταχείριση αυτή εν προκειμένω αφορά

στον ισχυρισμό ότι το κράτος αυτό διώκει πρόσωπα λόγω της εθνοτικής καταγωγής τους. Εφόσον ο κίνδυνος απάνθρωπης και εξευτελιστικής μεταχείρισης είναι βέβαιος, τα εθνικά δικαστήρια είναι υποχρεωμένα να αρνηθούν την έκδοση των θιγόμενων προσώπων. Το πότε αυτό συντρέχει προκύπτει από την εφαρμογή συγκεκριμένων κριτηρίων που έχουν διαμορφωθεί στη νομολογία του ΕΔΔΑ, το πρώτον στο πλαίσιο δικαστικού ελέγχου του αιτήματος έκδοσης από τα εθνικά δικαστήρια του εκζητούμενου κράτους.

Στην παρουσιαζόμενη υπόθεση, η ευρεία σύνθεση του ΕΔΔΑ επιβεβαίωσε ομόφωνα την προηγούμενη απορριπτική κρίση του τρίτου τμήματος περί μη παραβίασεως του άρθρου 3 ΕΣΔΑ από τη Ρωσία σε περίπτωση έκδοσης των προσφευγόντων στο Κιργιστάν. Εν προκειμένω, οι προσφεύγοντες ήταν πολίτες του Κιργιστάν, κράτους της κεντρικής Ασίας, καταγόμενοι ωστόσο εθνοτικά από το γειτονικό Ουζμπεκιστάν. Λόγω των συχνών διενέξεων μεταξύ των δύο κρατών, το ΕΔΔΑ έχει ασχοληθεί πολλάκις στο παρελθόν με σχετικές υποθέσεις έκδοσης (βλ. αναλυτικά σκέψη 118 και την εκεί παρατιθέμενη νομολογία). Σημειωτέο ότι με βάση στοιχεία διεθνών εκθέσεων που επικαλείται το ΕΔΔΑ (σκέψη 12), οι συγκρούσεις των διαφορετικών εθνοτικών κοινοτήτων εντός του Κιργιστάν οδήγησαν τον Ιούνιο του 2010 σε σοβαρές κοινωνικές αναταραχές, με αποτέλεσμα εκατοντάδες νεκρούς, τραυματίες και καταστροφές περιουσιών.

Περαιτέρω, ο πρώτος προσφεύγων καταδικάστηκε ερήμην στο Κιργιστάν σε πρώτο βαθμό για υπεξαίρεση 18.500 ευρώ με την ιδιότητά του ως γενικού διαχειριστή ιδιωτικής επιχείρησης. Οι αρχές του Κιργιστάν, σε εφαρμογή της διεθνούς συνθήκης της Κοινοπολιτείας Ανεξάρτητων Κρατών του 1993 περί Δικαστικής Συνεργασίας σε αστικές, οικογενειακές και ποινικές υποθέσεις (Συνθήκη του Μινσκ), υπέβαλαν στις ρωσικές αρχές αίτημα έκδοσης του προσφευγόντος, διευκρινίζοντας ότι δεν πρόκειται για πολιτική δίωξη ή για δίωξη που έχει σκοπό την εξόντωση του λόγω της καταγωγής του. Παράλληλα κατά τη διεθνή πρακτική συμπεριέλαβαν στο αίτημά τους συνήθειες στις υποθέσεις έκδοσης διπλωματικές διαβεβαιώσεις (“assurances/Zusicherungen”), όπως ότι ο προσφεύγων δεν θα υποστεί στο Κιργιστάν βασανιστήρια,

απάνθρωπη ή εξευτελιστική μεταχείριση, θα έχει τη δυνατότητα να υπερασπιστεί τον εαυτό του και να έχει πρόσβαση σε δικηγόρο, καθώς και ότι θα υφίσταται η δυνατότητα Ρώσοι διπλωματικοί υπάλληλοι να μπορούν να επισκεφθούν τον προσφεύγοντα στο οικείο κατάστημα κράτησης στο Κιργιστάν. Παράλληλα, οι ρωσικές αρχές απέρριψαν αίτημα αναγνώρισης του προσφευγόντος ως πρόσφυγα λόγω δίωξης για εθνικούς λόγους. Το ίδιο αίτημα απορρίφθηκε και στην περίπτωση του δεύτερου προσφευγόντος.

Ο τελευταίος καταδικάστηκε επίσης ερήμην στο Κιργιστάν για μια σειρά από εγκληματικές πράξεις που τελέστηκαν, όμως, στις προαναφερθείσες αναταραχές του Ιουνίου του 2010 και είχαν όλες εθνοτικό κίνητρο, καθώς στρέφονταν κατά πολιτών με εθνοτική καταγωγή αυτή τη φορά από το Κιργιστάν (ενδεικτικά: ανθρωποκτονίες με ιδιαίτερη σκληρότητα ως μέλος εγκληματικής οργάνωσης, παραβιάσεις νομοθεσίας περί όπλων ως μέλος εγκληματικής οργάνωσης με σοβαρούς κινδύνους για το κοινωνικό σύνολο, φθορές ξένης ιδιοκτησίας κ.ά.). Το αίτημα έκδοσης στις ρωσικές αρχές περιελάμβανε και εν προκειμένω αντίστοιχες διαβεβαιώσεις με εκείνες του αιτήματος έκδοσης του πρώτου προσφευγόντος.

Όπως προαναφέρθηκε, το ΕΔΔΑ δεν ασχολήθηκε για πρώτη φορά με υποθέσεις έκδοσης που αφορούν τη συγκεκριμένη εθνοτική ομάδα. Εντούτοις, η απόφαση παρουσιάζει θεωρητικό και πρακτικό ενδιαφέρον γιατί το Δικαστήριο –σε ευρεία σύνθεση– αναπτύσσει μια σειρά από σκέψεις γενικότερης εφαρμογής σε υποθέσεις έκδοσης, και ειδικότερα στο πεδίο του ελέγχου του κινδύνου εξευτελιστικής μεταχείρισης για λόγους εθνοτικής καταγωγής στο εκζητούν κράτος. Στο πλαίσιο αυτό το ΕΔΔΑ ανέλυσε τη διαδικασία και το περιεχόμενο της λεγόμενης εκτίμησης του κινδύνου αυτού (“risk assessment”) στο πλαίσιο ελέγχου παραβίασης του άρθρου 3 ΕΣΔΑ.

Ως προς το αντικείμενο του ελέγχου αυτού, το Δικαστήριο εξετάζει τις προβλεπόμενες συνέπειες από τη μεταφορά στο εκζητούν κράτος, ενόψει αφενός μεν των γενικών συνθηκών που επικρατούν σε αυτό, αφετέρου δε των ειδικότερων περιστάσεων που αφορούν στο πρόσωπο του εκζητουμένου (σκέψη 95). Διαδικαστικά προηγείται ο έλεγχος της γενικότερης

κατάστασης στο εκζητούν κράτος και συγκεκριμένα η εξακρίβωση αν επικρατούν γενικώς συνθήκες βίας στη χώρα. Μόνο στην εξαιρετική -σύμφωνα με το Δικαστήριο- κατάσταση με βάση την οποία το γενικότερο κλίμα στη χώρα χαρακτηρίζεται από έντονη εμφάνιση βίαιων επεισοδίων, μπορεί να διαπιστωθεί παραβίαση του άρθρου 3 ΕΣΔΑ σε περίπτωση έκδοσης στη χώρα αυτή (σκέψεις 95-96).

Διαφορετική, ωστόσο είναι η διαδικασία της εκτίμησης του κινδύνου κατά τον έλεγχο των ειδικότερων περιστάσεων που αφορούν στη συστηματική δίωξη προσώπων που ανήκουν σε συγκεκριμένη εθνοτική ομάδα. Σε ό,τι αφορά στις ειδικότερες περιστάσεις αυτές, τα θιγόμενα πρόσωπα πρέπει να μην περιορίζονται σε γενικόλογες επικλήσεις για την κατάσταση στη χώρα έκδοσης, αλλά να επικαλούνται σαφή στοιχεία από τα οποία να προκύπτει συγκεκριμένη πρακτική δίωξης ή κίνδυνος δίωξης της εθνοτικής ομάδας που ανήκουν. Ακόμα όμως και αν προκύπτουν συγκεκριμένοι λόγοι που κατατείνουν στο ότι υπάρχει πράγματι βάσιμος κίνδυνος απάνθρωπης ή εξευτελιστικής μεταχείρισης στο εκζητούν κράτος λόγω της συγκεκριμένης εθνοτικής καταγωγής, θα πρέπει να εξετάζονται και οι λεγόμενες διπλωματικές διαβεβαιώσεις του εκζητούμενου κράτους ότι δεν θα μεταχειριστεί το εκζητούμενο πρόσωπο με τρόπο που αντίκειται στην ΕΣΔΑ (σκέψεις 99-101). Ο βαθμός αξιοπιστίας και αποτελεσματικότητας των σχετικών διαβεβαιώσεων υπόκειται πάντως σε περιπτωσιολογικό έλεγχο κατά το Δικαστήριο.

Σε σχέση με τη γενικότερη αποτελεσματικότητα του ελέγχου του κινδύνου, το Δικαστήριο αναφέρει μεν ότι οι εθνικές αρχές του εκζητούμενου κράτους είναι σε καλύτερη θέση να κρίνουν τη βασιμότητα των ισχυρισμών των θιγόμενων προσώπων για τη γενικότερη κατάσταση στο εκζητούμενο κράτος, κρίση ωστόσο που υπόκειται στον δικαιοδοτικό έλεγχο του ΕΔΔΑ. Η εκτίμηση του κινδύνου, ως προς τη φύση της, αποτελεί αξιολόγηση πραγματικών περιστατικών ("factual assessment"· βλ. σκέψεις 107-108) και από την πλευρά του Στρασβούργου, αφού το Δικαστήριο εξετάζει όλα τα γεγονότα που είναι γνωστά στο εκζητούμενο κράτος. Η τελευταία θέση επιβεβαιώνεται και από το ότι ο έλεγχος μπορεί να αφορά χρονικά και

σε γεγονότα που είναι ή θα έπρεπε να είναι γνωστά στο εκζητούμενο κράτος κατά τον χρόνο που οι αρχές θα οδηγήσουν το θιγόμενο πρόσωπο εκτός χώρας. Το Δικαστήριο κάνει εν προκειμένο λόγο για πλήρη ex nunc αξιολόγηση πραγματικών περιστατικών, συμπεριλαμβανομένων γεγονότων που έγιναν γνωστά ακόμα και μετά την απόφαση των εθνικών δικαστηρίων περί έκδοσης, εφόσον το εκζητούμενο πρόσωπο βρίσκεται ακόμα στο εκζητούμενο κράτος (βλ. σκέψεις 105-107).

Στην πράξη ο χρόνος που μεσολαβεί από τη θετική κρίση για την έκδοση μέχρι την παράδοση στις αλλοδαπές αρχές δεν είναι οπωσδήποτε σύντομος. Η ανωτέρω κρίση του ΕΔΔΑ συν τοις άλλοις δίνει και τη δυνατότητα ευελιξίας κατά την εκτίμηση του κινδύνου, αφού η κατάσταση που επικρατεί στο εκζητούν κράτος δεν είναι απαραίτητα στάσιμη αλλά δυναμικά εξελισσόμενη, είτε επί τα βελτίω είτε επί τα χείρω, ως προς τον κίνδυνο κακομεταχείρισης των εκζητούμενων προσώπων (βλ. σκέψη 108).

Πέρα από την αξιολόγηση των πραγματικών περιστατικών, διαδικαστικά σημαντικό σημείο αποτελεί η κατανομή του βάρους απόδειξής τους ("burden of proof"). Στην πραγματικότητα πρόκειται για βάρος επίκλησης πραγματικών περιστατικών που υποστηρίζουν τον ισχυρισμό περί κινδύνου απάνθρωπης ή εξευτελιστικής μεταχείρισης, το οποίο σύμφωνα με το Δικαστήριο και την πάγια νομολογία του βαρύνει κατ' αρχήν τα θιγόμενα πρόσωπα (σκέψεις 108 επ., 136). Επειδή, όμως, σε υποθέσεις συστηματικής δίωξης συγκεκριμένης εθνοτικής ομάδας οι αρχές του εκζητούμενου κράτους είναι σε θέση να έχουν εικόνα από μόνες τους για τη γενικότερη κατάσταση στο κράτος έκδοσης, το ΕΔΔΑ επιβάλλει στα κράτη μέλη έναν αυτεπάγγελτο έλεγχο της γενικότερης κατάστασης στο εκζητούμενο κράτος, σε περιπτώσεις που οι πληροφορίες για την κατάσταση αυτή είναι εύκολα και από πληθώρα πηγών διαθέσιμες στο εκζητούμενο κράτος (σκέψεις 111-112). Τέτοιες πηγές αποτελούν συνήθως εκθέσεις διεθνών οργανισμών (π.χ. ΟΗΕ, ΕΕ), οργανώσεων προστασίας ανθρωπίνων δικαιωμάτων ή γενικότερα ΜΚΟ που δραστηριοποιούνται στο σχετικό πεδίο (π.χ. Διεθνής Αμνηστία, Human Rights Watch). Σε μια οίκοθεν συλλογή ("proprio motu") τέτοιων εκ-

θέσεων εν προκειμένω προβαίνει βέβαια και το ίδιο Δικαστήριο, κατά πάγια νομολογία του.

Ως προς την εφαρμογή των παραπάνω κριτηρίων στη συγκεκριμένη υπόθεση, το ΕΔΔΑ σε σχέση με τη γενικότερη κατάσταση στο Κιργιστάν και τις εθνοτικές συγκρούσεις αξιοποιώντας περιοδικές εκθέσεις της Επιτροπής Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων του ΟΗΕ (σκέψεις 56-57), της Ευρωπαϊκής Ένωσης (σκέψη 58), ΜΚΟ (σκέψεις 59-61) και εθνικών και περιφερειακών οργανώσεων προστασίας ανθρωπίνων δικαιωμάτων (σκέψεις 62-63), κατέληξε με την *ex nunc* εκτίμηση του κινδύνου, σε αντίθεση με παλαιότερες αντίστοιχες κρίσεις του, ότι ενδεχόμενη έκδοση στο Κιργιστάν δεν είναι ασύμβατη με το άρθρο 3 ΕΣΔΑ. Με βάση τις διαθέσιμες πηγές που έλαβε υπόψην του το Δικαστήριο, η κατάσταση στο Κιργιστάν, παρότι παραμένει προβληματική, δεν δικαιολογεί την αποδοχή του ισχυρισμού περί γενικότερης συστηματικής δίωξης προσώπων με εθνοτική καταγωγή από το Ουζμπεκιστάν (σκέψη 132), και άρα την ανάγκη καθολικής απαγόρευσης εκδόσεων στο Κιργιστάν. Σε ό,τι αφορά στις ειδικότερες περιστάσεις ως προς τη δίωξη συγκεκριμένα των δύο προσφευγόντων, κανένας από τους δύο, σύμφωνα με το ΕΔΔΑ, δεν προσκόμισε στοιχεία ικανά να στοιχειοθετήσουν τη βασιμότητα του ισχυρισμού περί δίωξης λόγω εθνοτικής καταγωγής (σκέψεις 134-135), με αποτέλεσμα την απόρριψη των προσφυγών. Τα ρωσικά δικαστήρια από την πλευρά τους εξέτασαν προσεκτικά, σύμφωνα με το Δικαστήριο, την ύπαρξη κινδύνου κακομεταχείρισης των προσφευγόντων στο εκζητούμενο κράτος, σε συμφωνία με το άρθρο 3 ΕΣΔΑ.

Το ΕΔΔΑ, επιβεβαιώνοντας και εμπλουτίζοντας τη νομολογία του σχετικά με την εκτίμηση κινδύνου, αναδεικνύει τη σημασία της προσφυγής στο Στρασβούργο σε σχετικές υποθέσεις έκδοσης, αφού με βάση τον *ex nunc* έλεγχο πραγματικά περιστατικά ακόμα και μετά τις σχετικές δικαστικές κρίσεις στο εκζητούμενο κράτος είναι δυνατόν να οδηγήσουν σε άρνηση της έκδοσης. Από την άλλη πλευρά, η πραγματική κρίση στην οποία υποβάλλονται τα γεγονότα αυτά δεν συνοδεύεται από συγκεκριμένες ερμηνευτικές κατευθύνσεις από το Δικαστήριο με αποτέλεσμα η τελική εκτίμηση του κινδύνου να μην είναι διαγνώσιμη και προβλέψιμη

μη με προδιατυπωμένα κριτήρια. Η διαπίστωση αυτή έχει μεγάλη σημασία ιδίως σε περιπτώσεις όπως του δεύτερου προσφεύγοντος, όπου η αποδιδόμενη πράξη σχετίζεται άμεσα με εθνοτικές συγκρούσεις στο εκζητούν κράτος, περίπτωση η οποία δεν αρκεί μεν από μόνη της για να στοιχειοθετήσει τον κίνδυνο δίωξης για εθνοτικούς λόγους (σκέψη 135), δικαιολογεί όμως την ανάγκη τα εθνικά δικαστήρια αλλά και το ίδιο το ΕΔΔΑ να διατηρούν πιο επιφυλακτική στάση ως προς την αντιμετώπιση του προσφεύγοντος στο εκζητούμενο κράτος, σε συμφωνία με το άρθρο 3 ΕΣΔΑ (βλ. σε αυτήν την κατεύθυνση τη μειοψηφία στην από 19.11.2019 απόφαση του τμήματος, Τ.Κ. και S.R. κατά Ρωσίας, αριθμ. αίτ. 28492/15 και 49975/15, από τη δικαστή Keller, σκέψεις 12-16).

Τέλος, η μετακύλιση του βάρους επίκλησης στους προσφεύγοντες των κρίσιμων γεγονότων στη χώρα τους φαίνεται εκ πρώτης όψεως πειστική για πρακτικούς λόγους, ούτε όμως αυτή συνοδεύεται από αναφορές σε συγκεκριμένους ισχυρισμούς ή άλλα σημεία που είναι αναγκαία ώστε να κριθεί βάσιμος ένας ισχυρισμός περί δίωξης λόγω εθνοτικής καταγωγής. Η κατάσταση είναι δε ακόμα πιο περίπλοκη όταν το αποδεικτικό υλικό που τίθεται ενώπιον του Δικαστηρίου αποτελείται από αντιφατικούς ισχυρισμούς (βλ. ήδη τη μειοψηφία στην από 19.11.2019 απόφαση του τμήματος, Τ.Κ. και S.R. κατά Ρωσίας, αριθμ. αίτ. 28492/15 και 49975/15, από τη δικαστή Elósegui, σκέψεις 10-12, κατά την οποία πάντως το ΕΔΔΑ δεν αποτελεί τέταρτο βαθμό δικαιοδοσίας).

6. Ένδικα μέσα

Προϋποθέσεις άσκησης ενδίκου μέσου και δικαίωμα πρόσβασης στη δικαιοσύνη – Απόρριψη ενδίκου μέσου για τον λόγο ότι δεν πιστοποιείται η δυνατότητα παράστασης του συνηγόρου υπεράσπισης ενώπιον του συγκεκριμένου δικαστηρίου – Δυσανάλογη η απόρριψη του ενδίκου μέσου – Παραβίαση άρθρου 6 παρ. 1 ΕΣΔΑ (ΕΔΔΑ, απόφ. της 21.9.2021, Willems et Gorjon κατά Βελγίου, αριθμ. αίτ. 74209/16 κ.ά.)

Στην υπόθεση αυτή, το εθνικό Ακυρωτικό Δικαστήριο έκρινε απαράδεκτες τις αιτήσεις αναίρεσης που άσκη-

σαν οι προσφεύγοντες κατά αποφάσεως Εφετείου, με την οποία είχαν κριθεί ένοχοι για διάφορα ποινικά αδικήματα. Η κρίση του Ακυρωτικού θεμελιώθηκε στο γεγονός ότι από τα έγγραφα που οι προσφεύγοντες κατέθεσαν ενώπιόν του δεν προέκυπτε ότι ο συνήγορός τους είχε τη δυνατότητα εκπροσώπησής τους ενώπιον του δικαστηρίου αυτού, όπως απαιτείτο από τον Κώδικα Ποινικής Δικονομίας, καίτοι αυτός διέθετε κατά τον κρίσιμο χρόνο τη σχετική πιστοποίηση.

Το ΕΔΔΑ έκρινε ότι η απόρριψη της αναίρεσης ως απαράδεκτης εξαιτίας της ως άνω παράλειψης είναι δυσανάλογη προς τον επιδιωκόμενο σκοπό της τήρησης των διαδικαστικών προϋποθέσεων στο πλαίσιο της ακυρωτικής διαδικασίας, δεδομένου ότι ο διαδικτυακός τόπος του Ακυρωτικού Δικαστηρίου εξηγούσε ότι ο κατάλογος των δικηγόρων που κατέχουν τη σχετική πιστοποίηση μπορούσε να αναζητηθεί στους αντίστοιχους διαδικτυακούς τόπους των δικηγορικών συλλόγων και παρέθετε άμεσο ηλεκτρονικό σύνδεσμο. Επομένως, ήταν ευχερής η σχετική διαπίστωση, ακόμη και αν η συνδρομή της συγκεκριμένης διαδικαστικής προϋπόθεσης δεν προέκυπτε ευθέως από το φάκελο της δικογραφίας.

Έτσι, το ΕΔΔΑ έκρινε ότι το Ακυρωτικό επέδειξε υπερβολικό φορμαλισμό σε σχέση με την αξιολόγηση των διαδικαστικών προϋποθέσεων για την κατάφαση του παραδεκτού της υποβληθείσας αίτησης αναίρεσης.

Επανάληψη της διαδικασίας κατόπιν αποφάσεως του ΕΔΔΑ – Διαστρέβλωση του περιεχομένου απόφασης του ΕΔΔΑ από εθνικό δικαστήριο – Παραβίαση άρθρου 6 παρ. 1 ΕΣΔΑ (ΕΔΔΑ, απόφ. της 26.10.2021, Serrano Contreras v. 2 κατά Ισπανίας, αριθμ. αίτ. 2236/19)

Ο προσφεύγων είχε κριθεί αθώος από το Επαρχιακό Δικαστήριο της Κόρδοβα για τα αδικήματα της απάτης, της πλαστογραφίας επίσημων εγγράφων και της πλαστογραφίας εμπορικών εγγράφων. Κατόπιν αναιρέσεως των εναγόντων, το ισπανικό Ακυρωτικό Δικαστήριο έκρινε τον προσφεύγοντα ένοχο για τα ως άνω αδικήματα και τον καταδίκασε σε φυλάκιση τεσσάρων ετών, χωρίς να έχει προηγηθεί ακρόασή του. Κατόπιν σχετικής προσφυγής, το ΕΔΔΑ διαπίστωσε

παραβίαση του άρθρου 6 παρ. 1 ΕΣΔΑ σε σχέση με τη δικαιοσύνη και τη διάρκεια της διαδικασίας.

Με βάση την ως άνω απόφαση του ΕΔΔΑ, ο προσφεύγων κατέθεσε αίτηση επανάληψης της διαδικασίας ενώπιον του εθνικού Ακυρωτικού Δικαστηρίου, με την οποία ζητούσε την αναίρεση της εις βάρος του καταδικαστικής απόφασης. Το ισπανικό Ακυρωτικό έκανε εν μέρει δεκτή την αίτηση αναίρεσης, όσον αφορά το αδίκημα της πλαστογραφίας δημόσιων εγγράφων. Απέρριψε, όμως, την αίτηση αναίρεσης σε σχέση με τα αδικήματα της απάτης και της πλαστογραφίας εμπορικών εγγράφων και, τελικώς, δεν μείωσε την τετραετή ποινή φυλάκισης που τού είχε προηγουμένως επιβληθεί. Έτσι, ο προσφεύγων κατέφυγε εκ νέου στο ΕΔΔΑ, υποστηρίζοντας ότι επήλθε και πάλι παραβίαση του άρθρου 6 παρ. 1 ΕΣΔΑ, διότι το εθνικό Ακυρωτικό στο πλαίσιο της αίτησης του προσφεύγοντος για επανάληψη της διαδικασίας δεν συμμορφώθηκε με τα πορίσματα της προηγούμενης απόφασης του ΕΔΔΑ.

Σύμφωνα με το ΕΔΔΑ, τα κράτη δεσμεύονται από τις αποφάσεις του, αλλά παραμένουν ελεύθερα να επιλέξουν τα μέσα που θα χρησιμοποιήσουν για να συμμορφωθούν με αυτές. Ο στόχος είναι να τεθεί ο προσφεύγων, στο μέτρο του δυνατού, στη θέση στην οποία θα βρισκόταν αν δεν είχαν αγνοηθεί οι απαιτήσεις της ΕΣΔΑ. Η επανέναρξη της εγχώριας ποινικής διαδικασίας, αν και δεν είναι απαραίτητη, συνιστά εντούτοις τον πλέον ενδεδειγμένο τρόπο για να τερματιστεί η διαπιστωθείσα παραβίαση και να αποκατασταθούν οι συνέπειές της. Αντιθέτως, η αυθαίρετη αξιολόγηση των πορισμάτων του ΕΔΔΑ από τα εθνικά δικαστήρια καθιστά αδύνατη την εκ νέου εξέταση της ποινικής υπόθεσης υπό το πρίσμα των διαπιστώσεων του Δικαστηρίου.

Εν προκειμένω, το ΕΔΔΑ ασχολήθηκε με την ερμηνεία που έδωσε το ισπανικό Ακυρωτικό στην προηγούμενη απόφασή του, με την οποία διαπιστώθηκε παραβίαση του δίκαιου χαρακτήρα της διαδικασίας και η οποία αποτέλεσε την αιτία για την υποβολή αίτησης προς επανάληψη της διαδικασίας από τον προσφεύγοντα. Το ΕΔΔΑ έκρινε ως αυθαίρετη την κρίση του ισπανικού Ακυρωτικού, σύμφωνα με την οποία η ήδη διαπιστωθείσα παραβίαση του άρθρου 6 παρ. 1 ΕΣΔΑ δεν αφορούσε όλα τα αδικήματα που συνεκδικάστηκαν

στο πλαίσιο της αυτής ποινικής διαδικασίας και για τα οποία ο προσφεύγων καταδικάστηκε, αλλά μόνον την καταδίκη για την πλαστογραφία επίσημων εγγράφων. Το ΕΔΔΑ, ωστόσο, στην προηγηθείσα απόφασή του δεν έκανε καμία διάκριση, έτσι ώστε να μπορεί να συναχθεί το συμπέρασμα ότι η παραβίαση του δικαιώματος σε δίκαιη δίκη αφορούσε ορισμένες μόνο καταδίκες και όχι τις υπόλοιπες. Συνεπώς, η ερμηνεία του ισπανικού Ακυρωτικού ήρθε σε αντίθεση με τις διαπιστώσεις του ΕΔΔΑ στην προηγούμενη απόφασή του στο πλαίσιο της αυτής ποινικής υπόθεσης του προσφεύγοντος, υπερβαίνοντας έτσι το περιθώριο εκτίμησης των εθνικών αρχών και διαστρεβλώνοντας τα προηγούμενα συμπεράσματα του ΕΔΔΑ. Ως εκ τούτου, η προσβαλλόμενη διαδικασία δεν πληρούσε την απαίτηση της δίκαιης δίκης σύμφωνα με το άρθρο 6 παρ. 1 ΕΣΔΑ.

Γ. Σωφρονιστικό Δίκαιο – Φυλακές

Συνθήκες κράτησης σε αστυνομικά τμήματα – Αποτελεσματικό ένδικο βοήθημα (ΕΔΔΑ, απόφ. της 10.2.2022, Τούσιος κατά Ελλάδος, αριθμ. αιτ. 36296/19)

Στην Τούσιος κατά Ελλάδος το ΕΔΔΑ ασχολήθηκε εκ νέου με το ζήτημα των συνθηκών κράτησης στην Ελλάδα. Εν προκειμένω, ο προσφεύγων μεταφέρθηκε ως συλληφθείς στη Διεύθυνση Ασφαλείας Θεσσαλονίκης, όπου έμεινε για διάστημα δεκαπέντε ημερών. Στο διάστημα αυτό μοιραζόταν το κελί με άλλους 10 έως 15 κρατούμενους, εκ των οποίων ορισμένοι έπασχαν από ηπατίτιδα, υπό κακές συνθήκες υγιεινής, χωρίς επαρκή φωτισμό και με ελάχιστα κρεβάτια.

Το Δικαστήριο έκρινε ότι η κράτηση σε αστυνομικά τμήματα επιτρέπεται μόνο για σύντομο χρονικό διάστημα (σκέψη 16). Ειδικότερα επεσήμανε ότι οι συνθήκες κράτησης στη Διεύθυνση Ασφαλείας Θεσσαλονίκης έχουν στο παρελθόν χαρακτηριστεί ως εξαιρετικά κακές από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή για την Πρόληψη των Βασανιστηρίων και της Απάνθρωπης ή Εξευτελιστικής Μεταχείρισης ή Τιμωρίας. Εν συνεχεία, το ΕΔΔΑ, παραπέμποντας στις προηγούμενες αποφάσεις του κατά της Ελλάδος αναφορικά με τις συνθήκες κράτησης σε αστυνομικά τμήματα, έκρινε

ομόφωνα ότι η επίδικη μεταχείριση του προσφεύγοντος υπερέβαινε το όριο που τίθεται από το άρθρο 3 ΕΣΔΑ.

Ακολούθως, το ΕΔΔΑ ασχολήθηκε με το ζήτημα της ύπαρξης αποτελεσματικού ενδίκου βοηθήματος αναφορικά με τις συνθήκες κράτησης. Επ' αυτού απεφάνθη ότι με το άρθρο 105 ΕισΝΑΚ δεν θεσπίζεται πραγματικό και αποτελεσματικό ένδικο βοήθημα, με το οποίο ο προσφεύγων θα μπορούσε να παραπονεθεί για τις συνθήκες της κράτησής του (βλ. σκέψη 35 και ΕΔΔΑ, απόφ. της 17.10.2013, Ασλάνης κατά Ελλάδος, αριθ. αιτ. 36401/10, σκέψεις 29-33). Με αυτό το σκεπτικό το Δικαστήριο κατέληξε ομόφωνα στο συμπέρασμα ότι παραβιάζεται και το άρθρο 13 ΕΣΔΑ.

Συνθήκες κράτησης (αγροτικές φυλακές Κασσάνδρας Χαλκιδικής) – Έλλειψη αποτελεσματικού ενδίκου βοηθήματος στο εθνικό δίκαιο για την έλλειψη αξιοπρεπών συνθηκών κράτησης – Αναποτελεσματικότητα αγωγής αστικής ευθύνης του Δημοσίου (άρθρο 105 ΕισΝΑΚ) – Καταδίκη Ελλάδας για παραβίαση του άρθρου 13 σε συνδυασμό με το άρθρο 3 ΕΣΔΑ (ΕΔΔΑ, απόφ. της 19.5.2022, Ζωγράφος κ.ά. κατά Ελλάδας, αριθμ. προσφ. 29744/13)

Το ΕΔΔΑ αναδεικνύει για άλλη μια φορά την ανάγκη νομοθετικής πρόνοιας από πλευράς της Ελληνικής Δημοκρατίας για τη δικαστική διεκδίκηση αξιοπρεπών συνθηκών κράτησης στις ελληνικές φυλακές και την πρόβλεψη αντίστοιχου αποτελεσματικού ενδίκου βοηθήματος για τους κρατούμενους. Αφορμή αποτέλεσε σχετική προσφυγή για τη συμβατότητα των συνθηκών κράτησης στις αγροτικές φυλακές της Κασσάνδρας Χαλκιδικής με το άρθρο 3 ΕΣΔΑ (απαγόρευση βασανιστηρίων, απάνθρωπης και εξευτελιστικής μεταχείρισης), και το κατά πόσο οι προσφεύγοντες είχαν στη διάθεσή τους με βάση το ελληνικό δίκαιο κάποιο σχετικό αποτελεσματικό ένδικο βοήθημα κατ' άρθρο 13 ΕΣΔΑ για την προστασία τους (δικαίωμα αποτελεσματικής προσφυγής). Παρά το γεγονός ότι οι συνθήκες κράτησης στις εν λόγω φυλακές κρίθηκαν εν προκειμένω ότι δεν αντίκεινται στο άρθρο 3 ΕΣΔΑ (βλ. ιδίως σκέψεις 117-119, 121-122, 124-125), η σχετική καταδίκη της Ελλάδας (άρθρο 13 σε συνδυασμό με άρθρο 3 ΕΣΔΑ) και οι επιδικασθείσες αποζημιώσεις

επιβεβαίωσαν την πάγια νομολογία του Δικαστηρίου περί ανεπάρκειας του ελληνικού θεσμικού πλαισίου να παράσχει στους κρατούμενους ένα αποτελεσματικό ένδικο βοήθημα για τη δικαστική διεκδίκηση αξιοπρεπών συνθηκών κράτησης.

Ένα τέτοιο βοήθημα, όπως είναι κατά την ελληνική δικαστηριακή πρακτική η αγωγή του άρθρου 105 ΕισΝΑΚ (αστική ευθύνη του Δημοσίου), για όσους κρατούμενους δεν έχουν απολυθεί δεν πληροί τις προϋποθέσεις του άρθρου 13 ΕΣΔΑ. Κατά τις κρίσιμες σκέψεις του Δικαστηρίου, η εν λόγω δικαστική διεκδίκηση αφενός μεν προϋποθέτει την απόδειξη από την πλευρά των εναγόντων-θιγόμενων προσώπων παράλειψης λήψης αντίστοιχων μέτρων στη φυλακή από πλευράς των κρατικών οργάνων· αφετέρου δε είναι αποτελεσματική μόνο όταν κινείται μετά την απόλυση του κρατουμένου από τη φυλακή, διότι δεν διαθέτει τον αναγκαίο προληπτικό χαρακτήρα κατά τη σχετική νομολογία επί του άρθρου 13 ΕΣΔΑ (βλ. σκέψεις 74, 140 και την παρατιθέμενη νομολογία του ΕΔΔΑ επί ελληνικών υποθέσεων: απόφ. της 28.1.2016, Κωνσταντινόπουλος κ.ά. κατά Ελλάδας, αριθμ. αίτ. 69781/13, σκέψεις 33, 39· απόφ. της 28.1.2016, Πατρίκης κ.ά. κατά Ελλάδας, αριθμ. αίτ. 50622/13, σκέψεις 30, 37· απόφ. της 25.2.2016, Adiele κ.ά. κατά Ελλάδας, αριθμ. αίτ. 29769/13, σκέψεις 28, 34-35, · απόφ. της 25.2.2016, Παπαδάκης κ.ά. κατά Ελλάδας, αριθμ. προσφ. 34083/13, σκέψεις 38, 50-51· απόφ. της 30.6.2016, Καγιά κ.ά. κατά Ελλάδας, αριθμ. προσφ. 26442/15, σκέψη 37· απόφ. της 17.5.2018, Πιλάλης κ.ά. κατά Ελλάδας, αριθμ. προσφ. 5574/16, σκέψη 44). Με βάση τη νομολογία αυτή, απαιτείται ένας αποτελεσματικός μηχανισμός που να εξασφαλίζει τη διακοπή της απάνθρωπης και εξευτελιστικής μεταχείρισης των κρατουμένων.

Η δικαστική επιδίωξη της βελτίωσης των συνθηκών κράτησης είναι αναγκαία και δεν στερείται αντικειμένου κατά βάση όσο διαρκεί η κράτηση, οποιαδήποτε δε έστω και εκ των υστέρων αποζημίωση από το Δημόσιο δεν μπορεί να επιτελέσει ικανοποιητικό αντιστάθμισμα. Αντιθέτως, η αγωγή αποζημίωσης για όσους κρατούμενους δεν έχουν ακόμα απολυθεί έχει σύμφωνα με το ΕΔΔΑ συμπληρωματικό χαρακτήρα σε σχέση με προληπτικά ένδικα βοηθήματα που διακόπτουν

τις ασύμβατες με το άρθρο 3 ΕΣΔΑ απάνθρωπες και εξευτελιστικές συνθήκες κράτησης (ΕΔΔΑ, απόφ. της 10.1.2012, Ananyev κ.ά. κατά Ρωσίας, αριθμ. προσφ. 42525/07 και 60800/08, σκέψεις 97-98).

Πειθαρχικές ποινές σε κρατούμενο λόγω αρνήσεώς του να υποβληθεί σε σωματική έρευνα με πρωκτικό έλεγχο – Παραβίαση άρθρου 8 ΕΣΔΑ (ΕΛΛΑ, απόφ. της 7.10.2021, Συριανός κατά Ελλάδας, αριθμ. αίτ. 49529/12)

Η υπόθεση αφορά τις πειθαρχικές ποινές οι οποίες επιβλήθηκαν στον προσφεύγοντα, διότι αρνήθηκε να υποβληθεί σε σωματικό έλεγχο (έλεγχο πρωκτού) στις φυλακές της Νιγρίτας, όπου αυτός παρέμενε κατά τη διάρκεια της προσωρινής του κράτησης.

Η υπόθεση δεν αφορά, επομένως, per se τις σωματικές έρευνες, αλλά την πειθαρχική ποινή (μεταγωγή σε άλλο σωφρονιστικό κατάστημα) η οποία επιβλήθηκε στον προσφεύγοντα, διότι αρνήθηκε να υποβληθεί σε μια τέτοια έρευνα και συνιστά άνευ αμφιβολίας παρέμβαση στο δικαίωμά του στην ιδιωτική ζωή κατ' άρθρον 8 παρ. 1 ΕΣΔΑ. Το ΕΔΔΑ κλήθηκε να κρίνει αν συνέτρεχαν οι προϋποθέσεις του άρθρου 8 παρ. 2 ΕΣΔΑ για τη στοιχειοθέτηση μιας σύμφωνης με την ΕΣΔΑ παρέμβασης στην ιδιωτική ζωή του προσφεύγοντος. Η διεξαγωγή σωματικής έρευνας στην υπό κρίση περίπτωση, όπως και η επιβληθείσα πειθαρχική ποινή, προβλεπόταν στον νόμο και η παρέμβαση στην ιδιωτική ζωή του προσφεύγοντος απέβλεπε σε έναν θεμιτό σκοπό, ήτοι στην πρόληψη ποινικών αδικημάτων. Ωστόσο, απασχόλησε το ΕΔΔΑ το ερώτημα αν η επίδικη σωματική έρευνα τελούσε σε αναλογία προς τον επιδιωκόμενο θεμιτό σκοπό.

Το ΕΔΔΑ έχει κρίνει ότι οι ενδεδειγμένες σωματικές έρευνες αποδεικνύονται μερικές φορές αναγκαίες για την εξασφάλιση της ασφάλειας σε μια φυλακή, για την προστασία της τάξης ή για την πρόληψη ποινικών αδικημάτων (σκέψη 79). Ωστόσο, οι σωματικές έρευνες οφείλουν, εκτός από αναγκαίες για την επίτευξη ενός από τους πιο πάνω αναφερόμενους στόχους, να διεξάγονται με κατάλληλο τρόπο, έτσι ώστε ο βαθμός του πόνου ή της ταπείνωσης που υφίστανται οι κρατούμενοι να μην υπερβαίνει εκείνον που προκαλείται αναπόφευκτα από αυτή τη μορφή θεμιτής μεταχείρι-

σης (σκέψη 80). Διαφορετικά, αυτές παραβιάζουν το άρθρο 3 ΕΣΔΑ. Όσο δε μεγαλύτερη είναι η επέμβαση στην ιδιωτικότητα του κρατούμενου ο οποίος υφίσταται τη σωματική έρευνα (αφαίρεση ρούχων ενώπιον τρίτων και υποχρέωση να λάβει ντροπιαστικές στάσεις), τόσο μεγαλύτερη είναι η επαγρύπνηση που επιβάλλεται (σκέψη 81).

Ο προσφεύγων μετήχθη από τη φυλακή της Νιγρίτας στο Πλημμελειοδικείο Θεσσαλονίκης, προκειμένου να παραστεί στη συζήτηση της ποινικής υπόθεσης που τον αφορούσε. Μετά την αναβολή της υπόθεσης, ο προσφεύγων μετήχθη εκ νέου στη φυλακή της Νιγρίτας. Η μεταγωγή του πραγματοποιήθηκε χωρίς άλλους κρατούμενους μέσα στο όχημα και διήρκεσε συνολικά πέντε περίπου ώρες, χρονικό διάστημα κατά το οποίο ο προσφεύγων ήρθε σε επαφή μόνο με τους φύλακές του και με σωφρονιστικούς υπαλλήλους. Κατά την επιστροφή του στη φυλακή, τού ζητήθηκε να αφαιρέσει τα ρούχα του και να σκύψει μπροστά. Ωστόσο, ο προσφεύγων αρνήθηκε. Δεδομένου ότι ο τελευταίος δεν είχε καταδικαστεί κατά το παρελθόν για αδίκημα σχετικό με την εμπορία ναρκωτικών, οι αρχές δεν είχαν στη διάθεσή τους οποιαδήποτε συγκεκριμένη, ή ακόμη και αόριστη, ένδειξη, η οποία δημιουργούσε υπόνοιες ότι ο προσφεύγων μετέφερε ναρκωτικά κρυμμένα μέσα στον πρωκτό του.

Η εξαιτίας της άρνησής του επιβληθείσα πειθαρχική ποινή (μεταγωγή σε άλλο κατάστημα κράτησης) ήταν βαριά και μπορούσε να έχει σοβαρές συνέπειες για έναν κρατούμενο που παραμένει ήδη καιρό σε ένα σωφρονιστικό κατάστημα, όπως και η τοποθέτησή του σε «θάλαμο υποδοχής» μετά την άρνησή του να υποβληθεί σε σωματικό έλεγχο, καίτοι το τελευταίο μέτρο δεν του επιβλήθηκε στο πλαίσιο κάποιας πειθαρχικής διαδικασίας.

Βάσει των ανωτέρω, το ΕΔΔΑ αποφάσισε ότι η πειθαρχική ποινή σε βάρος του προσφεύγοντος δεν τελούσε σε αναλογία προς τον επιδιωκόμενο θεμιτό σκοπό της πρόληψης ποινικών αδικημάτων και επομένως δεν ικανοποιούσε μια επιτακτική κοινωνική ανάγκη, ούτε ήταν αναγκαία σε μια δημοκρατική κοινωνία, ώστε να συντρέχουν οι προϋποθέσεις του άρθρου 8 παρ. 2 ΕΣΔΑ. Διαπίστωσε, δηλαδή, ότι υπήρξε παραβίαση του άρθρου 8 ΕΣΔΑ.

Αντιμετώπιση καταδικασθέντος είκοσι χρόνια μετά την καταδίκη και δεκαεπτά έτη μετά την απόλυσή του – Δυνατότητα του κράτους να απαγορεύσει τη δημοσίευση σε εφημερίδα φωτογραφίας προσώπου καταδικασθέντος για επιβουλή της συνταγματικής τάξης της Αυστρίας με την περιγραφή «καταδικασθείς νεοναζί» – Ελευθερία του Τύπου και θέματα γενικού ενδιαφέροντος, όπως οι επικείμενες προεδρικές εκλογές – Μη παραβίαση του άρθρου 10 ΕΣΔΑ από την επιβολή της ως άνω απαγόρευσης, η οποία ήταν αναγκαία για την προστασία της ιδιωτικής ζωής του ως άνω προσώπου (άρθρο 8 ΕΣΔΑ) (ΕΔΔΑ, απόφ. της 26.4.2022, Mediengruppe Österreich GmbH κατά Αυστρίας, αριθμ. αι. 37713/18, με μειοψηφία)

Στην απόφαση Mediengruppe Österreich GmbH κατά Αυστρίας το ΕΔΔΑ προέβη σε μια στάθμιση μεταξύ της ελευθερίας του Τύπου εντός μιας δημοκρατικής κοινωνίας και του δικαιώματος σεβασμού της ιδιωτικής ζωής προσώπου που κατά το παρελθόν καταδικάστηκε για επιβουλή της συνταγματικής τάξης της Αυστρίας βάσει του νόμου περί εθνικοσοσιαλιστικής απαγορεύσεως (Verbotsgesetz), εξέτισε την επιβληθείσα σε αυτό ποινή και απολύθηκε. Το Δικαστήριο προέβη στη στάθμιση αυτή, προκειμένου να αποφανθεί για το αν η απαγόρευση δημοσίευσης φωτογραφιών του εν λόγω προσώπου συνοδευόμενων με τον χαρακτηρισμό «καταδικασθείς νεοναζί» συνιστά αναγκαία κατ' άρθρον 10 παρ. 2 ΕΣΔΑ παρέμβαση στην ελευθερία του Τύπου.

Δεδομένου ότι επί θεμάτων δημοσίου ενδιαφέροντος, όπως κατ' εξοχήν η πολιτική, ο μεν Τύπος βαρύνεται με την υποχρέωση να καταστήσει γνωστές στο κοινό πληροφορίες και ιδέες, το δε κοινό έχει δικαίωμα να γίνει αποδέκτης αυτών, το πεδίο εφαρμογής του άρθρου 10 παρ. 2 ΕΣΔΑ είναι εξαιρετικά περιορισμένο (σκέψη 47). Ζήτημα, ωστόσο, περιορισμού της ελευθερίας του Τύπου προκύπτει εφόσον αυτός είναι ο μόνος αναγκαίος τρόπος, ώστε το κράτος να ανταποκριθεί στην απορρέουσα από το άρθρο 8 ΕΣΔΑ θετική υποχρέωσή του προς λήψη μέτρων για την προστασία της ιδιωτικής ζωής του ατόμου (σκέψεις 48 επ.). Στο πλαίσιο αυτό το ΕΔΔΑ έχει διατυπώσει επανειλημμένως (βλ. ΕΔΔΑ, απόφ. της 7.2.2012, von Hannover

κατά Γερμανίας [No. 2] [τμήμα ευρείας συνθέσεως], αριθμ. αιτ. 40660/08 και 60641/08, σκέψεις 108-113· ΕΔΔΑ, απόφ. της 7.2.2012, Axel Springer AG κατά Γερμανίας [τμήμα ευρείας συνθέσεως], αριθμ. αιτ. 39954/08, σκέψεις 89-95· ΕΔΔΑ, απόφ. της 19.9.2013, von Hannover κατά Γερμανίας [No. 3], αριθμ. αιτ. 8772/10, σκέψη 46· ΕΔΔΑ, απόφ. της 10.11.2015, Couderc και Hachette Filipacchi Associés κατά Γαλλίας, αριθμ. αιτ. 40454/07, σκέψη 93) μια σειρά από κριτήρια, τα οποία εφαρμόζει προκειμένου να αποφανθεί περί της υπάρξεως μιας δίκαιης ισορροπίας μεταξύ της ελευθερίας του Τύπου και της προστασίας της ιδιωτικής ζωής: η συμβολή του δημοσιεύματος σε μια συζήτηση γενικού ενδιαφέροντος, ο βαθμός αναγνωρισιμότητας του θιγόμενου προσώπου, το θέμα του δημοσιεύματος, η προηγούμενη συμπεριφορά του θιγόμενου προσώπου, το περιεχόμενο, η μορφή και οι συνέπειες του δημοσιεύματος, ο τρόπος απόκτησης των δημοσιευόμενων πληροφοριών και ο βαθμός κατά τον οποίο αυτές ανταποκρίνονται στην πραγματικότητα και, τέλος, η βαρύτητα της επιβληθείσας στον δημοσιογράφο ή στον εκδότη κύρωσης εξαιτίας του δημοσιεύματος (σκέψη 50).

Ύστερα από λεπτομερή εξέταση των ως άνω κριτηρίων υπό το φως των περιστάσεων της επίμαχης υπόθεσης, το ΕΔΔΑ έκρινε ότι η επιβληθείσα στην προσφεύγουσα δημοσιογραφική εταιρεία απαγόρευση να δημοσιεύει φωτογραφίες του Η.Σ. συνοδευόμενες με τον χαρακτηρισμό «καταδικασθείς νεοναζί» δεν αντίκειται στο άρθρο 10 ΕΣΔΑ, αλλά αντιθέτως συνιστά αναγκαίο περιορισμό της ελευθερίας του Τύπου, προκειμένου να προστατευθεί η ιδιωτική ζωή και να εξασφαλισθεί η κοινωνική επανένταξη του τελευταίου μετά την έκτιση της επιβληθείσας σε αυτόν ποινής και την απόλυσή του (σκέψεις 71-73).

Πιο συγκεκριμένα, το Δικαστήριο έκρινε ότι η δημοσίευση της φωτογραφίας του Η.Σ. από το 1987 με τον χαρακτηρισμό «καταδικασθείς νεοναζί» δεν συνεισέφερε στην προαγωγή της συζήτησης γενικού ενδιαφέροντος, και δη στην ανάδειξη του στενού επαγγελματικού κύκλου προσώπων του Ν.Η. κατά την προεκλογική του εκστρατεία ως υποψηφίου στις αυστριακές προεδρικές εκλογές του έτους 2016. Και τούτο διότι από το περιεχόμενο του δημοσιεύματος δεν προέκυπτε

επαρκής σύνδεση μεταξύ του υποψηφίου Ν.Η. και του Η.Σ. (σκέψεις 55-57, 64-65), αλλά, αντιθέτως, η σύνδεση των δύο προσώπων οφειλόταν μόνο στο γεγονός ότι ο αδελφός του Η.Σ., R.S., επίσης γνωστό μέλος της “δεξιάς σκηνής” της Αυστρίας, κατείχε τη θέση του διευθυντή του πολιτικού γραφείου του Ν.Η. (πρβλ. σκέψη 6).

Επιπλέον, παρότι η ποινική δίκη εις βάρος του Η.Σ. βάσει του νόμου περί εθνικοσοσιαλιστικής απαγορεύσεως υπήρξε ιστορικής σημασίας για την Αυστρία, το Δικαστήριο θεώρησε ότι μετά την παρέλευση είκοσι και πλέον χρόνων από την καταδίκη του και δεκαεπτά από την απόλυσή του δεν πληρούνται πλέον το κριτήριο της αναγνωρισιμότητας του θιγόμενου προσώπου (σκέψεις 58-60). Αντιθέτως, το ΕΔΔΑ αναγνώρισε την πλήρη κοινωνική επανένταξη του Η.Σ. μετά την απόλυσή του (σκέψη 61).

Εν συνεχεία, το Δικαστήριο ανέδειξε ως βαρύνον κριτήριο στο πλαίσιο της εν λόγω στάθμισης όχι μόνον την ορθότητα των παρεχόμενων πληροφοριών, η οποία δεν αμφισβητήθηκε, αφού η καταδίκη του Η.Σ. ως ηγετικού μέλους νεοναζιστικών οργανώσεων θεωρείται γνωστό τοις πάσι στην Αυστρία γεγονός, αλλά και την αποσπασματικότητα αυτών. Η παράλειψη αναφοράς στο σχετικό δημοσίευμα οποιασδήποτε πληροφορίας για τον Η.Σ. μετά την καταδίκη του το 1995, και συγκεκριμένα της έκτισης της επιβληθείσας ποινής, της απόλυσης και της μη ανάμιξής του εκ νέου σε οποιαδήποτε εγκληματική δραστηριότητα, υπήρξε ουσιώδης για τη διαμόρφωση της συνολικής εικόνας από το κοινό (σκέψεις 62-63). Εξάλλου, η κύρωση που επιβλήθηκε στην προσφεύγουσα εταιρεία από τα εθνικά δικαστήρια –απαγόρευση δημοσίευσης φωτογραφιών του Η.Σ. με την περιγραφή «καταδικασθείς νεοναζί» ή με ισοδύναμες περιγραφές– θεωρήθηκε από το ΕΔΔΑ μικρής βαρύτητας (σκέψεις 66-67).

Τέλος, ιδιαίτερη βαρύτητα στο πλαίσιο της παρούσας στάθμισης έδωσε το ΕΔΔΑ στο χρονικό διάστημα που είχε μεσολαβήσει μεταξύ της καταδίκης και απόλυσης του Η.Σ. και της δημοσίευσης του επίμαχου ρεπορτάζ. Η πάροδος περισσότερων από είκοσι χρόνων από την καταδίκη του Η.Σ., η διαγραφή της επιβληθείσας σε αυτόν ποινής βάσει του νόμου περί εθνικοσοσιαλιστικής απαγορεύσεως από το ποινικό του μητρώο, καθώς

και το εύλογο ενδιαφέρον των καταδικασθέντων και απολυθέντων προσώπων προς κοινωνική επανένταξη καθιστούν επιτακτική την ανάγκη προστασίας της ιδιωτικής ζωής τους (σκέψεις 68-70).

Την επιλογή της πλειοψηφίας να εστιάσει κατά τη στάθμιση μεταξύ της ελευθερίας του Τύπου και του δικαιώματος στην προστασία της ιδιωτικής ζωής στο τελευταίο ως άνω χρονικό κριτήριο επικρίνουν στην αντίθετη γνώμη τους οι Δικαστές Gueiga Martins, Vehabonici και Motoc. Σύμφωνα με τους τελευταίους, στο επίκεντρο της στάθμισης πρέπει να βρίσκεται το πρώτο κριτήριο, αυτό της προαγωγής της συζήτησης επί θέματος γενικού ενδιαφέροντος. Η σημασία των εκλογών για τη δημοκρατία εν γένει, καθώς επίσης και η βαρύτητα της επίμαχης εκλογικής (προεδρικής) διαδικασίας, καθιστούν αναγκαία την κατά το δυνατόν ευρύτερη πληροφόρηση του εκλογικού σώματος ως προς τους υποψηφίους και το περιβάλλον τους. Η ύπαρξη υπονοιών διασύνδεσης –έστω και έμμεσης– κάποιου υποψηφίου με πρόσωπα που έχουν αποδεδειγμένα αναπτύξει νεοναζιστική δράση και έχουν καταδικασθεί για αυτήν συνιστά πληροφορία που πρέπει να περιέλθει εις γνώσιν του εκλογικού σώματος, ασχέτως του χρονικού διαστήματος που έχει παρέλθει από τα κρίσιμα γεγονότα ή της μεταγενέστερης πορείας των προσώπων αυτών. Ως εκ τούτου, στο πλαίσιο της παρούσας στάθμισης το προβάδισμα θα έπρεπε, σύμφωνα με τη μειοψηφία, να δοθεί στην ελευθερία του Τύπου και η επιβληθείσα από τα εθνικά δικαστήρια απαγόρευση δημοσίευσης φωτογραφιών του H.S. με τον χαρακτηρισμό «καταδικασθείς νεοναζί» να αξιολογηθεί ως παραβίαση του άρθρου 10 ΕΣΔΑ.